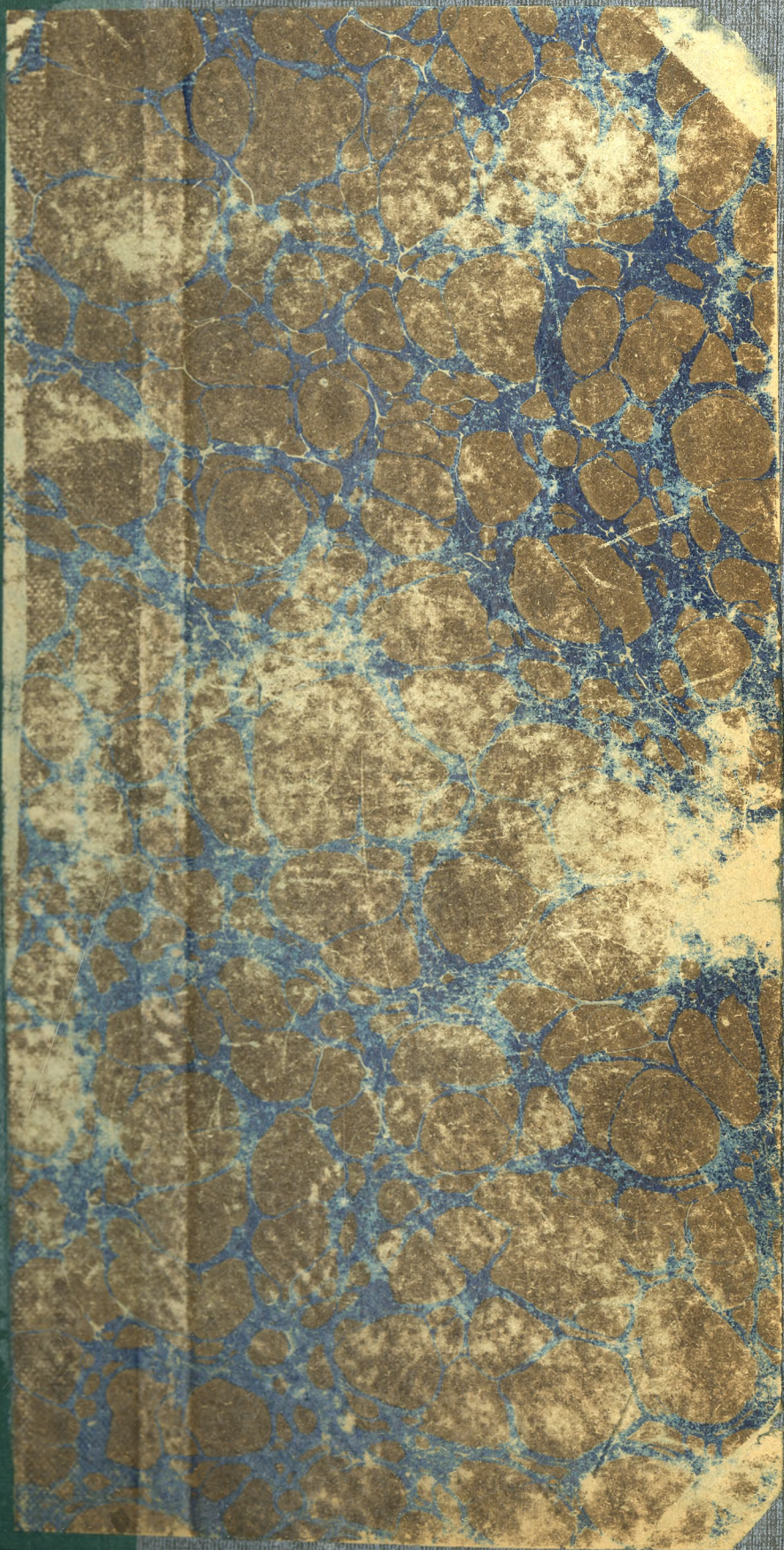

Politikai
röpiratok.

151.

151

1342

DUNA-SZABÁLYOZÁS

Buda és Pest között.

PESTI HAJÓZÁSI - CSATORNA.

A Csepelsziget s a soroksári Duna-ág balpartján

fekvő ártér

ÁRMENTESÍTÉSE.

Három javaslat

Reitter Ferencz

kir. főmérnöktől.

(Kézirat helyetti nyomtatvány.)

2.

PEST.

NYOMATOTT POLLÁK TESTVÉREKNÉL.

1865.

DUNA-SZABÁLYOZÁS

Érkezett a postán

PESTI HALOZÁSI - CSATORNA.

Érkezett a postán a csatorna-hálózatról

ÁRMENTESÍTÉS.

Érkezett a postán

D^s BALLAGI GÉZA.

Érkezett a postán

PEST.

Érkezett a postán

1891.

Az 1853 óta Pesten munkába vett, s részint még épülő Duna-rakpart, a még 1839. évben megállapított Duna-szabályozási vonal szerint volt kitüzendő. Mint e rakpart-építmények tervei készítőjének, s végrehajtásuk vezetőjének, meg kellett annál fogva ismerkednem nem csak e szabályozási tervvel, hanem az erre legközelebből alkalmat adott 1838-diki vízár egész lefolyásával, s végre mindennel, mi 1838 óta Pestnek hasonló veszélytől megóvása végett történt.

E tanulmányozás közben azon megdöbbenő meggyőződésre jutottam, hogy az 1838-dikihoz hasonló vízár ma is szintűgy, sőt igazán véve még inkább történhető, mint 1837-ben volt, s azon nyugottság, melylyel én, s velem együtt majd az egész ország, tél beálltával a bekövetkezendő jégzajt várjuk, igazán véve csak onnan van, hogy az idővel elgyengülvén a rémkép, az 1838-diki romlásnak emlékezetét is elfeledtük.

Más körülmények közt ez aggodalom bennem is, mint sok másokban, kiknek a föntebbiekben úgy hiszem nem új dolgot mondtam, elenyészett volna idővel, vagy legalább nem lett volna önálló föllépés a következménye. De minthogy, mint említém, 12 év óta mind e mai napig, rövid szünetekkel, folytonosan a Duna-köpart-építményekkel foglalkozom: úgy szólván mintegy kényszerítve érzetem magamat, végre azon újra meg újra bennem támadt kérdésre megfelelni: mit kellene tehát tenni tulajdonképen, hogy azon ábrándból, mintha minden jó rendben volna, oly iszonyúan ne kelljen egykor fölébrednünk mint 1838-ban?

Hogy itt gyökeres orvoslás egyedül a Duna szabályozásától várható, s hogy e szabályozás magában foglalja a soroksári Duna-ág torcolatának Pest felső végére tevését, s ezzel egy hajózási csatornát Pesten keresztül: e felől csakhamar tisztába jöttem magammal, a nélkül

azonban hogy eszembe is jutott volna e tárgyban bármi módon indítványt tenni.

De egy pesti hajózási-csatornának eszméjében, — mely egyébiránt nem új, mert a mennyire én tudom, e csatorna már 1848 előtt hivatalos tárgyalások tárgya volt, — oly sok csábító van, hogy többé meg nem válhattam tőle, míg végre, azon hatásról, melyet egy ilyen csatorna Pest jövőjének alakítására gyakorolni fogna, szűkebb körökben is gyakran értekezvén, annak egyszer oly oldala tűnt föl, melyről tekintve az, bármely eddig szóba jött vállalatnál alkalmasnak látszott előttem épen annak eszközlésére, a mire egyéni meggyőződésem szerint mindenekelőtt szükségünk van. Mely nézet rajtam is megbizonyította újra ama tapasztalati igazságot, hogy a távoli óhajlás elérhetésének reménye nagyobb tetterőt önt az emberbe, mint a mennyivel akkor bír, midőn csak annak biztosítása forog fön, a mivel már tetteleg bírunk. Legalább csak így magyarázhattam meg magamnak azt, hogy a felőli meggyőződésem, hogy minden tél beálltával Pestnek vizár miatt újra megtörténhető elpusztulásától kell remegnünk, éveken át nem bírt cselekvésre indítani, holott amaz előttem még nem is egészen oly tisztává vált eszme, hogy a Duna szabályozásával véleményem szerint együttjáró pesti hajózási-csatorna hatalmas emeltyűül szolgálhatna mindannak elérésére, „a mi után,“ a költő szavai szerint, „buzgó imádság epedez százezrek ajakán,“ — alig hogy megfogamzott, — mindjárt azt a szándékot szülte bennem, hogy annak, a mi előttem lebegett, létesítésére az illető tervek kidolgozásával utat készítsek.

E szándékomat végre is hajtottam. Úgy hogy most már egy minden részleteiben teljesen kidolgozott javaslattal állhatok elő.

Hogy e javaslat létesüljön is, az természetesen legközelebből az annak alapúl szolgáló nézetek helyes voltától függ, azután pedig attól is, hogy a helyes voltokról meggyőződés minél tágasabb körökben elterjedjen, s ha lehet, mindazoknak meggyőződésévé váljék, kik jövőnk alakítására szóval vagy tettel közreműködni hivatvák.

Ennek ha lehet eszközlése immár célja ez iratnak, mely, ha nem csalódom, úgy érhető el legbiztosabban, ha a mi mondani-valóm van, épen azon renddel adom elő, a mint bennem időnként kifejtett.

E szerint szándékom:

I. Mindazon adatokat és észleleteket előre bocsátni, melyek engem a felől meggyőztek, hogy mind e mai napig még semmi sem történt, a mi az 1838-diki veszély megújulását kevésbé valószínűvé tenné, mint 1837-ben volt. Azután

II. Megmutatni, hogy Buda-Pest a Duna árja miatti ismétli el-

pusztulástól egyedül csak e folyam szabályozása által óvható meg; hogy e szabályozás a maga részéről egy Pestet átmetsző s a soroksári Duna-ágot fölhasználó hajózási-csatorna építésével szoros logikai sőt szükségképi összeköttetésben áll; végre hogy a Csepelsziget s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő ártér megvédése, a két előbb említetttel ugyancsak legszorosb összefüggésben álló vállalat. Ezeket követi

III. Maguknak a terveknek lehető röviden előadott vázlata, hogy minden ahhoz értő megítélhesse, nincs-e valami kétség azon módra nézve, melylyel a kidolgozott tervek által a kitűzött föladatok meg vannak fejtve. Továbbá elő lesz adva

IV. A tervek pénzügyi tekintetben részletezése, nevezetesen

1. A részletes költségvetések eredménye.

2. A csatorna biztosan várható jövedelme.

3. Azon mód, miként lehetne fedezni az egész szükséges költséget.

S mindezek után szándékom végül még

V. Azon benyomások és nézetek helyes voltát tölem kitelhető leg-szigorúbb módon megvizsgálni, melyek, mint fönt említve volt, tulajdonképen engem az előterjesztett tervek kidolgozására indítottak.

I.

Bár talán nem volna itt helyén kívül az 1838-diki veszély emlékeztetét ez esemény borzasztó voltának szívreható leírásával megújítanom: gyengének érezvén erre erőmet csak annak egyszerű megemlégtésére kell szorítkoznom, hogy a Duna jégárja, mely 1838-ban Martius 14-dikén Pestre tört, s Martius 15-dike és 16-dika közti éjjel legnagyobb magasságra nőtt, néhány magasabban fekvő pontot kivéve*) egész Pestet, s Buda és Ó-Buda alantabb fekvő részeit is**) elöntötte, még pedig annyira, hogy a víz közép magassága Pest utczáin 6' 7" volt, s noha a Duna már Martius 17-dikén ismét partjai közt folyt, mégis Pest minden házai közül csak $\frac{3}{11}$ állhatott ellent a víz pusztító hatásának, ellenben $\frac{2}{11}$ nagyon megsérült, $\frac{6}{11}$ pedig egészen összeomlott.

Csupán az anyagi kár, ha számba nem vesszük is ama ki nem tudható veszteséget, melyet a nemzeti vagyon százezernyi ember hasznos tevékenységének megakadása miatt szenvedett, 70 millió forintnál többre volt számítva.

Magától érthető, hogy 1838-ban Pest városa csaknem teljes romlásának hatása alatt haladék nélkül egész erélylyel hozzáfogtak azon kérdés megfejtéséhez, mit kelljen tenni, hogy legalább jövődre nézve így szerencsétlenségnek elejét lehessen venni.

*) Vízről el nem borítva Pestnek csak ezek a részei maradtak az E alatt ide mellékelt térkép szerint: az Újtér magaslata, a Széntér a Nagyhid-utca egy részével, az Új-épület melletti magaslat, a Ferenczrendi-tér egy része, s a Váczi és Hatvani vonalok magaslatai, összesen 59,600 négyszög-ölnyi terület; a víztől borított terület ellenben 2,047,400 négyszög-ölet tett.

**) Ott 477,000 négyszög-öl volt víz alatt.

Az e tekintetben történeteknek történeti leírása azonban, bár érdekes, itt nem volna helyén.

Csak annak közlésére szorítkozom tehát, hogy a főherczeg József Nádor ő cs. kir. fönisége által közvetlenül tétetett fölvételek s biztossági tárgyalások eredménye következő volt:

1. Pest városát mindenek előtt megkell óvni egy a legmagasb vízszint meghaladó tötéssel a Duna árja betörése ellen.

2. Pestnek egész földterületét úgy föl kell egymásután tölteni, hogy a földszinti épületrész talaja legalább 6 hüvelykkel magasabban essék az 1838-diki jégár színénél. Végre

3. A Dunát szabályozni kell, mert csak így lehet megszüntetni az okokat, melyeknek egyedül tulajdonítható, hogy a Duna Pestnél oly magasra nőhetett.

Mi lett már ez elvileg szükségeseknek elismert munkákból valóban végrehajtva, s mit lehet várni tőlük?

1. A védtöltések.

Pest városának tötésekkel körülvétele még 1838-ban oly erélyvel megkezdve lett, hogy a most meglevő védtöltések nagy része már 1839-ben kész volt.

Az Ealatti térképszerint Pestnek most következő védtöltései vannak:

a) A löportáron fölül magaslattól a hengermalom mellett a Dunáig menő felső keresztöltés, mely 3 darabból áll; az első ezek közül a löpor-raktáron fölül magaslattól a váczi út-töltésig terjed, a másodikat a váczi út-töltés egy része teszi, végre a harmadik a Váczi-út melletti hajdani czúkortisztítótól a Dunapartig megyen.

b) Az alsó keresztöltés, mely a Ferencz-városi temető magaslattól egyenes irányban a Soroksári-úton levő vámháznál megyen a Dunához.

c) A belső hosszöltés, mely a Soroksári-úton levő vámháztól, és így az alsó keresztöltés végpontjától, a Sótérig Duna-hosszant megyen, s azután a föltöltött Mészáros-utca, Szénatér, Országút, Széntér és Váczi-út által képezve, a czúkortisztítónál az a) alatt említett felső keresztöltéshez csatlakozik.

d) Egy kurta hosszöltés — a Nádor-utca, — mely az Új-épülettől, mely egy részben a legmagasb víznél föntebb fekszik, az a) alatt említett felső keresztöltés utolsó darabjág terjed.

e) A külső hosszöltés, melyet maga a föltöltött Dunapart képez, s a fölső keresztöltésnek a hengermalom melletti pontjától a Sótérig terjed, hol a c) alatt említett belső hosszöltéshöz csatlakozik.

f) Egy töltés, mely a Váci-út és a fölső keresztöltés harmadik darabja közti szegletben fekvő deszka-kereskedő-tért veszi körül.

Mindezen töltések közül azonban csak az a) b) c) d) alatt említettek magasabbak az 1838-diki árvíznél.

Az e) alatt említett töltést, mely a külső hosszöltést képi a hengermalomtól a Sótérig, nem lehetett annyira fölemelni, hogy a legnagyobb víz ellen védtöltésül lehessen tekinteni; még pedig azért nem, mert a Dunára néző házak földszinti részének talaja a Feldunasoron $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$, az Aldunasoron pedig $5\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{2}$ lábbal alantabb lévén az 1838-diki árvíz színénél, az egész Dunasoron, mely Pestnek egyik fő dísze, el kellett volna tölteni a házakat, ha a Duna partkörnyékét a legnagyobb víznél magasabbra akarták volna föltölteni.

E miatt a kérdésben forgó egész partkörnyék még most is alacsonyabb az 1838-diki árvíznél, és pedig a Feldunator mentiben 3 lábbal, az Aldunator mentiben pedig 4 lábbal. — Végre

Az f) alatt említett töltés hasonlóan alacsonyabb az 1838-diki árvíznél, és pedig 4 lábbal.

És így azon esetben, ha ismét az 1838-dikival egyenlő magasságu jégár lenne, a meglevő védtöltések által csak az a része lenne Pest városának a vízárr egyenes betörése ellen megóva, mely a c) alatt említett belső hosszöltéstől keletre esik, azaz, mint az E térkép mutatja, csupán a Ferencz-, József- és Teréz külvárosok. Ellenben a Belváros és a Lipótváros, és így Pest föbb része, ily esetben minden kész töltései mellett is épen úgy el lenne öntve, mint 1838-ban.

Már pedig a Belváros és a Lipótváros egyenes földalatti összeköttetésben állanak a többször említett belső hosszöltésen túl eső külvárosokkal, minthogy ezekből 23 fő pöczecsatorna megy keresztül az említett töltés alatt.

Mihelyt tehát a Lipótvárost s a Belvárost a víz elborítja, áttódul az a sok száz utczai nyílásokon rohanó sebességgel a fő csatornákba, s ezeken által ismét, alúlról fölfelé, a Teréz-, József- és Ferencz városokba, s e külvárosok igen rövid idő alatt épen oly mélyen fognak víz alatt lenni, mint ha töltésekkel nem volnának kerítve. Az attól remélt oltalom tehát, hogy az említett három külvárost az 1838-diki vízárnál magasb töltések veszik körül, mindaddig csalóka reménység, míg az e külvárosokból a Dunába menő pöczecsatornák az említett belső hossz-

töltés mögött berakó-gerendákkal épen úgy elzárhatókká nem lesznek téve, mint e csatornáknak a Dunába ömlésénél tenni kellett.

S még e, mellesleg mondva tetemes költségbe kerülő elzárás után is, e külvárosok sem volnának megmentve attól a veszélytől, hogy az 1838-dikit megközelítő vízár esetében legalább egy részök víz alá kerül. Ugyanis, minthogy az elzárás munkája időt kíván, ennél fogva e csatornákat ilyen esetben mindjárt el kellene zárni, mihelyt a Duna árja oly magasra nőtt, hogy a Duna-partmellék elöntésétől félni lehet, és így mindenesetre több nappal a veszély valóban bekövetkezte előtt. Újra kinyitni pedig csak akkor lehetne azokat, mikor a Lipótvárosba és Belvárosba betört víz ismét egészen lefolyt; mert ez utóbb említett városrészek nagy része több lábbal magasabban fekszik, mint a kérdésben forgó külvárosok. Ha már meggondoljuk, hogy a Lipótváros és Belváros az 1838-dikival egyenlő magasságu vízár esetében közép számmal 8 lábnyira állana víz alatt; hogy e víztömegeből, a Duna-partmelléknek azólta történt föltöltése miatt, a folyamnak partjai közé visszatértek csak a 4 lábnyi felső vízréteg fojyna le; végre, hogy a Lipótvárosba és Belvárosba tódult víznek a meglevő pöczecsatornákon levezetésére csak akkor lehet számítani, mikor már a Duna a 0 fölött 18 lábnyira apadt: arra a következtetésre jutunk, hogy az 1838-dikihoz hasonló vízár fölvett esetében a három külváros fő pöczecsatornáinak hetekig is zárva kellene maradni. Mely időköz, olyan időjárásakor, a milyen a rendkívüli vízáradásokkor rendszeren lenni szokott, mindenesetre elég volna arra, hogy a kérdésben forgó külvárosokat saját pöczecsatornáik vize eláraszsza; hanemha arra szánák el magukat, hogy a külvárosok pöczecsatornáit tartalmát a Belvárosba és Lipótvárosba át-szivattyúztassák, mi bizonyosan tetemes nehézségekre találna.

A mi eddig Pestnek végrehajtott töltésezéséről mondva volt, teljesen igazolja tehát azt a következtetést, hogy az 1838-dikihoz hasonló vízár ellen mindezen töltéseknek egyéb hatása nem lesz annál, hogy Pest ezek miatt több hétig maradhatna víz alatt, mint ha minden változatlan maradt volna.

2. Pest talajának fölemelése.

Második, a mivel Pestet az 1838-dikihoz hasonló veszély ellen biztosítani szándékoztak, mint már említettük, nem kevesebb volt, mint azon talajnak, melyen Pest városa áll, apródonkénti fölemelése.

Ezt az által remélték elérni, hogy az 1838. October 11-diki rendeletben Pest városára nézve jóváhagyott építési-rendszabályba a 18. §. alatt azt a határozatot tették, hogy minden új épületnél a földszinti épületrész talaja legalább 6 hüvelykkel magasabbra legyen téve az 1838-diki árvíz színénél.

Hogy Pest ez építési-rendszabálynak, — melynek kivételére egy saját állandó bizottmány, az országnádora egyenes befolyása alatt állott igen dicséretesen ismert Szépítési-Bizottmány volt fölállítva, — szilárd-ság, tűz elleni biztosság, egészség, szabályszerűség, és összeállítás tekintetében végtelen sokat köszönhet, senki sem vonhatja kétségbe; de a mi Pest városa talajának az 1838-diki árvíz színénél magasbra szándéklott emelését illeti, az elért eredmény olyan, hogy 27 év múlva csak sajnálni lehet, hogy ez eszmét létesíteni valaha komolyan szándékoztak.

Hogy fogalma lehessen az embernek a felől, minő nehézségek álltak útjában e szabály végrehajtásának, az A tábla van összeállítva, mely kimutatja, mily magasban állt a víz az 1838-diki áradáskor, s egyszerűsége lehetővé teszi az összehasonlítást, hogy ellenben mily mélyen feküdtek az egyes utcák ez árvíz színe alatt; végre megmutatja, hogy Pest egész területe szándéklott fölemelésének költsége, csupán a földmunkákért, 11,161,115 forintra számítható.

Mint e táblából látni lehet, Pest utcái közép számmal $6\frac{1}{2}$, sőt némelyek 8—9 lábbal feküdtek, vagyis inkább feküsznek most is alantabb az árvíz színvonalánál. Ha tehát az volt mondva, hogy a földszinti épületrész talaját legalább 6 hüvelyknyivel magasbra kell tenni a legnagyobb víznél: ez annyit tett, mint: a földszinti épületrész talaját 6—9 lábbal magasbra tenni, mint az utca földszíne, melyet természetesen mindaddig nem lehet kellőleg fölemelni, míg, ha nem is minden ház, de mégis a házak nagyobbbrészint a színvonalra nem lesznek hozva, vagy tulajdonképen újra építve, minthogy különben a meghagyott házak földszinti része egészen el lenne töltve, és így még e házak tulajdonosai is tönkre lennének téve.

Ha már az ember meggondolja, hogy arra, hogy valamely magasságra lépcsőkön följárni lehessen, e magasság mértékénél legalább is kétszerre szélesebb lépcső-alapzat szükséges: könnyen fogalmat szerezhet magának a felől, mily akadályozólag hatott egy ilyen szabály a földszinti épület értékesítésére. Ha tekintetbe nem vesszük is az oly sok hely fölállózását kívánó közlekedést a ház belső részei, az udvar, és az utca közt, e szabály, szigorúan megtartva, sok esetben egyáltalán lehetetlenné tette az utcai boltok, e Pesten oly jövedelmező épületrészek, készítését. — Ugyanis, még a magasabban, azaz az árvíz

szinénél csak 6 lábnyival alantabb fekvő utcákban is, egy szabályszerűen épített új ház földszinti boltja lépcsőtalapzata 8 lábnyit fogott volna el az utca szélességéből, minthogy a fal vastagságába csak 4 lépcsőt lehet tenni. Két így átellenben álló ház tehát az utca szélességét 2 öllel és 4 lábbal szűkebbé tette, s így Pestnek legtöbb utcáin az átjárást ha épen el nem is zárta, de mindenesetre igen megnehezítette volna. Így tehát sok esetben abba a kettős bajba jutottak, hogy vagy még is némileg megtiltsák a boltok készítését az újon épített házakban, vagy pedig megengedjék, hogy új házak a talaj emelésére nézve megszabott mértéket meg nem tartva épüljenek.

Egy másik kőszírt, melyen a kérdésben forgó rendszabálynak, vagy legalább jót akaró czéljai nagy részének hajótörést kellett szenvednie, az volt, hogy, ha mellőzve nem lett, az építést szerfölött drágává tette.

Ugyanis, a talajnak az utca földszinénél szabályszerűen 6—9 lábbal magasbra tétele által a földszinti épületrészben támadt helyiségeket csak a nagy, két—három emeletes házaknál lehetne fekvésöknek megfelelően, azaz, raktárak, eleségtárak, fatartók, mosókonyhák, lóólakúl, pinczékül s t. e. f. használni. De kisebb házaknál, kivált a külvárosok földszinti házainál, nem lehet ezt tenni, minthogy ezekben efféle helyiségek részint egyáltalán nem, részint pedig csak sokkal kisebb mértékben szükségesek. Tulajdonképeni pinczéknek pedig e földalatti helyek, az utcához képest igen magas fekvésök miatt, nem alkalmasak; s mégis meg kellett azokat itt is, vagy legalább alapfalaikat, az egész épület alatt csinálni. És így csupán e rendszabály miatt, a földszinti épületek építése, melyek, mint tudva van, a külvárosokban még nagy számmal vannak, átalán véve legalább $\frac{1}{4}$ részszel többé kerül, mint különben kerülne. Minél fogva gyakran az tűnt ki, hogy az új építésnek, mint a mely nem fizeti ki magát, abban kell maradni, ha csak meg nem lesz engedve, hogy a földalatti-épületet fél-emeletté lehessen műhelyek s lakások számára alakítani. Mi, fájdalom, megis történt. Úgyhogy igen is számos esetekben a földszinti talajnak az árvíz-nél magasbra kényszerített emelése azt az eredményt szülte, hogy most a legalsó lakott épületrésznek, a földalatti osztálynak, talaja még mélyebben fekszik az árvíz színvonala alatt, mint 1838-ban volt, s e mellett még szerfölött egészségtelen az, minthogy sem elég világossága sem szabad levegője nincs.

A Fel- és Aldunasonon végre, a főtebb előadott okoknál fogva, mindjárt eleinte fölhagytak e rendszabály kivitelével.

Ha már az itt csak röviden érintetteket megfontolja, senki sem

fog megütközhetni rajta, hogy e tekintetben időjártával oly sok, az építési-rendszabályyal ellenkező engedményt kellett tenni; hogy az építési rendszabály kérdésben forgó §-ának alkalmazása teljes rendszertelenségbe ment át; mert egyfelől meg lett engedve az új építések-nél a földszinti épületrész talajával 2—3, sőt 6 lábnyira is alantabb maradni az árvíz színvonalánál, míg másfelől annak olykor 6 hüvelyknél többel is az árvíz színvonalánál magasbra emelését nem egykönnyen lehetett megtiltani. Nem ritkán megtörtént, hogy az utcza közepe táján építő kényszerítve lett házát az árvíznél magasbra emelni, ellenben ugyanazon utczában a szegletház tulajdonosának, hol a több járó kelő miatt boltokat lehetett csinálni, meg lett engedve 4—6 lábbal alantabb maradni e vízszinvalnál. Az átjáró házak is gyakran okai voltak efféle szabályszerütlenségeknek, minthogy népes utcákban fekvő homlokaik tekintetéből engedményeket nyertek, melyek azután hátsó, mellék-utcákban fekvő részeikre is ki lettek terjesztve, nem tekintve azt, hogy a tözsomszéd ház, mely mellett történetesen efféle tekintetbe vételre semmi ok nem szólt, a vízár színvonalánál magasbra volt téve.

Így lett az, hogy most néhol egyik ház talaja szembetünő ok nélkül 3—4 lábbal s többel is magasabban fekszik, mint a másiké; hogy a főntemlített védtöltések által a Duna árjának egyenes betörése ellen megvédett három külvárosban a talajnak az árvíz színvonalánál magasbra tevése többnyire szigorúan meg volt kívánva, ellenben az előntés veszélyének inkább kitéve levő többi város-részekben alantabb is meg lett engedve. Újabb időben végre kénytelenítve látták magukat, e rendszernélküli előzménynek némileg kiegyenlítése s kevésbé föltünővé tétele végett, az építési-rendszabály kérdésben forgó 18-dik §-ának kényszerítő szabályaitól egészen megválni, s most már az újon építendő házakat a régibb újépítményekkel veszik egy vonalra, azaz a talaj magasságának meghatározásánál most már nem az árvíz színvonala, hanem a szomszéd házakkal levő arány szolgál sinórmértékül; úgy hogy az építési engedélyben gyakran csak ez van mondva: „ennyivel s ennyivel mélyebben vagy magasabban mint a szomszéd ház“, nem pedig: ennyi lábbal magasbra teendő, hogy 6 hüvelykkel magasabban legyen az 1838-iki árvíz színvonalánál.

Tehát azon intézkedések másodikára nézve is, melyeknek létesítésén azon reménységben igyekeztek, hogy általok az 1838-diki veszély megújulhatásának legalább idővel elejét vegyék, arra a következtetésre kell jutnunk: hogy mindannak, a mi e tekintetben valóban történt, az 1838-dikihoz hasonló vízár ellenében kevés vagy épen semmi fontosságot sem lehet tulajdonítani.

Sokkal kevesebb ház fogna ugyan összeomlani, a sokkal szilárdabb építésnél fogva, melyet az építési-rendszabály megkívánt: de az ingó vagyonsbeli kár, a most, mint fönt említve volt, sokkal számosabb földalatti lakások miatt, aligha kisebb lenne mint 1838-ban.

3. Duna-szabályozás.

A mi végre az utóljára említett Duna-szabályozást illeti, erre nézve a volt Országos Építési Főigazgatóság, mely csak ebben látott valódi segílyt, egy teljes tervet dolgozott ugyan ki, de az, a következő szakaszban előadandó okoknál fogva, csak annyiban létesült, hogy a lánczhyd két parti hídfoi, továbbá a 730 ölnyi folytonos hosszúságban részint már fölépült részint épülöfélben levö pesti rakpart iránya az e szabályozási tervben megállapított pesti partvonal szerint lett kitzüve. Mi által természetesen azon folyamviszonyok, melyek az 1838-diki vízáradást okozták, legkevésbbé sem vagy semmiesetre jobbra nem változtak.

Már pedig tudtommal az itt említetten kívül semmi sem történt, a mi azon valószínűség kisebbé tételére, hogy Buda-Pestet ismét szintoly mértékben előntheti a víz mint 1838-ban, valami hatással lehetne. Úgy hiszem tehát, hogy most már mindenki egyetért velem, ha kezdetben kimondott állításomat itt ismétlem, hogy tudniillik, ha a téli jég beálltakor a testvérvárosok, sőt az egész ország összes népessége annak elmenetelét oly nyugodt szívvel várja, mintha Pest a folyam részéről fenyegethető minden veszély ellen már biztosítva volna, ennek semmi oka nincs egyéb annál, hogy az 1838-diki veszély rémségeinek emlékezete már elgyengült; mert, mint látjuk, hasonló veszély bekövetkezése most épen úgy, vagy tulajdonképen még inkább valószínű, mint 1839 és 1840-ben volt, pedig akkor Magyarország minden gondolkodó lakosa meg volt gyöződve a felöl, hogy az országnak legfontosb föladata Pestet az ismétli megsemmisüléstől minden áron megóvni. Vagy talán nem volna Pest már 1865-ben oly fontos Magyarországra nézve mint akkor volt?

II.

Miután az előbbi szakaszban megmutattam, hogy Buda-Pest városoknak a Duna árja általi ismétli elpusztulástól megóvására nézve ma épen ott állunk, a hol 1838-dik évben állottunk: elő fogom most adni, mit kellene véleményem szerint tenni egy újabbi veszély megelőzése végett, mely, ha kezünket továbbra is zsebünkbe dugjuk, egykor bizonyosan meg fog lepni minket, sőt már 27 évvel közelebb van hozzánk.

Hogy a Dunának oly magasra növése, mint 1838-ban volt, soha sem az ide lefolyt víz sok voltának az eredménye, hanem inkább onnan van, hogy a víznek szabad lefolyása azon a helyen alúl, hol ily rendkívüli földuzzadás történt, valami akadályra talált, s az által meg lett gátolva: ez úgy szólva kézzelfoghatólag kiviláglik az ide csatolt C Táblából, mely minden tudva levő rendkívüli helybeli-jégárák lefolyását a Petronelltől Újvidékig terjedő egész Duna-vidéken áttekinthetőleg kimutatja.

Mert, mint látjuk, mindenike e rendkívüli helybeli-jégáráknak más-más évre esik, holott azoknak, ha egy szokatlan vízszaporodás következményei lettek volna, mint egy ugyanazon árhullám által okozotaknak, az egész folyam-vidéken ugyanazon egy évben kellett volna történniök. De ha lehet, még világosabban kitűnik ez az 1838-diki jégárnak az 1830-dikival való, hozzánk különben is közelebbi egybevetéséből. Ugyanis.

A komáromi vízmértéken, — mely város és Buda-Pest között az Ipolyon, Garanon és Zsitván kívül, melyeknek víztömege a Duna vizállására tetemes hatással nem lehet, semmi folyó a Dunát nem szaporítja, — a C Tábla szerint a jégár legmagasb állása 1830-ban 20'—10"—7"', 1838-ban pedig 21'—0"—7"'-nyinak volt észlelve, s e csupán 2 hüvelyknyi különbséggel egyezőleg Szeremlénél is az egyidejű vízálláso-

kat 1830-ban $19' - 11'' - 0'''$, s 1838-ban $20' - 7'' - 1'''$ -nyinak észlelték, tehát itt is az utóbbi évben csak $0' - 8'' - 1'''$ -nyival magasabbnak mint 1830-ban. A miből természetesen azt kell következtetni, hogy az a vízmennyiség, melynek az 1838-diki jégárkor Buda és Pest között lefolyni kellett volna, csak igen kis csekélységgel volt nagyobb, mint az 1830-diki legmagasb téli áré.

Ha tehát a jégár Pestnél — a C Tábla 13-dik pontja szerint — 1838-ban $29' - 4'' - 10'''$ -nyi roppant magasságra dagadt, holott az 1830-ban épen Pesten is csak $20' - 11'' - 6'''$ magasságot ért el: e közel másfél ölhvi tetemes különbség oka nyilván nem a levezetendő vízmennyiségben, mely, mint láttuk, mind a két évben csaknem épen ugyanannyi volt, hanem egyedül abban kereshető, hogy 1838-ban Pesten átul a folyam medre a jégtorlás által szűkebbé lévén, egy darab ideig nem vezethette le a vizet földuzzadás nélkül ugyanazon arányban, a melyben fölülről érkezett.

Egyébiránt, mily meglepőleg csekély akadályok elegendők arra, hogy rövid idő alatt az 1838-dikihoz hasonló vízdagadást okozzanak, kitetszik azon vízmennyiségek D alatt ide csatolt Táblájából, melyeket a Duna különböző vízállásoknál levezet. Ugyanis, ha az egy $20' - 11'' - 6'''$ -nyi vízállásnak — az 1830-diki jégár magasságának a budai vízmérték szerint — megfelelő vízmennyiséget másodperczenként csak 1000 köbölre teszszük is*): egy egyszerű számítással úgy találjuk, hogy, ha egyetlen egy napig, a víz rendes lefolyásának valahol alább támadt akadálya miatt, középszámmal csak $\frac{1}{3}$ részzel is kevesebb folyhatna le, mint a mennyi fölülről jő, már 17,300,000 köbölnyi víztömeg gyűlné össze, mely tökéletesen elég lenne arra, hogy a víz színét Pestnél 24 óra alatt $20' - 11'' - 6'''$ -ról $29' - 4'' - 10'''$ -ra duzzasztssa, még akkor is, ha fölteszszük, hogy ilyen esetben a Duna vízszíne Pesttől fölfelé 3 mértföldnyire 2000° közép szélességben egy fekirányban áll.

Az A Tábla végén álló jegyzet szerint az 1838-ban Pestre betört vízmennyiség 2,232,223 köböl-tett, s mindezen vizet a Duna, ha csupán annyi víz jőne is fölülről, a mennyi $17' - 6'' - 10'''$ -nyi vízálláskor szokott jőni, $5\frac{1}{3}$ óra alatt ránk hozná, ha ez idő alatt egy részbeni jégtorlás miatt minden másodperczben csak egy tizedrészzel kevesebb víz folyna le mint fölülről jő.

Sőt, ha a szabad lefolyást gátló akadály csak még egy óráig to-

*) Ez még igen is kevésre van véve, mert egy csupán $17' - 6'' - 10'''$ -nyi nyári vízárkor, mint a D Tábla 7-dik pontja mutatja, pontos mérések szerint a vízmennyiség már 215,200 köblábat tesz másodperczenként.

vább ellentállana, az 1838-diki roppant vízmagasság mindjárt még meghaladva lenne egy lábnyival. Minélfogva teljesen igazolva lenni látszik az a következtetés, hogy minden olyan esetekben, ahol, mint Pesten, a legmagasb víz nem a fölülről tóduló vízmennyiségtől, hanem jégtorlásoktól függ, az előntés veszélyének elvileg sem töltésekkel, sem a földszin bármely tetteleg végrehajtható fölemelésével elejét venni nem lehet; minthogy, mindaddig míg az okok megmaradnak, melyek a jégtorlást lehetővé tették, mindenkor készen kell lenni arra, hogy a legközelebbi jégtorlaskor az áttörés néhány órával későbbén fog történni; mi, mint láttuk, tökéletesen elég arra, hogy minden a múltra alapított számítások eredményét megdöntse.

Sőt a dolog természete azt hozza magával, hogy a legközelebbi rendkívüli vízáradás az előbbieket fölül fogja múlni*). Mert mindazon hibái a folyamnak, melyek az ilyen veszélyeket okozzák, évről évre csak rosszabbá válhatnak, ha a folyam magára lesz hagyva. S nyilván ez az eset Pestnél is. Mert, mint a C Tábla mutatja, a jégtorlások itt 1838 óta sokkal rövidebb időközökben történnek, mint azelőtt.

Mielőtt azonban azon eszközökről szólnék, melyek által e gyakori jégtorlások okait Buda-Pesten alúl el lehetne hárítani: helyén lesz talán előadni, minő magasságot érhetne el még a víz gyaníthatólag Pestnél, miután a jégtorlások minden oka már el lesz hárítva.

Annak megmutatása, hogy a Dunának Pestnél, már a Duna-vidék vízhelyezeti fekvésénél fogva is, fölülről legtöbb vizet nem jégmenéskor, hanem nyár elején kell kapnia, igen hosszásra terjedne; s annál fogva elégnék tartom, azon meggyőződésemet, hogy a Duna Pestnél, mihelyt egyszer már a jégtorlások oka el lesz hárítva, csak 24 lábnyi magasságot is 0 fölött többé el nem érhet, egy hivatalos adatokon (D Tábla) alapuló okoskodással megbizonyítani.

Tudniillik, e Tábla 17. és 18-dik pontjaiból az jő ki, hogy a Duna a 17'—6"—10'''-nyi legmagasb nyári árvízkor, közvetlen mérés szerint, 215,250 köbláb, egy 24'—0"—0''' vízmérték-szerinti árvízkor ellenben pontos számításal 352,423 köbláb vizet vezetne le egy másodpercnyi idő alatt. Hogy tehát, akadály-nélküli szabad lefolyás mellett, 24'—0"—0'''-nyi magasságra emelkedhessék 0 fölött, az eddig ismert legmagasabb nyári árvíz vízmennyiségének másodpercenként még 137,173 köblábal, és így közel épen annyival kellene szaporodnia, a mennyi a D

*) A C Táblából látható, hogy az 1838-diki árvíz az 1775-dikit, melyet addig legmagasbnak tartottak, még 5'—1"—11'''-al fölülmúlta.

Tábla 14-ik pontja szerint a közönséges legmagasb nyári árvizkor fölülről jó. Más szókkal: Arra, hogy a Duna jégtorlások nélkül 24'—0"—0''' magasságra emelkedhessék 0 fölött, a Duna folyamterületén forrásától kezdve Pestig, azaz mintegy 140 mértföldnyi hosszúságban, egyidejűleg olyan időjárásnak kellene beállani, melynél fogva a közönséges legmagasb nyári árvizkor fölülről jövő vízmennyiség közel azon egész víztömeggel megszorodnék, mely az eddig ismert legmagasb nyári-árvizkor fölülről jött. Minthogy már alig képzelhető, hogy olyan folyamnál, mely, mint a Duna Pestnél, több ezer mértföldnyi területet foglal el, olyan év állhasson be, melyben abba egy közönséges év vízének legnagyobb mennyisége mellett egyidejűleg még az eddig vízben legbővebb év legnagyobb vízmennyisége is jőne fölülről: tehát teljesen igazolva van azon állítás is, hogy a jégtorlások okának elhárítása után, a Duna Pestnél 24'—0"—0'''-nyi magasságra sem érhet el többé a 0 fölött, még akkor sem, ha nem vesszük tekintetbe, hogy ugyanazon folyamviszonyok, melyek jégmenésekkel jégtorlásokat okoznak, egyébkor is nemkedvezőleg hatnak a víz lefolyására, s hogy annál fogva a nyári-árvizek is ez akadályok elhárítása után csekélyebb vízmagassággal fognak lefolyni.

De ha a Duna Pestnél a 0 fölött 24'—0"—0'''-nál magasra többé nem nőhet: úgy Pest is a már készen levő töltések által, minthogy ezek, mint már említve volt, a Duna hosszában is 26'—0"—0'''-nyi magasak a 0 fölött, minden vízveszélytől örökre teljesen biztosítva lesz.

És így Pest városa Duna általi ismétli elpusztulástól megóvásának kérdése oda módosul: Miként lehet a jégtorlások okát Pesten alúl elhárítani?

Hogy a mi légtáji viszonyaink között oly mély folyam felszínén, mint a Duna, oly vastag jég nem képződhetik, hogy maga a jégfödél a meder vízfogyasztási képességét tetemesen kisebbé tehetné, mindenki előtt ismeretes dolog. Még 1830-ban is, midőn, mint tudva van, legkeményebb tél volt, a tükörjég nem volt vastagabb 17 hüvelyknél. Közönségesen pedig alig szokott az 10—12 hüvelyknyire megvastagodni. Szintoly kevéssé okozhatnak meder-dugulást a tiszta jég táblái vagy rögei is. Mert, mint tudva van, a tiszta jég egy harmadrésznyivel könnyebb a víznél; minélfogva a tiszta jégdarabok úsztokban vastagságuk egyharmadával kiállanak a vízből, s ha álló jégfödélbe ütköznek, ahhoz csatlakoznak, és ha egyes rögek történetből a jégfödél alá jutnának is, alatta szabadon tovább úsznak, hogy a legelső liknál ismét a víz színére följöjenek.

A jégtorlások anyaga tehát egyedül csak az úgynevezett fenékjég,

mely vagy a folyam sekélyes helyein formálódván s azután fölemelkedvén, vagy pedig a víz színén formálódván s a víz apadtakor a fenékre ülepedvén és utóbb eltakarodván, — a fenékről, hol feködt, hozzá fagyott kövecseket, föld- vagy homok-részeket szed föl, melyeknél fogva épen oly nehéz, olykor még valamivel nehezebb is lesz, mint a víz.

Az ilyen jég már nem úszik a szó tulajdon értelmében, hanem a víz mozdító ereje által mint idegen test tovább tolvá halad, míg, mint a kavics s a vízbe fölbomlatlanúl keveredett földrészeeskék, ott leesik vagy feködve marad, a hol a víz bármi oknál fogva elveszti azt az erejét, mely annak tovább mozdítására szükséges. Ha ez tetemes vízmélységű helyen történik, úgy nem lehet semmi további bajtól tartani, mert nagyobb mélységben a víz, a külső lég legnagyobb hidegsége mellett is, még oly meleg, hogy a fenékjég rövid idő alatt elválnék idegen részeitől s azután ismét fölemelkedvén tovább úszik. Sekélyes helyeken azonban, — kis mélységekben, kavics- vagy homok-zátonyokon, csekély vízmélységű mellékágakban, — az egyszer megállapodott fenékjég megfenekelve ott marad. A folyam ilyen helyein már, ha az időjárás s a vízállásnak ettől függő változása a folyam fölsőbb vidékein a fenékjég képződését előmozdítja, apródonként úgy megsűkülhet a meder, hogy az, midőn a jég a fölső folyamvidéken végre szokatlan nagy víz kíséretében megindul, többé nem képes a fölülről jövő vizet annak rendkívüli földuzzasztása nélkül levezetni. A víznek tudniillik mindenik jégtorlaton fölül arra a magasságra kell emelkednie, melynek a sebességre hatása elegendő arra, hogy a vizet a meder nyilván maradt részén keresztülragadja; s e magasságot mindaddig meg fogja tartani, míg a szabad lefolyás helybeli-akadálya, vagy a víz ereje vagy az időjárás hatása által, el nem lesz útból távolítva.

A jégtorlások legközelebbi okainak tehát a folyam azon helyeit kell tekinteni, a hol az a sebesség, melylyel az egyes vízszálak leérkeznek, hirtelen tetemesen megcsökken, minthogy akkor a fenékjég leülepedik; továbbá azokat, hol a meder fenéke hirtelen fölemelkedik, s csekély-mélységek vannak, melyekbe a fenékjég beleütköztvén, többé föl nem emelkedhetve ott marad.

Megkisebbedik pedig az egyes vízszálak sebessége: a folyam-kanyarulatok, a folyammeder hirtelen kiszélesedése, főleg pedig a folyamnak több ágra szakadása által. S épen innen támadnak a kavics- és homok-zátonyok, sőt a legtöbb szigetek is; mert ezek képződésének alap-oka, mondhatni a legtöbb esetben, az egyes vízszálak sebességének tetemesen megkisebbedése.

Igen görbe kanyarulatok, a meder hirtelen elszélesedése, a folyam

elágazása tehát a jégtorlások alapokai. A folyam erejének összevonása ellenben az egyedüli eszköz a jégtorlások elhárítására.

Hogy a folyam helyzetében Buda-Pesten alúl mindezen hibák szokatlan nagy mértékben megvannak, az E folyamterképéből egy tekintetre látható. Nem tekintve a vízsodrának hirteleni kettős kanyarodását, melyre az elsőben a budai parton oly erősen elöretolt kavics-zátonyok, azután pedig a Csepel-szigetnek oly messzire a folyamba benyúló sekélyes csúcsa által van szorítva, a meder a Sáros-fürdőnél levő szorulat alúl 170 ölnyiről egyszerre 600 ölnyire szélesedik, s a legnagyobb mélység itt már csak 10 lábnyi, holott a szorulatban 27'—2''-et teszen. A Nyúlzátony és Kopaszi nevű két kavics-zátony oly sekélyes helyek, hogy azokat csak a 0 fölött 5 lábnyi vízálláskor borítja el a víz; s végre még ezenfölül az így megrongált folyam két ágra szakad, melyek közül a mellékágnak, a soroksári Dunának, csak igen csekély a mélysége, holott a többnyire uralkodó éjszak-nyugati szél a jégtömegeket egyenesen a soroksári Duna-ág torkolatának hajtja.

Mint kiki látja, a folyamnak e helyzete, a mi a jégtorlódás veszélyét illeti, valóban oly rossz, hogy alig van párja; s csakugyan a jég Pesten alúl 69 év alatt, 1770-től 1839-ig, a C Tábla bizonyítása szerint, háromszor torlott meg nagy mértékben, míg ugyanez idő alatt Pozsonynál csak kétszer, a Duna többi fölhozott helyein pedig Petronelltől Újvidékig csak egyszer volt rendkívüli jégtorlódás.

S most már úgy hiszem, hogy am a föntebb tett kérdésre, minek kell történnie, hogy Buda-Pest a vízveszély ellen örökre biztosítva legyen? a mint reményilem, meggyőzőleg, ekként felelhetek meg: hogy az óhajtott célt biztosan el lehessen érni, mindent el kell távolítani, a mi a dolog természeténél fogva jégtorlásokra alkalmat nyújtónak lett elismerve, és így a folyamat nemcsak szabályszerű szélességére visszavezetni (hol azután a csekély-mélységek magoktól eltűnének), hanem egyetlen egy mederbe is összevonni kell. Mert ha ez utóbbi meg nem történik, úgy — nem tekintve a szigetcsúcs minden esetre nemkedvező hatásait, — mindig megmaradna az a lehetőség, hogy a sekély mellékág történetesen beduguljon, mikor azután a főágnak nem lenne elég mélysége és szélessége az egész víztömeg veszély nélkül levezethetésére.

Minthogy tehát még a tapasztalás is azt tanítja, hogy a folyam mindazon helyeken, hol jégtorlások történtek, mindig meg volt oszolva, s hogy ott, hol az egybe van vonva, soha jégtorlás még nem történt; s annál fogva kétségkívül áll az, hogy a folyam ágakra oszlásának jégtorlások képzésére előmozdítólag kell hatnia: azt lehetne hinni, hogy

véleménykülönbség a felől, vajjon a jégtorlásokat kétségkívül elősegítő folyam-hibák mindegyikét-e vagy csak némelyeket kelljen megszüntetni, nem is képzelhető, ha mint itt, egy meglehet száz milliót is, sőt minden pénzértéknél többet elnyelő veszély elhárítása forog kérdésben. S még is, ha jól vagyok értesülve, a, mint említettük, a volt országos Építési-Főigazgatóságtól is egyedül sikeres orvoslásnak nyilvánított Duna-szabályozás, annak idejében leginkább azon szenvedett hajótörést, hogy a felől nem tudtak megállapodni, vajjon a soroksári Duna-ágot el kelljen-e rekeszteni vagy nem. Tudniillik, a soroksári Duna-ág elsőben föltétlenül szükségesnek ítélt elrekesztése ellen, Pest vármegye, továbbá Pest városa és a Ráczevei uradalom részéről, mint érdekeikkel össze nem férő ellen, lett volna ellenvetés téve. Minek következtében, azon három tekintély közöl, kik még 1842-dik évben a szabályozási terv bizottmányilag végleges megállapítására József nádor cs. kir. főnsége által egybe voltak hívva, csupán az országos Építési-Főigazgató Lechner József nyilatkozott határozottan a Duna teljes egybevonásának szükséges volta mellett, a velencei Építési-Főigazgató Paleocapa és Mitisz lovag Építési-tanácsos ellenben úgy vélekedtek, hogy a soroksári Duna-ágot nyitva is lehetne hagyni.

Már pedig világos, hogy mindazon érdekek, melyeket 1842-ben a soroksári Duna-ág elrekesztése ellen, még pedig nem minden jogosság nélkül fölhoztak, s melyek még akkor is, midőn pedig az 1838-diki veszély benyomása még egészen friss volt, oly nagy súlylyal bírtak, hogy miattok a szabályozás elmaradt, most is még teljes erejükben megvannak. A ki tehát, mint én, erősen meg volt győződve egyfelől arról, hogy a Duna szabályozásával, mint a mely egyedüli nemesalóka védelem a semmi által, mi eddig történt, kevésbbé valószínűvé nem lett vízveszély ellen, tovább késni annyit tenne, mint a sorssal kikötni; másfelől arról, hogy a szabályozás célját csak akkor lehet bizonyosan elérni, ha a Duna teljesen egybevonva, és így a soroksári Duna-ág elrekesztve lesz; a ki végre, mint én, éveken át csaknem mindennap a Duna szabályozásával egybefüggő dolgokkal foglalkozott: annak előbb-utóbb azt a kérdést kellett tenni magának, vajjon nem lehetne-e azokat az érdekeket, melyeken a Duna-szabályozás már egyszer hajótörést szenvedett, akkor is megóvni, ha a soroksári Duna-ág el lenne rekesztve.

A gondolat menetele már, melyet e kérdés megfajtésében követtem, a következő volt:

Ha a soroksári Duna-ágnak nyitva kell maradni: ezzel, a dolog velejét tekintve, nem érthettek egyebet annál, hogy annak hajózható voltát főn kell tartani. De hajózható marad a soroksári Duna-ág akkor

is, ha csatornává lesz alakítva. Ha tehát az a felső és alsó torkolatánál egy-egy hajózási-zsilippel el lesz rekesztve: úgy mind a Duna-szabályozás szigorú kívánatának, mind a soroksári Duna-ág meghagyását kívánó érdekeknek elég lesz téve.

A két Duna-zsilip tetemes költsége azonban akkor a szabályozásnak terhére esnék, minthogy a soroksári Duna-ág csatornává változtatása magában aligha adna valami különös jövedelmet. Úgyde két zsilipnél akkor sem kellene több, ha a soroksári Duna-ág egy Pest városán keresztül vezetett csatorna által meghosszabbítva, s felső torkolata Pesten fölül téve lenne. Igaz ugyan, hogy e meghosszabbítás költsége tetemes lenne, de másfelől egy Pesten keresztül vezetendő hajózási-csatorna nyilván oly sok hasznot ígér, hogy már előre is szinte bizonyosnak látszik, hogy szorosabb kiszámítás után e vállalat jövedelmes volta megbizonyul; annyival is inkább, minthogy a csatorna biztosítására szükséges hosszöltést a Csepel-szigetnek a fő Duna felőli partján is lehetne vezetni, mi által nem csak az egész Csepel-sziget, hanem a soroksári Duna-ág bal partján fekvő terjedelmes ártér is minden áradás ellen biztosítva lenne.

Ezek azon elmékedések, melyek engem azon eszmére vezettek, melyen e javaslatom alapszik, melylyel úgy hiszem hogy most már, miután kivihetőségéről pontos költségvetések után meggyőződtem, előállhatok.

Áll pedig ez a következő három szorosán egybefüggő és 18 darab rajzzal s 13 darab irománnyal teljesen felszerelt Építési-munkálatból:

1) A Duna-szabályozást illető munkálatból, a mint azt meggyőződésem szerint végrehajtani kellene, hogy Pest-Buda városa a Duna árja általi ismétli elpusztulás ellen biztosítva legyen.

2) A 7 mértföldnyi hosszú hajózási-csatorna tervéből, mely a Dunából az új harminczad-telken fölül kimenvén, s Pest városát a város-erdő felé kanyarodó ívben átmetszván, a soroksári Duna-ág alsó végén torkollanék a fő Dunába.

3) A Csepel-szigetnek s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő összesen 155,647 holdnyi ártérnek vízveszély ellen biztosítását illető tervből.

III.

Azon rendben, melyet legelől, mint véleményem szerint czélnak leginkább megfelelőt, magamnak kitűztem, következik most az egyes tervek leírása.

A, mint említve volt, minden részleteiben már kidolgozott Építési-munkálatot magát azon kéréssel nyújtom be az egésznél főfőleg érdekelt Pest városa t. Tanácsának, hogy azt mindenkitől megtekinthetés végett nyilvánosan kitenni, azután pedig annak mind műtani, mind költségi, mind közgazdasági tekintetben, az arra hívatott országos hatóságok és egyletek által megbírálasát eszközölni méltóztassék.

E szerint a czél, melylyel ez irat szerkesztésére határozódtam, mint mindenki látja, nem lehet egyéb annál, hogy, egyfelől, mindazok figyelmét, kiket a közhasznu dolgok érdekelnek, ez ügyre fordítsam, és őket ha lehet a nyilvánosan kitett részletes terveknek komoly megbírálasra méltatására bírjam; másfelől pedig azon alapeszméknek, melyeken e tervek épülnek, nyíltan előadása által, a fölfogás helyes volta s a kivitel czélszerűsége felőli itéletet, a mennyire csak lehet, megkönnyítsem.

Mindkét czélt úgy hiszem az építési-tervek most következő előadásánál legbiztosabban elérhetni, ha a fő súlyt nem a műtani részletek leírására, melyeket tervképek nélkül úgy sem lehetne fölvehetőkké tenni, hanem inkább arra teszem, hogy mindazon tekintetekről s elvekről tartózkodás nélkül számot adok, melyekből az egyes tervek kidolgozásánál kiindultam.

Nem titkolom el magam előtt, hogy ily eljárás alkalmat szolgáltat arra, hogy minden fogvatkozások, melyek kétségkívül e tervekhez is még tapadnak, nyilván föltárva legyenek, s így a szerzőre mindenek szemei előtt homályt vethet. De azon legbensőbb meggyőződéstől vezérelve, hogy e vállalat, jó kezekben, minden eddig tudtommal szóba jöteknél alkalmasabb mindnyájunkat közös czélunkhoz közelebb vinni,

inkább azon kell igyekezniem, hogy a dolog általában ki legyen vive; s minthogy azon köröket is, melyek előtt javaslataimmal föllépek, sokkal jobban tiszteltem, mintsem hogy oly tervekkel terhőkre lenni mernék, melyeknek megállható voltát még magam sem hinném: annál fogva bátorkodom a három tervet, úgymint

1. a Duna szabályozás,
2. a pesti hajózási csatorna,
3. a Csepel-sziget s a soroksári Duna-ág bal partján levő ártér megvédése terveit, melyekből, mint említve volt, az egész javaslat áll, itt mintegy újra kifejtteni. Egyszersmind szolgáljanak az előrebecsültak mentségül azon elmélkedő hangnak, melyet talán a következő fejtegetések föl fognak venni.

1. Duna-szabályozás.

Az meg lévén állapítva, hogy Buda-Pestről a vízveszélyt csak akkor lehet teljesen elhárítotttnak tartani, ha a folyam ereje a soroksári Duna-ág elrekesztése által teljesen egy mederbe lesz szorítva: úgy még annak megfontolása van hátra

- a) Milyen hosszúságban kell a folyamot szabályozni,
- b) Minő szélesség szükséges az egybevont folyamnak,
- c) Micsoda irányt kell adni az új partvonalnak, és végre
- d) Micsoda építményeket kell választani annak eszközlésére, hogy a folyam az új medert valóban elfoglalja.

a) A szabályozás kiterjedése.

A Pesten fölül három sziget — E térkép — ezelőtt sem okozott soha jégtorlásokat, minthogy azok a Duna-ágak, melyek ezeket formálták, kurtábbak és mélyebbek, hogysem veszélyt okozhatnának. Most tehát, midőn ez ágak közül kettő már el van rekesztve, a Pesten fölül folyamrész épen semmi aggodalmat nem szülhet.

És így a szabályozandó rész kezdetét, a b a l p a r t o n az épen most épülő pesti rakpart-fal végpontja teszi a főgyház mellett; a j o b b p a r t o n ellenben a b, b partfal végpontja, — mely mindkét fal az 1842-diki szabályozási terv partvonalával összeesik.

A mi a szabályozást kívánó folyamrész végét illeti: a fő Duna folyása Albertfalván fölültől kezdve — F térkép — egészen Duna-fokon (Promontoron) alúlig, közel 2500 ölnyi hosszúságban, csaknem

egészen egyenes. A vízsodra közel a közepén van. Az egybevonult folyam szélessége elegendő. A Dunafokon (Promontoron) alúli szigetet formáló kis ágra nézve az a meggyőződés, hogy azt nemsokára teljesen eltölti az iszap. Alább egészen Ercsényig teljesen szabályos állapotban van a Duna.

Ercsénynél elágadzik ugyan a folyam, azonban, nem tekintve az általában nem igen kedvezőtlen folyamfekvést, Ercsény már 15,000 ölnyire távol esik a Pest melletti folyam-szorulattól. Ha tehát a víz esését 20'—0"—0'''-nyi vízállásnál, mely vízmagasság mindenesetre szükséges lenne arra, hogy egy Ercsény melletti jégtorlás Pestre nézve veszélyessé válhassék, csak $\frac{3}{4}$ hüvelykre teszszük 100 ölenként: úgy arra, hogy Pesten a vizet a még egészen ártalmatlan 24 lábnyi magasságra földuzzaszsa, a jégnek Ercsénynél oly tetemesen meg kellene torlódni, hogy a miatt a víz ott 14 lábnyival fölebb dagadjon, mi az ottani mellék-ágak csekély hossza mellett egyáltalán lehetetlen.

Arra a következtetésre jutunk tehát, hogy, ha a Duna szabályozása az épülő félben levő alsó pesti rakpart végpontjától Albertfalván-fölülíg kiterjed, Pest minden vízveszély ellen teljesen meg lesz védve.

b) Az új meder szélessége.

A mi a szélességet illeti, melyre a folyam a szabályozandó darabon szorítandó lenne: ez már 1839-ben a volt Országos Építési-Főigazgatóság által, kimerítő mérésekre alapítva, az egybevont Dunára nézve a pesti egész folyamvidéken 200 ölnyinek volt megállapítva; s e rendes szélességre voltak mind a lánczhíd, mind a 700 ölnyi hosszú pesti rakpartok vonva; s annálfogva az alsóbb rész szabályozásában is a 200 ölnyi rendes szélességet meg kell tartani.

c) Az új partvonalok iránya.

Mint az E térképből egy tekintetre látni lehet, a Duna a szabályozandó rész a és b kezdőpontjain fölültől kezdve egy darabig majdnem egyenesen foly, úgy szintén a Csepel-sziget csúcsán alúli darab irányát is Albertfalvától lefelé egyenesnek lehet mondani.

A szabályozási terv partvonalai irányának meghatározásánál tehát tulajdonképen csak oda megy ki a dolog, hogy két egymáshoz képest szegletet formáló egyenes vonal egy görbe által alkalmasan legyen összekötve.

Kivánatos volna ugyan, hogy e kanyarulat minél csekélyebb gör-

bülettel legyen vonva: másfelől azonban azt is meg kell gondolni, hogy most épen azon a darabon, hol a szabályozási vonalnak ívben kell mennie, a vízszodra, s vele a nagyobb mélység is a pesti part felé esik, míg a budai parton a közép vízállás színvonalánál magasbra emelkedő kavics-zátonyok vannak.

Minél kevesebb görbülettel lesz tehát vive a kanyarulat, annál nagyobb mélységben fog esni a pesti új partvonal, a folyam-meder mostani képe annál inkább megváltozik, annál költségesebb lesz a szabályozás, s annál több idő is kell arra, hogy az új meder teljesen kiképződjék.

A javaslott szabályozási-vonallal már mind a két tekintetnek eleget igyekeztem tenni. Mig tudniillik a kanyarulat, a hol leggörbébb is, még 1050 ölnyi körsugárral van írva (melynél még, a tapasztalás szerint, a Duna romboló erejétől Pest táján félni nem lehet), másfelől a pesti szabályozási vonal általánosan kiebb van kitűzve a part felé a mostani legnagyobb vízmélységnél.

A mi végre a Sáros-fürdőnél csak 170 ölet tevő folyamszélességről a 200 ölnyi rendes-szélességre átmenetelt illeti: ez épen úgy lesz eszközölve, a mint a folyamszorulaton fölül van.

d) Szabályozási építmények.

Utolsó fontos teendő a szabályozási terv megállapításánál annak elhatározása, mi módon kelljen a Dunát a neki szánt új meder elfoglalására szorítani.

Mint hogy a soroksári Duna-ág mostani torkolatán fölül levő öbölnek a pesti szabályozási vonalon kívül eső része a hajózási-csatorna számára fölhasználendő, és így annak mostani mélysége megtartandó lenne: ennél fogva e darabon a szabályozást természetesen csak hossz-építmény által lehet eszközölni; s a többi partvonalokra nézve is hossz-építményeket látszanak magok a körülmények kivánni, minthogy itt — mint a IV. szakaszban világosan ki fog tűnni — a siker a vállalat minél gyorsabb létesítésétől függ.

A fő dologra nézve tehát a szabályozási-építmények ezekből állnak: két egymástól 200 ölnyire álló egyenközü töltésből — a, d, d, e, e, e, és b, f, f, f, (E térkép), — melyek az új medernek mindjárt előre határt szabnak; továbbá keresztöltésekből — h, h, h, — melyek az ó meder elrekesztendő részét keresztben átmetszván, annak teljes eliszapolását, s ezzel a partoknak maga a folyam által kiképzését eszközlik.

E szabályozási-építmények mértékeit és szerkezetét csupán szóval,

a részletes tervekre hivatkozás nélkül nehéz volna érthetővé tenni. Legyen elég itt annyit mondani, hogy a soroksári Duna-ágot elrekesztő **d, d, d** része a balparti hosszépitménynek 1 lábnyival magasbra van tervezve az 1838-diki legmagasbb vízszinnél, s tetején 6 ölnyi szélesnek kellene lennie, minthogy az lenne rendeltetése, hogy nem csak a hajózási-csatornának partúl, hanem egyszersmind a Csepel-sziget és Pest között egybekötő töltésül és szekérútúl szolgáljon. Mely oknál fogva az mindkét végén magasan fekvő földhöz csatlakozik, s így némileg egy **magában** fönálló művet képez.

Továbbá, hogy a többi helyeken a partalakító művek, mint szintén a keresztöltések is, csak 12 lábnyi magasra lennének emelve a 0 fölött, és így 1 lábnyira a közönséges nyári-árvíz fölött, sőt minden 200 ölre egészen a közép kis víz színvonaláig be lennének völgyelve, azaz, néhány ölnyi szélességü mélyedések lennének rajtok, hogy a víz alacsonyabb vízálláskor is az eliszapolandó területekhöz juthasson.

Végre, hogy az anyagot az egyfolytában menő, s a víz felőli oldalon mindenütt kötöltésre támaszkodó partművek fő testéhez magából a folyamból, még pedig azon részéből kell kotrógépek által venni, mely az új partokon belül esik. Mi által, minthogy a szükséges anyag 103,600 köb-ölet tesz, az új folyammeder teljes kiképződése igen nagyon meg lesz gyorsítva.

2. A hajózási-csatorna.

Mint már említve volt, a tervezett hajózási-csatorna azon eszmén alapszik, hogy a soroksári Duna-ágnak a Duna-szabályozás által elrekesztett torkolata Pest fölső végére legyen áttéve. Úgyde egy ilyen csatornát minden esetre nyitva is lehetne tartani. Legelsőbbben is tehát annak a kérdésnek megfejtését kell e csatorna terve kidolgozásánál tisztába hozni: vajjon az mint zsilipes vagy mint nyílt hajózási-csatorna igér-e több hasznot?

Minthogy a hajókon való teherszállítás leginkább fölfelé irányul a Dunán, s a csatornát Pest területén oly szélesnek hagyni nem lehetne, hogy az a bal partján fekvő városrésznék pözcsecsatornáit magába fogadhatná a nélkül, hogy a levegőt, legalább kis vízálláskor, megrontsa, vagy legalább a vizet minden házi használatra alkalmatlanná tegye: ennél fogva a nyílt csatorna mellett nem lehetne fölhozni egyebet annál, hogy ahhoz zsilipek nem szükségesek.

Szól pedig az ilyen szabadon folyó csatorna ellen az :

Hogy annak fenekét, hogy minden vízálláskor hajózható legyen, tetemesen mélyebbre kellene venni, mint a zsilipes csatornáét; minél fogva azután nem csak a föld- és kőmives-munkák költségesebbek lennének az újon ásandó pesti csatorna-részen, hanem a nagy hajózásra kis vízállásnál nagyon sekély soroksári Duna-ágot is egész hosszában mélyebbé kellene tenni;

Hogy egy nyílt csatorna évenként tetemes tisztítási költséget kívánna, minthogy a Duna Pestnél az Ipoly miatt igen sok iszapot hord, mely a minden esetre sokkal lassabban folyó csatorna vizében a fenékre ülepednék, s így a csatornát csakhamar betöltené;

Hogy e szabadon folyó csatornán, melyben a vízállás mindig ugyanaz lenne a Dunáéval, közönséges hidak helyett mindenütt forgató- vagy fölvonó-hidakat kellene építeni, melyek költségesebbek, s azonfölül a csatornán s az utczákon a közlekedést mindenestre akadályoznák; Végre,

Hogy egy nyílt csatorna, a maga szüntelen változó vízállásával, s a szerfölött magas töltésekkel, melyek közé azt venni kellene, — ha azon vízveszély-elleni védelmet, melyet most a csatornától átmetszendő városrészek az 1838-diki legnagyobb víznél magasabban vont töltésektől nyernek, kisebbé tenni nem akarjuk, — a kereskedésnek és iparnak korántsem nyújthatná mindazon kényelmeket és hasznokat, melyeket egy zsilipes-csatornától biztosan lehet várni.

Ez okoknál fogva, mint szintén azért is, mert ez esetben a Csepel-szigetnek s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő földeknek árvíz ellen megvédése, mely a javaslatba van foglalva, háromszorta hosszabb töltésezést kívánna, — nem nyílt, hanem szekrény-zsilipekkel elzárt csatornát javaslok.

Miután ez tisztába van hozva, meg kell még vizsgálni:

- a) a rendes vízállás színvonalának szabályos magasságát,
- b) a zsilipek számát,
- c) a csatorna szélességét,
- d) a csatorna irányát,
- e) a csatorna eltisztátlanodása ellen teendő intézkedéseket,
- f) a csatorna szerkezetét és elrendezését.

a) A rendes vízállás, és a csatornafenek mélysége.

A mi a csatorna rendes vízállását, s a vele szorosan összefüggő csatornafenek vonalát illeti: a legnagyobb megengedhető magassága a víz színének a csatornában szorosan meg van határozva azon magasság

által, melyre az üres hajóknak szükségök van, hogy a csatorna-hidak alatt a városban akadály nélkül átjárhassanak; a legkisebb mélység pedig, melyre a csatornát ásni lehet, abban leli határát, hogy a mélyen járó hajóknak, terheik kisebbitése nélkül, mindenkor, még a lehető legkisebb vízálláskor is, a csatornában elegendő vízmélységet kell találniok.

A hidak alatti szabad átjárásra szükséges magasságon (mely ismét maga részéről az utczák földszin-vonalától függ), s a legnagyobb Duna-hajók vízben járásán kívül tehát, még a csatornában történhető vízváltozás az, a mi a kölcsönösen egymástól függő rendes csatorna-vízszin és csatorna-fenekmélység megállapításánál eldöntő.

Mindaddig, míg a víz a fő Dunában magasabb mint a csatornában, és így a Duna a csatornát vízzel ellátja, természetesen minden víz, mely a csatornából bár mely oknál fogva elvész, mindig ismét ki lesz pótolva, és így a csatorna vízállása is mindig ugyanazon egy tetszészerinti rendes magasságban lesz tartva. De ha egyszer a Dunában a víz a csatorna-vízállás szinvonala alul leapad, akkor a csatorna tartalmából kell a zsilip-szekrények megtöltésére szükséges víznek kietelnie, a nélkül, hogy ez s egyéb vízveszteségek tetszés szerint ismét kipótolhatók lennének. Ekkor tehát a víz szinvonala a csatornában apródonként lejjebb fog szállni, még pedig természetesen annál lejjebb, minél több idő telik bele, míg a Duna ismét a csatorna vízének szinvonalaig megnő.

Mihelyt azután a Duna csak valamivel is magasbra nőtt a csatornában levő víznél, már ekkor a csatorna vízszine nem szállhat többé lejjebb; s ha a Duna a csatorna rendes vízszinvonalanál magasbra nő, akkor a csatorna vizét is újra a rendes vízállásra lehet emelni.

És így azon kérdés megfejtése, minő vízváltozás történhetik a csatornában, vagy tulajdonképen, mennyire szállhat esetleg lejjebb egy legmagasbnak fölvelt vízállás a csatornában, egyfelől attól az időtől függ, mely alatt a víz a Dunában a tapasztalás szerint alacsonyabb lehet, mint a csatornának fölvelt rendes vízállása, másfelől azon vízmennyiségtől, melyet ez idő alatt a csatornának ki kell szolgáltatnia.

E fejtegetés útján tovább menve, arra az eredményre jutottam, hogy a 0 fölött 6'—0"—0'''-nyi magas rendes vízállás, és 0-on alul 2'—0"—0'''-nyi fenékmélység fölvevése, a budai vízmérték szerint, a csatornára nézve minden kívánatnak megfelel.

Ugyanis, a mi a hajóknak a csatorna-hidak alatti járását illeti: a csatorna mindkét partján tervezett környútak 25'—0"—0'''-nyi magasan fekszenek a 0 fölött; és így a választott hid-szerkezetnél, a csa-

torna 0 fölött 6 lábnyi rendes vízszine s a csatorna-hidak 0 fölött 24 lábnyi magas alsó lapja között 18 lábnyi üres tér marad, mely a hajóknak mindenesetre akadály nélküli átjárást enged.

A mi ellenben az arra szükséges vízmélységet illeti, hogy a csatorna mindenkor egyaránt jól hajózható legyen: a legjobban megterhelt Duna-hajónak sem kell 6 lábnyinál nagyobb vízmélység. Minthogy már a csatorna vízmélysége rendes-vízálláskor 8 lábnyi, ennél fogva a víz a csatornában 2 lábnyival, és így a 0 fölött 4 lábnyira lejjebb szállhat a nélkül, hogy a hajózás folytatása legkevésbé akadályozva lenne.

A fölvehető vízváltozás tehát a csatornában 2 lábot tesz, s csak akkor állhatna be szükség víz dolgában, ha valamikor a szabad Dunában a víz oly sokáig alacsonyabb lenne mint a csatornában, hogy azon vízmennyiség kiszolgáltatása, mely ez idő alatt a hajózás folytatására szükséges, a csatorna vízállását 2 lábnyinál többlet lejjebb szállítná. Mi, a Duna-vízállásoknak a tervhöz csatolt rajzbeli kimutatása szerint, a közelebbi 20 év alatt még csak közelítőleg sem történt meg.

Ugyanis, a legkedvezőtlenebb vízállás e 20 év alatt 1862-ik év September havától 1863-ik évi Aprilis végéig volt, minthogy a víz már 1862-ik évi September 30-án 6 lábnyinál lejjebb szállt, a nélkül, hogy 1863-diki Aprilis 1-je előtt tartósan 6 lábon fölül emelkedhetett volna.

De, mint az ez időszak naponkénti vízállásait tüzetesen előterjesztő Táblából látni lehet, a csatornának még akkor is csak 102 napig, úgymint 1862-ik évi September 30 dikától 1863-ik évi Januarius 9-dikéig kellett volna a hajózáshoz megkívántató vízszükségletet saját vízkészletéből fedeznie; mert Januarius 9-dikétől kezdve már a Duna vízszine csaknem folytonosan magasb volt a hajózásra a csatornában elegendő 4 lábnyi magasságnál 0 fölött, sőt ez idő alatt is, bár kevés időre, kétszer érte el a 6 lábnyi magasságot a 0 fölött.

A 102 nap alatt pedig, September 30-dikától Januarius 9-dikéig, a víz egyremásra $4\frac{1}{4}$ lábnyi volt a 0 fölött, míg a tartalék-vízmennyiség, mely a 2 lábnyi meglevő magasság-fölöslegnek megfelel, a soroksári Duna-ággal együtt $8\frac{2}{3}$ mértföldnyi hosszú csatornában kerek számmal 2 millió köb-ölet tesz. Ha már az egyébkénti vízveszteséget, melyet a csatorna e 102 nap alatt elszívárgás, kigőzölgés sat. által szenvedhetett volna, 10,800 köb-öltre teszszük naponként, mi bizonynyal inkább igen sokra mint kevésre van véve: mégis kerek számmal 900,000 köb-öl marad fön ez idő alatt a hajózás szükségletére; mely vízmennyiség elég lenne 1400 legnagyobb Duna-hajónak mind a két zsilipen átszállítására, s ezenfölül még 1400 hajónak telelés végett a főső zsilipen bebocsátására. Ily nagy közlekedés pedig a September

30-dikától Januarius 9-dikéig terjedő időszak alatt alig föltehető, még akkor is, ha a hajózás nem oly hamar lenne megszüntetve mint az említett évben (már December 7-dikén).

Reményilem, hogy a fönt tárgyalt két fő meghatározásnak minden csatornaépítésnél oly fontos volta mentségemre fog szolgálni, hogy ily hosszasan kiterjeszkedtem arra, miért terveztem a csatorna fenekét 8 lábnyival alantabb a 0 fölött 6 lábnyi rendes vízszinnél, a budai víz-mérték szerint; s most már átmegegyek a további fő meghatározások fejtegetésére.

b. A zsilipek száma.

A mi a tervezett zsilipek számát illeti: mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a Duna esése a csatorna kezdetétől a végéig $12'-11''-7'''$ -t tesz, míg a csatorna rendes vízállása $6'-0''-0'''$ -nyinak van véve a 0 fölött. Ha tehát a csatorna csak egy medenczét kap, azaz ha csupán a két végén lesz egy-egy zsilip: akkor a magasság-különbség a csatornában levő felső-víz és a Dunában levő alsó-víz között az alsó zsilipnél, még legkisebb vízálláskor is, midőn a magasság-különbség természetesen legnagyobb, nem lenne több mint $19'-5''-7'''$.

De e zsilip-esetmagasság még korántsem oly nagy, hogy annak egy harmadik közép zsilip építése által megosztása tisztán szerkezeti okoknál fogva helyeselhető lenne; még pedig annyival inkább nem, minthogy a legkisebb vagyis 0 vízállás csak igen-igen ritkán áll be, míg $7'-9''-10'''$ vízmérték-magasságnál, mely a közelebbi 20 év hajózási időszakában legtöbbször fordult elő, az eset az alsó zsilipnél nem lenne több $10'-1''-9'''$ -nál.

Minthogy már az alsó zsilipet, vagy legalább annak a Duna felőli részét, a legnagyobb Duna-víz miatt, mely a csatorna fölötti rendes vízállását még $2'-7''-6'''$ -al meghaladja, épen oly magasan kellene tartani ha két, mint ha 3 zsilip lenne építve: ennél fogva e zsilip esetének megosztása által nem lehetne annak építési költségéből annyit megtakarítani, hogy 3 zsilip építése tetemesen többbe ne kerüljön mint kettőé.

Minthogy továbbá félő lenne, nehogy az alsó medencze, azon esetben, ha két medenczére lenne a csatorna építve, sokáig tartó nagyvizkor igenis sok vizet kapjon, minthogy akkor mind a be-, mind a ki-jövő hajóval víz tódulna a medenczébe;

Minthogy végre csak egy medenczének fölvétele az öntözések eszköz-

lését a legkiterjedtebb mértékben elősegítné, mire pedig akkor, midőn a csatorna tervét készítettem, igen nagy súlyt fektettek: úgy hittem, hogy a csatornát csak két zsilipre vagyis egy medenczére kell tervezni.

c. A csatorna szélessége.

A Pest városába eső csatorna-rész szélessége 20 öltre vagyis 120 lábra van véve, s azokon a helyeken, a hol áthidalva kell lennie, 8 ölnyre vagyis 48 lábnyira szűkül.

A legnagyobb közönséges Duna-hajók, valamint a szabadalmazott Duna-gőzhajózási társulat áruhajói is, 26 $\frac{1}{4}$ lábnyi szélesek. Ha tehát két hajó épen szemben áll egymással a rakparton, még mindig körülbelül 60 lábnyi szélességben marad a víz szabadon, melyen egy olyan nagyságu csavargözös, a milyenek az említett társulatnál előfordulnak, egészen szabadon mozoghat, minthogy szélessége csak 30 lábnyi.

A hajók kitérésére s fordulására 2 öböl van tervezve, az egyik 80, a másik 115 ölnyi hosszú.

A zsilip-szekrények 36 ölnyi hosszúság mellett 6 ölnyi szélesre vannak téve, tehát valamivel szélesbre, mint a mennyi egy csavargözösnek szükséges lenne; ez pedig azért van, hogy közép nagyságu Dunahajókból kettőt, a kisebbfélékből négyet lehessen egy zsilip-megtöltéssel átszállítani.

d. A csatorna iránya.

Előre lehetett látni, hogy a csatornánál a kisajátítási költségeknek minden többi költségeket együttvéve tetemesen fölül kell haladniok. Annálfogva a csatorna irányának meghatározásánál nem csak mindazon számos lejt mérési és fölvételi adatokat fölhasználtam, a melyek előttem voltak, hanem azokat még közvetlen fölmérésekkel is kiegészítettem. A gyűjtött adatok nyomán immár az ide mellékelt E térképen berajzolt irányt találtam több próbák után leginkább megfelelőnek; úgy tudniillik, hogy többféle irányokat vévén föl, s a kiviteleshöz szükséges költségeket közelítőleg kiszámítván, azt választottam, mely a legkedvezőbb eredményt adta. Az így választott irányt már most utólagosan okoskodással is kihozni alig volna helyén. Elégnek tartom annyit mondani, hogy a csatornának épen az új harminczad-telken fölül tervezett felső torkolatát, a tervezett összekötő-vasútra s a Margit-szigetnek lefelé meghosszabbodható csúcsára való tekintetből, főlebb nem, de lejjebb Duna-mentiben sem lehetne alkalmasan tenni, mert

különben a kisajátítási költségek tetemesen növekednének; s hogy főleg azt tartottam szemeim előtt, hogy a csatornának azt a helyet keressem ki, melynek színvonala a lehető legkedvezőbb arányt mutatja a kiásás és föltöltés között.

e. A csatorna eltisztátlanodása ellen teendő intézkedések.

Mint hogy a Pest városán keresztül menő csatorna zárt csatorna lesz, melyben a víz, bár nem vesztegel is, de csak csekély sebességgel mozoghat: gondolni sem lehet arra, hogy a csatorna bal partján fekvő város-részek pöczecsatornáit e csatornába torkolljanak, még pedig nem csak egészségi tekintetből, hanem azért sem, mert a csatorna némely igen fontos előnyeit elvesztené, ha vize minden házi és ipari használatra tökéletesen alkalmas nem lenne. Ez utóbbi okból az is kívánatos lenne, hogy az eső-víz (csapadék-víz) a mellette fekvő város-részekből ne legyen a csatornába bocsátva, s végre hogy az ipari czélokra már használt víznek is más lefolyás legyen nyitva.

Hogy tehát mindezt el lehessen érni, a csatorna-terv kiegészítésül a kérdésben forgó város-részek számára egy a hajózási-csatornától egészen független folyadék-levezetést javaslok, egy kőből építendő földalatti fő pöczecsatorna készíttetése által, mely a hajózási-csatorna bal partjától a száraz felől bizonyos távolságban vezetve, minden zagyvalékot, s minden egyéb vizet fölfogva, hogy azután a fő Dunába levezesse.

A földterület magassági viszonyaihoz képest e levezető-csatorna két fő ágból áll, melyek közül a felső a Háromdob-utczától a hajózási-csatorna felső torkolata felé megyen, s 200 ölnyire föntebb a fő Dunába ömlik, az alsó pedig az Arena-utczától lefelé menvén, a soroksári útvonal táján a fő Dunába szakad.

Egyébiránt ez utóbbi fő pöczecsatorna a Kerepesi-úttól kezdve kettős lenne.

Tudniillik, a mellék-pöczecsatornák befogadására a Kerepesi-úttól kezdve lefelé, egy második, az elsővel egyenközű pöczecsatorna van tervezve; minélfogva az első onnan kezdve semmi zagyvalékot többé föl nem veszen, hanem csupán a Kerepesi-útig bele folytat viszi tovább egészen a Dunába.

Mimódon lesz ez alsó kettős pöczecsatorna a 12-dik csatornahídnál a soroksári útvonal közelében a hajózási-csatorna feneke alatt átvive, s azután a fő Dunába vezetve; továbbá, micsoda készülétekkel lesz a Duna árvizének a csatornába nyomulása meggátolva, s mi van tervezve e pöczecsatornák tisztán tartására és kijavítására nézve: mind-

ezt csupa szóval nem egykönnyen lehet fölvehetővé tenni. E tekintetben tehát a — mint említve volt — nyíltan álló részletes tervekre, s azok leírására kell hivatkoznom.

f. A csatorna szerkezete és elrendezése.

Számot adván már az előbbieken azon elvekről és nézetekről, melyek a csatorna-terv kidolgozásában vezéreltek, úgy hiszem, hogy most már le kell írnom röviden a csatorna szerkezetét és elrendezését is, hogy már előre is meg lehessen ítélni, mit lehet tulajdonképen e csatornától várni. S hogy ez előadás fölvehetőbb legyen, egy távnézeti képet is ide mellékeltem a csatornának, mely (a Váczi-úton leendő csatorna-hídról fölvéve lenni képzelve) a csatornát a két tervezett öböl felsőbbikével úgy mutatja, a mint az a mellette fekvő város-rész kiépítése után látszani fogna.

A tervezett pesti-csatorna, a Dunaparton a Valero-laktanya és az új harninczadnak szánt telek közt eső felső torkolatától kezdve, egészen alsó torkolatáig, a soroksári Dunaág végéig Tassnál, egy fekirányos vízmedenczét képez, mely csupán két végén van egy-egy szekrény-zsilippel ellátva. E medence vízszine 6 lábnyira van a legkisebb vízszin fölött emelve, míg a csatorna feneké mindenütt oly mélyre van téve, hogy a víz a csatornában két egész lábnyival leszállhat a nélkül, hogy e miatt a hajózás legkisebb akadályt is szenvedne.

E szerint a csatornának, rendes vízállásakor, 2 lábnyi magas tartalék-vize van.

Mindaddig, míg a szabad Dunában a vízszin magasabban áll 6 lábnál a 0 fölött, a hajó a felső zsilipnél a csatornából fölemelkedik a Dunába, s a Duna szolgáltatja a tápvizet az egész csatorna-szükséglethez. Ha a Duna 6 lábnál alantabb áll; leszáll a hajó a csatornából a Dunába, s ekkor már a csatorna szolgáltatja a hajózás folytatására a víz-szükségletet a maga tartalékából.

Az alsó zsilipnél a Duna vízszine az egész hajózási időszak alatt mindig alantabb áll mint a csatornác.

A szekrény-zsilipektől függetlenül mind a két zsilipnél közvetlen összeköttetés áll fön a szabad Duna vize és a csatornác között, két földalatti, mindkét végén táblás-zsilippel s azonfölül még berakógerendákkal is elzárható, 5' széles, 7' magas, boltozott csatorna — a vízkeringők — által. Ezek lehetővé teszik — mindaddig tudniillik, míg a víz a Dunában magasabban áll mint a csatornában, mi egyremásra évenként 9—10 hónapon át tart, — hogy a csatornában egy kis, habár

alig észrevehető folyása legyen a víznek, de a mely mégis elég arra, hogy a csatorna vize mindig fris legyen.

A csatorna mélysége, mint említve volt, elegendő arra, hogy a csatornán minden időben bármely Duna-hajó egész teherrel járhasson. Azonban a zsilip-szekrények a széles kerekcsúszhajóknak nem engedik a csatornába mehetést; de minden egyéb hajók, s többek között a szokott legnagyobb csavar-gőzösök (Propeller) is, minden akadály nélkül s teljes erő kifejtéssel járhatnak a csatornán.

A csatorna egész hossza $8\frac{1}{2}$ mértföldet tesz, s egész hosszában négy tetemesen különböző darabot foglal magában.

Az első darabot, a felső zsiliptól a csatorna hosszának 2350-dik ölégig, az E tervben **l, k, k** betűkkel jelölt, újon ásandó pesti csatorna képezi.

A második, egészben véve csak 900 ölnyi hosszú darabnak (**d, d**) az a sajátága van, hogy itt a csatorna a mostani Duna-part s a soroksári Duna-ág torkolatát elrekesztő töltés között megyen, melynek az a rendeltetése, hogy a Dunának új partját képezze.

A harmadik darabon, mely a Csepel-sziget felső csúcsától Taksonyig tart (F terv), a soroksári Duna-ág medre képezi az egész csatornát, minthogy a partjai egészen eddig még magasabbak a csatorna rendes vízszinénél.

A negyedik darabon végre, Taksonytól egészen az alsó zsilipig, a partokat a csatorna számára föl kell tölteni, Taksonytól Ráczevéig csak helyenként, Ráczevén alúl pedig egészen a csatorna végéig mindkét parton folytonosan, mégpedig 2—9 lábnyi magasságra.

A mi az utóbbi három darabot illeti, csak azt kell még megjegyezni, hogy e csatorna-részeknél gondoskodva van vontató-útrakról a hajók számára, — továbbá, hogy a negyediknek jelölt utolsó darabon a csatorna-töltések mindenütt 2 lábnyi tetőszélességre s a rendes vízszin fölött 2 lábnyi magasságra vannak számítva; végre, hogy a csatorna-vízszinnek a szomszéd földek szinvonálánál magasb állásánál fogva, ezek a $2\frac{1}{2}$ mértföldnyi hosszú egész negyedik vonalon tetszés szerint öntözhetők lesznek. Tetszés szerint, mert azon egész idő alatt, midőn az öntözés hasznosnak mutatkozik, a csatornának víz-fölöslege lesz.

De az elsőben megnevezett darabról, mint a tulajdonképeni pesti-csatornáról, bővebben beleereszkedve szükség szólni.

A pesti-csatornát, mint már említve volt, 8 lábnyi vízmélységre kell kiásni, minélfogva a feneké 2 lábbal alantabbra esik a 0-nál. Mind a két partja 2216 ölnyi egész hosszában kőfállal lesz kirakva. E part-

kőfalak, mint szintén a zsilipek is, a 0 fölött 5 lábnyira vízálló falöntelékből (béton) lennének készítve, 5 lábtól fölfelé vegyes kő és téglafalazatból lenne a fal építve, mely faragott kövekkel lenne kirakva.

A 0 fölött 14 lábnyi magasságban, és így 8 lábnyival a csatorna rendes vízszinén fölül, mely a legkedvezőbb magasság a hajók terhelésére és a kirakódásra, e kőfalak épen úgy, mint a Duna-rakpart, egy 5 ölnyi szélességű padot kapnak, mind a két oldalon, mely áruforgás helyéül szolgál. A falak alsó része átmetszvényben egy a száraz felé gyengén hajló ívrontalt képez, s legfölsőbb sora 3 lábnyi széles és 2 lábnyi magas faragott kövekből fog állani. A partfalak hátról folytatása, 14 lábtól 24-ig a 0 fölött, mely út-magasság a helybeli viszonyoknak legjobban megfelel, függőleg lesz építve, s hasonlóan egy szintén faragott kövekből álló sorral befejezve, mely egy egész hosszában elnyúló $3\frac{1}{2}$ lábnyi magas öntöttvas-rostélynak alapjául fog szolgálni.

Mint hogy a csatornának kiszemelt irányban a föld közép-számmal a 0 fölött $17\frac{1}{4}$ lábnyi magas, és így még a raktérek színénél is magasabban fekszik; a csatornát pedig egészen 2 lábnyira a 0-on alul ki kell ásni: ennél fogva a csatorna számára, bele számítva a két öblöt, a felső zsilip, a rakpart-falak s a 12 híd alapjait, összesen véve 231,651 köb-öl földet kell kiásni. E föld lerakhatására már a földet körülbelül 150 ölnyi közép szélességben ki kell sajátítani.

De a kisajátított földből magára a csatornára, a vízi útra, 20 öl, a kétfelöli rakhelyekre összesen 10 öl, végre az egész csatorna mellett elmenő két környútra 20 öl esik. A többi kisajátított földet, miután a 0 fölött 24 lábnyira föl lesz töltve, annak idejében ismét el lehet adni.

E szerint a pesti-csatorna bekerítné Pest városa főbb részét egy 50 ölnyi szélességű körkörben kanyarodó övvel, melynek teteje, mint az E terv mutatja, körülbelül oda esnék, a hol a csatorna a Király-utczát (Városerdő-utczát) átmetszi.

A közlekedést a csatornán túl eső városrészek, s a mintegy $\frac{1}{5}$ négyszög mértföldet teendő szigetváros között, 12 vertvasból készült híd biztosítná, 8 ölnyi szélességű, egészen az út színvonalán viendő kocsúttal. E hídaknál 8 ölnyire szűkül a csatorna, s a hídfőkön a csatorna-őr-lakok és raktárak lesznek elhelyezve.

Az áru-rakhely s a környútak közti közlekedést 48 emelő-gép (daru) és 48 lépcső fogja eszközölni. Ezenkívül a környútak magassága az áru-rakhely fölött úgy van fölvéve, hogy az áru-rakhely és a környút melletti házak földalatti részei közt boltozott alagútakat lehet készíteni.

Vontató-útja a csatorna pesti részének nincsen, hanem az evezős hajókat saját csavargözösök fogják átvontatni rajta.

A hajóknak megfordulási helyül két kikötő forma öböl szolgál, melyek közül az egyik 80, a másik 115 ölnyi hosszú.

A mi végre az a végett teendő intézkedéseket illeti, hogy rendkívüli jégárvizek a csatornába ne nyomulhassanak: a zsilipek a kapukamrákon fölül és alúl, a hajózás megszűntekor, a legmagasb vizen fölül érő berakó-gerendázattal kettősen el lesznek zárva; továbbá, a felső-zsilipegész udvarának, mely a már a legnagyobb víznél magasbra föltöltött Nádor-utczával ér össze, az 1838-diki legnagyobb víznél 1 lábbal magasbra föltöltésezeése van tervezve.

A vízár elleni további intézkedések a most következő 3. szám alatt lesznek előadva.

3. A Csepel-sziget s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő ártér vizártól megvédésének terve.

A Csepel-sziget területének, s vele együtt a soroksári Duna-ág bal partján fekvő terjedelmes ártérnek minden előntés ellen biztosítására, a soroksári Duna-ág felső torkolatát elrekesztő szabályozási-töltéstől kezdve, a fő Duna bal partja mentiben egy folytonos védtöltés lesz vonva egészen az alsó csatorna-zsilipig, összesen $7\frac{1}{2}$ mértföldnyi hosszúságban.

E töltések kitézésénél figyelem volt fordítva egyfelől a sziget-part természeti földmagaslataira, másfelől pedig a fő Duna jobb oldali magas-partjának irányára.

A töltés tetejének szélessége 2 öltre, a lejtője a víz felőli oldalán 1:2, a száraz felől pedig 1:1 $\frac{1}{2}$ düléssel van fölvéve.

Az alsó csatorna-zsiliptől kezdve, nincs szükség folytonosan menő töltésre az ártérnek a Duna visszatorlódása ellen biztosítása végett; hanem csak az ott levő földmagaslatokat kell öt darab töltés által (e, e, e, e, e — F terv) összekötni.

A hol e töltések a mögöttök fekvő belső föld vízfolyásait átmetszik, levezető árkokkal és töltés-zsilipekkel lesznek ellátva.

Az egész ártér, melyet e mindent egybe véve 30,000 ölnyi hosszú töltés az előntéstől, mely a legnagyobb vízkor helyenként egészen 18 lábnyira emelkedik, meg fog védni, 155,467 hold földre van számítva.

IV.

A javaslat gazdasági oldalára átmenve, elő fogom adni röviden:

1. A tervekhöz mellékelt részletes költségvetések eredményét, azután
2. Annak bővebb fejtegetését, minődon s ki által lenne véleményem szerint fedezendő a szükséges költség mindegyiknél a három terv közül, végre
3. A pesti hajózási-csatorna horderejét a városra és az országra nézve.

1. A költségvetés eredménye.

A három, szorosan egymásba vágó egyes terv összes költsége, a részletes költségvetések szerint 13,013,490 frt. 95⁹/₁₀ kr.

Ebből esik:

A Duna szabályozására 1,166,049 frt. 86 kr.

Védtöltésekre a Csepel-szigetnek s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő ártérnek a további előntéstől megóvása végett 722,285 frt. 22 kr.

A csatornára, és pedig:

a) föld-kisajátításra

maga a csatorna s a két környút számára . 1,028,929 frt. 05 kr.

b) az e földeken álló

házak kisajátítására . 2,038,572 frt. — kr.

c) a csatorna-ásásból kikerülendő

231,651

Átvitel 3,067,501 frt. 05 kr. 1,888,335 frt. 08 kr.

Áttétel	3,067,501 frt. 05	kr. 1,888,335 frt. 08 kr.
kőb-öl föld lerakására szükséges föld kisajátítá- sára, mely földterületet a csatorna-építés bevégezte után ismét el lehet adni .	2,126,240 frt. 62 ⁷ / ₁₀	kr.
d) az e földön álló házak kisajátítására, me- lyeket a föltöltés és ki- egyengetés végrehajtása után hasonlóan ismét el lehet adni	2,092,225 frt. —	kr.
e) a felső zsilip épí- tésére	327,130 frt. 78	kr.
f) a csatorna Pest városa határában eső 2120 ölnyi hosszúságú ré- szére	2,084,260 frt. 80	kr.
g) 11 csatorna-hídra Pesten	585,342 frt. 43 ⁹ / ₁₀	kr.
h) a soroksári Duna- ág bal partján a csatorna- partjául szolgáló töl- tésekre	84,160 frt. 04	kr.
i) a soroksári Duna- ág jobb partján csatorna partjául szolgáló töl- tésekre	71,249 frt. 85	kr.
k) az alsó zsilip épí- tésére	126,100 frt. 45 ³ / ₁₀	kr.
l) a 48 emelő-gépre	50,000 frt. —	kr.
m) a pöczecsator- nákra, s a 12-ik csatorna- hídra a soroksári útvonal mellett, mely alatt az egyik fő pöczecsatorna átvezetendő	510,977 frt. 84	kr.
Minden csatorna-építési költségek összege:	11,125,155 frt. 87 ⁹ / ₁₀	kr.
Az egész összege minden építési költségeknek, mint fentebb	13,013,490 frt. 95 ⁹ / ₁₀	kr.

2. A szükséges költség fedezése.

A Duna-szabályozás költségeit már mindenesetre országos pénzalapnak kellene viselni, mert e szabályozást, bár egészben véve csak egy rövid darabra terjed ki, nem lehet csupán helybeli fontosságúnak tekinteni.

Kitűnik ez, a Petronelltől Újvidékig terjedő Duna-vidék legmagasb helybeli-árveinek már említett s C alatt ide mellékelt táblás áttekin-téséből, mely megbizonyítja, hogy az 1838-diki árvíz, noha magában véve, azaz, a mi a fölülről jött vízmennyiséget illeti, épen nem szokatlan volt *), mégis nem csak Buda-Pestnél, hanem Esztergomnál és Duna-Földvárnál is a legnagyobb árvíz volt. Ez kézzelfogható bizonyosága annak, hogy egy Buda-Pest melletti tetemes jégtorlás pusztító hatása a Duna mentiben fölfelé egészen Esztergomon fölülig, lefelé egészen Duna-Földváron alúlig, tehát egészben véve majd 22 mértföldnyi vidékre kiterjed; hogy annál fogva, ha valamely szabályozásnak, úgy ennek költségeit is országos pénzalapnak kellene viselni; ez pedig elvileg el van fogadva és gyakran meg is történik.

A mi a Csepel-sziget s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő ár-tér biztosítására építendő Duna-töltések költségeit illeti: alig lehet kételkedni a felől, hogy az illető földbirtokosok készek lesznek ezeket viselni, minthogy a minden vízveszély elleni teljes védelem elérésére szükséges költség a soroksári Duna-ágnak a csatorna számára mindkét végén elre-kesztése által oly nagy mértékben megkevesbül, hogy most már átalán véve egy holdra 4 frt. 64 kr.-nál több nem fogna esni, holott pedig a védelem szükséges volta mindenkor oly mélyen volt érezve, hogy e végre 1860-ban gróf Nemes ő nagyméltósága pártfogása alatt már egy társu-lat alakult, melynek számára Klass Márton főmérnök úr, kinek szives-ségének sok becses adatot köszönök, egy kimerítő tervet is dolgozott ki, melynek kivitele talán leginkább a soroksári Duna-ág e tervben is alapúl fölvett elrekesztésének költségein múlt el.

A mi végre a javaslat harmadik részét, tudniillik a csatornát illeti: bár mennyire meg lenne is az ember győződve azon nagy haszonról, s azon hathatós lendületről, melyet az egy középpontnak hiányát annyira

*) Lásd a II. szakasz 15 és 16-dik lapjait.

éző országunknak jövedőben adni képes lenne, mindamellet mégis alig lehetne várni annak országos pénzalapból kivitelét, hanemha oly vállalatnak mutatkoznék, mely a létesítésére fordított 11.125,155 frt. 87°/₁₀ krajczárnyi költségnek mindjárt eleinte kamatozásával bíztat.

Annálfogva az a kérdés legelsőben is, micsoda jövedelem várható biztosan e csatornánál?

E csatorna előre kiszámítható jövedelmének fő czikkjei már a következők:

- a) a csatornán szedendő hajó-vám,
- b) a csatorna által eszközözlendő öntözés,
- c) a csatorna-partok, illetőleg az áru-raktér bérbeadása,
- d) a kikötő-díjak.

a) A hajó-vám.

A Duna mindig a legőlecsőbb közlekedési-út lesz, melyen kelet sokféle termékei nyugatra juthatnak; s a gőzhajózás, óriási fejlődése mellett is, sokáig nem fog még annyi közlekedési eszközzel bírni, a mennyi szükséges lenne arra, hogy a Duna egyedüli teherszállítóvá legyen. — Annálfogva a közönséges hajózás is, mely eddig erőlködéssel ugyan, de mégis nagy sikerrel versenyez oly hatalmas vetélytársával, megérdemli a gyámolítást, melyet annak leginkább e csatorna nyújthat.

Pedig a nehézségek, melyekkel mind e mai napig küzdenie kell, nem csekélyek, s azokat főleg a Buda-Pesten alúli kedvezőtlen folyamviszonyok okozták.

Mint tudva van, a vontató-út Duna-Földvártól Budáig tulajdonképen a jobb parton van. De Duna-Pentelénél csak igen a l a c s o n y vízálláskor lehet a vontató-utat használni, mert a hajók a parthoz közel elnyúló homok-zátonyok miatt kénytelenek Szalk-Szent-Mártonnál a bal partra átszállni, hogy ott egészen Tass tájáig haladjanak, honnan a ráczkevei szigetenél vagy ismét a jobb partra átkelnek, Almásnál, vagy pedig a Lóre sziget mentiben Adonyon fölül a jobb partra jutni igyekeznek. Minthogy már a magas vízállás, melynél egyedül lehet a jobb partot szakadatlanul használni, csak igen ritkán tart sokáig: kénytelen a hajós az év nagyobb részében az említett költséges és hosszas idővesztegetéssel járó át-meg-átkelésre szálni magát.

Ercsény előtt ismét homok-zátonyok fekszenek, minélfogva a vontató-lovakat kis-vízkor ismét a szigetre kell Sziget-Újfalunál átvinni, honnan ugyancsak Ercsénynél ismét a jobb partra jönnek át. Itt parti

források ömlenek el a szőlőskertek táján, melyek a vontató-utat föláztatják, s csaknem járhatlanná teszik.

Ercsénynél, Bátánál s Érdnél a part meredek dombblejtőkből áll. Itt a vontató-lovakat e lejtők alacsonyabb előfokaira dereglyéken kell áthordani, s a hajót a kötél folytonos rövidítése által főlebb vinni, hogy azután a legközelebbi előfoknál ugyanazon fáradságos eljárás újra kezdődjék, míg végre ismét a járható vontató-útra nem jutnak. Budához érvén a hajók, közép vízálláskor csak nagy erőlködéssel kerülhetik meg Kopaszi zátonyt, s kis-vízkor a Duna-malmok is tetemes akadályára vannak hajó-járásnak, minthogy a hajózható vizet majd egész szélességében elfoglalják.

S most még mennyi idővesztéssel és veszélylyel haladnak el a vontató-úton magában Buda városában, hol, azonfölül, hogy a parton kikötött hajó-talpak (szálak), fürdők, mosóházak, sat. megannyi akadályai a hajó-vontatásnak, még a vontató-úton lerakott árúk, tüzi- s épület-fa, kövek, téglák, sat. is nagyon akadályozzák azt.

Hogy ilyen körülmények között a vontató és evezős-hajóknak bizonyosan kívánatos lesz, ha mérsékelt hajó-vám mellett a csatornát használhatják, hol ezenfölül még a víz erejével sem kell küzdeniök, kétségbe vonni nem lehet.

De menjünk tovább; megbizonyúl a Pesti Lloyd följegyzéseinek alapján, hogy 1858-dik évtől bezárólág 1864-ig évenként átalán véve csupán gabnafélékből 1.427,000 mérő volt az alsó vidékről fölszállítva s Pesten leterhelve; hogy ezenkívül ugyanazon időközben évenként más 3.696,000 mérő ment Pesten keresztül; hogy e szerint az összes teher-szállítás gabnatermékekben az alsó Duna-vidékről fölfelé évenként 5.123,000 mérőt tett. Ha már egy mérőt csak 80 fontra veszünk is, csupán gabnafélékben 4.098,000 mázsa szállítmány jó ki; s ha ehhez még csak 20 százalékot számítunk más szállítandó tárgyakból, mint egyébféle kalmár-árúkból, olaj, liszt, gyapju, kender, rongy, bor, szesz, ércz, só, kő, fa, szén, timsó, épület- és tüzi fa, gubacs, makk s t. e f.-ből, úgy a vontató hajók évenkénti szállítmánya 4.918,000 mázsára megyen.

A Ferencz-csatornán a hajó-vám átalán véve 0,36 krajczár egy mázsától mértföldenként. Nagyobb biztosság végett azonban a pesti-csatornánál csak $\frac{1}{4}$ az az 0,25 krajczárt vegyünk föl egy mázsára mértföldenként, mely mellett, az igen-igen rossz vontató-utat, s a Pest és Buda közti darabon múlhatlan szükségessé vált gőzössel-vontatást tekintve, bizonyosan a Dunának evezős-hajókoni egész közlekedése biztosítva lesz a csatorna számára. E szerinta hajó-vám jövedelme, a csatorna $8\frac{1}{2}$ mértföldnyi hosszára, a szállítmányt 4.918,000 mázsára, s mázsáját mért-

földenként $\frac{1}{4}$ krajczárjával számítva, 104,507 forint 50 krajczár lenne.

Továbbá, a csatornán csavar-gőzösök is akadály nélkül járhatnak. Pontos adatok szerint, az Első Duna-gőzhajózási Társulatnak az alsó Duna-vidéken Zimontól Pestig 22 csavar-gőzöse jár, melyek közül mindenik 5000 mázsa terhet bír el, s mindenik 20—30 útat tesz évenként. Lefelé 6000 ölet halad a csavar-gőzös óránként, de fölfelé csak 2500 ölet, még pedig óránként egyenlő 9 mázsányi (jó pécsi 63 krajczáros) kőszén-fogyasztással.

De ugyanezen szénfogyasztással a csatornán 4,250 ölet haladhatna óránként.

Mig tehát a csavar-gőzös a Rác-Álmástól Pestig följövetelben most 77 frt. 11 kr. áru szenet fogyaszt el, a csatornában ugyanezen darabon csak 45 frt. 36 kr. áru szénre lenne szüksége, és így mindenik útjában 31 frt. 75 krt. kímélne meg, ha a följövetelben a Duna helyett a csatornát használná.

Fölvéve már, hogy e 22 csavar-gőzös évenként csak húsz-húsz útat tesz, mi összesen 440 útat tenne, s hogy a társulat a szén-szükségleti megtakarításból csak felét, és így 15 frt. 87 krt. fizetne is teherdíjúl: a csavar-gőzösöktől szedendő évi hajó-vám 6,985 forintra menne. Mi mellett a társulat az évi szénfogyasztásban még épen ennyi pénzösszeget, s azon fölül a csatorna hosszában teendő mindenik útjában 5 órányi időt nyerne.

E szerint a csatornán járó hajóktól várható évi jövedelmet összesen 111,492 frt. 50 krra biztosan lehet fölvenni.

A vontatási díj Pest és Buda között, tulajdonképen a Sáros-fürdőtől a budai élelmezési tárházig, a nm. Helytartótanáctól jóváhagyott árjegyzék szerint, mázsájától $\frac{5}{12}$ krajczárban volt megállapítva. Ez 4,918,000 mázsa tehertől 20,491 frt. összes bevételt hoz be; ebből üzletköltségre 50 százalékot leszámítva, még 10,245 frt. 83 kr. tiszta jövedelem marad, mely a föntebbi 111,492 frt. 50 krajczárhoz adva, csupán magából a csatornán hajózásból 121,738 frt. 33 kr. évi jövedelmet ígér.

b) Öntözés.

Mint hogy a 34. lapon már említett két vízkeringőnek a felső zsilipnél, melyek által a csatorna a zsilipektől független összeköttetésben áll a szabad Dunával, $57\frac{3}{10}$ négyszög-lábnyi a keresztszelvénye: ezek már csak 1 lábnyi felső nyomás alatt is *) 76.₆₄ köb-láb-

*) azaz, ha a Duna vízállása 1 lábbal magasb mint a csatornáé.

nyi vizet visznek másodpercenként a csatornába, mely vízmennyiség 2 lábnyi felső nyomás alatt másodpercenként 312.₈₀ köblábnyira szaporodik.

Már pedig az utolsó 20 év alatt észlelt naponkénti vízállásnak az építési-munkálathoz mellékelt s itt is már érintett leirási tábláiból az jó ki, hogy a Duna vízállása Martius közepétől Augustus közepéig átalán véve magasabb 7 lábnál. E szerint a csatorna azon egész idő alatt, mikor az öntözés szükségesnek látszanék, legalább is 200 köblábnyi vizet adhatna ki másodpercenként öntözésre; még pedig a jelen esetben annál bizonyosabban és rendesebben, minthogy a csatorna 2 lábnyi vízmagasság-változást enged meg (lásd a 34. lapot), a nélkül, hogy a hajózás legkisebb akadályt is szenvedne, és így az öntözési időszakban folyvást használható, mert mindig gyorsan ismét kipótolható oly tartalék-vízmennyisége van, mely maga elegendő lenne 20,000 hold földet 6 hüvelyknyi mély vízzel fedni el.

Ha már az öntözést csak háromszori fordulóra vesszük is föl: a legfőlebb 12—15 mázsányi közönséges szénatermés helyett az öntözés által 100—120 mázsányi évi termés holdanként biztosan várható; azaz: a termés nyolcz—kilencz annyira szaporítható.

Franciaországban, nevezetesen a Provence-ban, egy olyan darab földnek, a mennyi nálunk egy holdat tesz, megöntözésére adott vízért 10—15 forintot, Piemontban s Lombardiában holdanként 12—20 forintot fizetnek. Átalánosan Olaszországban az öntözésre adható víznek tökéértéke, köb-lábanként és másodpercznyi időnként, még nem igen kedvező viszonyok között is, 10,000 forintra van becsülve; és így, 6%-al számítva, köb-lábanként s másodperczenként 600 frt. évi jövedelemnek felel meg; továbbá egy köb-láb vizet másodperczenként 75—100 hold megöntözésére elégnek tartanak.

Azonban, azon előre látható jövedelem kiszámításának alapjául, mely az öntözésre fordítható vízmennyiségből bevehető lesz, kezdetben csak 12,000 holdat vévén föl öntözésre, s ezt is csak 5 forint évi víz-bérrel számítva: az öntözésre adandó víz jövedelme évenként 60,000 forintra megyen.

Újabb időben nálunk is el van ismerve, hogy azon különféle hasznok között, melyeket a folyó-vízből venni lehet, az, melyet a víznek öntözésre használása nyújt, csak ritka esetben áll hátrább a többinél. E nézettől áthatva, a csatorna-terv készítésénél, vagy tulajdonképen a rendszer vízállás magasságának megállapításánál, azt tartottam főleg szemem előtt, hogy az öntözés jótékonyágát a szomszéd fölbirtokosoknak a legkiterjedtebb mértékben használhatóvá tegyem, s annál fogva a

meglevő víz-csetnek hajtóvízerő előállítására szinte lehető használatát kihagytam a számításból.

Ha azonban utóbb, illető szakértőkkel értekeződés után az derülne ki, hogy helybeli gazdasági viszonyaink mellett, azon 100,000 holdból, melynek öntözése a csatorna fölvevő vízmagasságához képest lehető volna, csak 10,000—20,000 hold fogja használni az ajánlkozó alkalmat: akkor, az építési költségek tetemesb szaporítása nélkül, mintegy két lábbal mélyebbre lehetne a csatorna fenekét tenni, s egy medence helyett kettőt csinálni. Mi által műmalmok hajtására is vízerő lenne nyerve. Ezt azonban, mint már mondtam, kevésbé fontosnak tartom.

c) A csatorna-part jövedelme.

Mint tudva van, az Első Duna-gőzhajózási Társulat a mintegy 160 ölnyi hosszú Duna-rakpartot a lánczhíd mellett, azon kizáró jogért, hogy ott szabadalma egész ideje alatt (1895-dik évig) egyedül közlekedjék, közel 400,000 ft. költséggel építtette, s arra kötelezte magát, hogy e rakpartot mostantól már csak 30 év múlva, minden ott épített raktárakkal együtt, a városnak minden megtérítés igénylése nélkül s legjobb karban átadja. Tehát, ha a törlesztést s föntartási költségeket beleértve, az építési-kiadásoknak csak 8 százalékát vesszük is egyenlőnek azzal a haszonnal, melyet e rakpart-bérllet a Duna-gőzhajózási Társulatnak behoz: évenként 32,000 ft. vagyis a rakpart folyó ölére 200 ft. jövedelem jő ki. Ezenkívül a Duna gőzhajózási-Társulat a kikötési jogot a városi felső Duna-rakparton 112 ölnyi hosszúságban 3 évre, évenkénti 2450 forintért kibérelte, és így csupán a kikötési-jogért a városi egyszerű rakpart hosszölétől 21 ft. 87 kr. bért fizet évenként.

A pesti-csatorna már, 5 ölnyi széles áru-raktérével, a hátsó raktárakkal való egyenes összeköttetésével, s a ki- és berakodásra mindenkor kedvező vízmagasságával, mindenesetre sokkal nagyobb előnyökkel kínálkozik, mint a városi felső Duna-rakpart. Mind a mellett annak jövedelme folyó ölenként csak 10 forintra, és így a csupa kikötési-jogért a felső rakparttól fizetett bérnek felénél kevesebbre számítva, s a 4360 ölnyi hosszú csatorna-rakpart egész jövedelme 43,700 forintra van téve évenként.

d) Kikötő-díjak.

A csatorna, egyenlő vízállásánál fogva, mely kivált télen át csak igen csekély változásoknak van kitéve, minden kívánatnak megfelelő

téli állomásúl, vagyis téli kikötőül ajánlkozik a Duna minden hajóinak és malmainak; s nem csak azt lehet várni, hogy a most alakuló Dunagőzhajózási-társulat azt jól megértett önérdekében hajógyár állítására és kikötőül fogja használni, hanem azt is egész bizonyossággal föl lehet venni, hogy legalább mindazok a hajók, malmok és talpak (szálak), melyek most az újpesti kikötőben keresnek téli állomást, egyenlő állás-pénz mellett inkább a csatornának fogják az elsőbbséget adni; annyi-
val is inkább, minthogy az újpesti kikötő annyira kezd eliszapolódni, hogy csak évenkénti költséges kotrás által lehet bejáró-helyet nagy-
nehezen készíteni.

Az újpesti kikötő mostani jövedelme pedig évenként 14—15,000 forintra megyen.

E szerint mindenesetre nem lesz sok, a hajóállomási és telelési díj jövedelmét évenként 10,000 ft. mérsékelt összegre tenni.

A tervezett csatorna várható összes jövedelme tehát, az előre egy-könnyen ki nem számítható apróbb bevételeket, mint jégeladást, víz-szolgáltatást a gyáraknak, halastókat, mire a soroksári Duna számos ágai különösen alkalmasak lennének, s t. e. f. nem számítva, következő lenne :

Hajó-vám	121,738 ft. 33	kr.
Gazdasági czélokra adott víz jövedelme	60,000 ft. —	kr.
A rakpartokért járó bér	43,700 ft. —	kr.
Téli állomás-pénz (telelési-díj)	10,000 ft. —	kr.
Összesen	<hr/>	
	235,438 ft. 33	kr.
vagy kerek számmal	235,000 ft. —	kr.

Az évenkénti igazgatási és föntartási költségeket*) az első 10—12 évben nem igen lehetne tenni többre mint 31,000 ft. — kr.

E szerint a csatorna tiszta jövedelmét, mindjárt az első években megnyitása után, biztosan

 204,000 forintra lehet fölvenni.

6 %-al számítva tehát, a csatornának mindjárt eleinte várható jövedelme 3,400,000 forintot fedezne az építésére megkívántató összes pénzből.

*) A pesti-csatornán leendő hajó-vontatás jövedelmének kiszámításánál az illető helyen csak az összes bevétel 50 százaléka volt erre számítva. A mi pedig a zsilipeken, partfalokon, s hídlakon idővel megkívántató nagyobb javításokat illeti: ezek a csatorna bevételeinek bizvást fölfehető szaporodása által minden esetre bőven fedezve lesznek.

A mi azon további kérdést illeti, honnan kell venni az építési költség többi részét: mindenekelőtt a fönt közlött költségvetési pontok alapján a csatorna-építési költség egyes számaint részletesebben ki kell fejteni.

A csatorna-építésnek a költségvetésben . . . 11.125,155ft.87⁹/₁₀kr-ra számított összes szükséglete, a földologra nézve, kisajátítási és tulajdonképeni építési költségre oszlik.

A kisajátítási költséget a fönt **a, b, c, d** alatt említett összegek teszik, összesen . . . 7.285,966 ft. 67⁷/₁₀kr.

E szerint az építési költség a szónak szorosb értelmében tulajdonképen 3.839,189 ft. 20²/₁₀krt teszen.

Továbbá, az e szakasz elején bővebben megnevezett egyes kisajátítási fő pontokat szorosabban elemezve az jó ki, hogy igazán véve csak az **a** alatt fölhozott első pontot, úgymint, a csatorna s a két rakpart által közvetlen elfoglalt földterület kisajátításáért járó . . . 1.028,929 ft. 05 krt lehet tekinteni többé be nem vehető kiadásnak.

A mi a **b** alatt fölhozott szükségletet, úgymint, az ugyanezen földterületen álló házak megváltásáért járó 2.038,572 fto

illeti: az ezeknek elbontásából nyert építési-anyagok értékét az elbontási költségek levonása után még legalább az összeg negyed részére, vagyis . . . 509,643 frtra

lehet venni, minthogy az anyagok nagyobb része magánál a csatorna-építésnél, és így ott helyben használható lesz. E pontnál tehát a valódi kiadás 1.528,929 ft. — krt csak teszen.

I. összeg 6.397,047 ft. 25²/₁₀kr.

A mi a **c** alatt fölhozott harmadik kisajátítási értéket,

Átvitel 6.397,047 ft. 25²/₁₀kr.

Áttétel 6.397,047 ft. 25²/₁₀kr.

ügymint azon földek megváltására számított 2.126,240 ft. 62⁷/₁₀kr.

illeti, melyek csupán a kiásandó földnek lerakására szolgálván, a csatorna-építésnek s a föld elegyengetésének bevégződ^tével ismét eladhatók lesznek: ez nem csak, hogy valódi kiadá^snak nem tekinthető, sőt épen azon növekedő érték, melyre e földeknek (225,000 négyszög-öl), mihelyt a csatorna ki lesz építve, emelkedniök kell, teszi tulajdonképen az egész csatorna-építés gazdasági alapját.

Végre a fönt d alatt fölhozott utolsó kisajátítási érték, ügymint. 2.092,225 ft.

hasonlóan csak ideigleni kiadásnak tekinthető, mert azon házak, melyeknek megváltási árát ez összeg képviseli, mint hogy nem lesznek lerontva, mindjárt a csatorna-építés végzöd^tével legalább is vételárokat s egyszersmind az ennek megfelelő jövedelmet ismét el fogják érni. Valódi kiadásnak tehát minden esetre csak ez értéknek az építés ideje alatti száztól hatos kamatja tekinthető, s igazán véve még ez sem, minthogy a házak egy része az építés első éveiben még, a másik része pedig az építés bevégzöd^te előtt már lakható lesz.

II. összeg 4.218,465 ft. 62⁷/₁₀kr.

És így, ha az elbontott házakból nyrendő építési anyagok pénzértéke számításba lesz véve: a csatorna-építési összes költség csak 10.615,512 ft. 87⁹/₁₀kr.
lesz.

A csatorna-építési szükséglet egyes pontjainak e fejtegetéséből tehát az jó ki:

hogy a csatorna építési költségeit szorosan véve csak az I. öszveg azaz 6.397,047 ft. $25\frac{2}{10}$ kr. teszi, míg a II. öszvegnek, mely 4.218,465 ft. $62\frac{7}{10}$ kr., csak a kamatai esnek az építési pénzalap terhére, még pedig úgy, hogy azon 2.126,240 fr. $62\frac{7}{10}$ kr. kamatai, mely annak a földnek kisajátítására szükséges, a hol a csatornából kiásott föld le lesz rakva, egészen a föld eladásáig lesznek számítandók, míg az e földön álló házak megváltására eső 2.092,225 ft. kamatait legfőbb csak az építés idejére kell számításba venni.

Az időt, mely alatt a csatorna bevégezve lehet, három évre vélem fölvehetőnek. Mi azon körülménynél fogva, hogy az egész építés, a kisajátítást nem tekintve, 4.000,000 forintra sem rug, s e mellett oly hosszú vidékre terjed ki, hogy egyszerre több helyen meg lehet kezdeni, nem valami különös nagy földadat lenne; míg másfelől az építés lehető siettetése a tetemes kisajátítási kiadások miatt szükségesnek látszik.

Azt az időt ellenben, mely alatt az eladható földeket elegendő nyereséggel el lehet adni, 6 évre veszem föl, mégpedig úgy, hogy az eladás a csatorna bevégezése utáni három év alatt véghöz megyen. Hogy ez biztosan várható, nem fog túlságosnak látszani, ha meggondoljuk, hogy a 7.285,966 ft. $67\frac{7}{10}$ kr-nyi kisajátítási érték egészen a házvagy háztelek-birtokosok kezébe jut, s hogy a csatorna-építés lehetővé tétele végett 2.038,572 ft. értékű önálló házakat kell elbontani.

Ézt előre bocsátván, úgy hiszem, most már átmehetek a csatorna-terv kivitelére tulajdonképen szükséges pénz megállapítására, s azután végre annak kimutatására, mi által lenne e költség meggyőződésem szerint fedezve:

Az építési költség a szó szoros értelmében, mint fönt említve volt, bele értve a kisajátítást maga a csatorna számára, teszen . . . 6.397,047 ft. $25\frac{2}{10}$ krt.

Ez öszveg csak 3 év lefolyta alatt lesz kiadva, úgy azonban, hogy az építési első évben, a kisajátítás miatt, az egész értéknek mintegy $\frac{2}{3}$ részére szükség lesz. Az egész öszveg 6% kamatait tehát 2 évre véve, ez teszen 1.462,461 ft. 78 krt.

A fönt 4.218,465 ft. $62\frac{7}{10}$ krban kimutatott azon kisajátítási-költség-résznek, melynek
 Átvitel 7.859,509 ft. $03\frac{2}{10}$ kr.

Átvitel 7.859,509 ft. $03\frac{2}{10}$ kr
 csak kamatai jönnek számításba, föltéve, hogy az mindjárt az építés kezdetekor egészen ki lesz fizetve, 6% kamatait az építés mind a három évére számítva, kijő 759,323 ft. $80\frac{8}{10}$ kr.

E szerint, nem tekintve a 4.218,465 ft. $67\frac{7}{10}$ krt, mely, mint ismét bevehető, itt csak kamataival jött számításba, az összes kiadás az építés harmadik éve végén, és így a csatorna teljes elkészülte után, teszen 8.618,832 ft. 84 krt.

A csatornának fönt évenkénti 204,000 forintban kimutatott biztos jövedelme már fedez e kiadásból 3.400.000 ftot — —

Így tehát az első évekenbeli csatorna-jövedelem által még fedezetlen*) marad 5.218,832 ft. 84 kr.

A csatorna elkészülte után három év lefolyása alatt eladandó fönt- említett földek kisajátítási ára, melynek csak a három építési évre járó 6 % kamatai voltak fönt számításba véve, teszen 2.126.240 ft. $62\frac{7}{10}$ krt.

Fölvéve, hogy az e földekből bejövendő váltságpénz azon három évre, melyek alatt, mint fönt említve volt, e földeket el lehet adni, egyenlően oszlik el: még ez összeg 1½ évi 6 % kamatait számításba kell venni, ezek 191,361 ft. $65\frac{3}{10}$ krt. tesznek.

Ha már ezekhez még a fedezetlen maradt 5.218,832 ft. 84 kr. építési-költség-résznek 1½ évi 6 % kamatait, melyek összesen 469,694 ft. 96 krt tesznek, hozzáadjuk: kijő a III. összeg 8.006,130 ft. 08 kr. mint a csatorna-építési költség azon részének összes értéke, mely az eladható földek eladásából fedezendő lesz.

Ezeknek a csatorna mellett mindkét felől fekvő háztelkeknek a költségvetésben részletesen kimutatott területe pedig 225,000 négyszög ölet tesz. — A miből következik, hogy a csatorna-építés, még ha csak úgy tekintjük is azt, mint nyereségre számított vállalatot, a jövedelme-

*) A kisajátított de el nem bontott házakra teendő kiadás, mint a mely a csatorna elkészültével már ki lesz egyenlítve, mint már fönt meg volt jegyezve, ezentúl nem jó számításba.

zés biztosítását magában hordja, mihelyt azt ki lehet mutatni, hogy ez eladható földek négyszög-öle a csatorna elkészülte után egyre-másra 35 frt. 58³/₁₀ kron el fog kelni.

Látnivaló tehát, hogy a pesti hajózási-csatorna létesülhetése vagy nem létesülhetése mostani körülményeink közt azon kérdés megfejtésétől függ: Minő áron lehet eladni a csatorna elkészülte után az eladandó földeket? Ugyanazért minden lehető el is követtem, hogy a legbiztosb forrásból mindazon adatokat egybe gyűjtssem, melyek véleményem szerint támaszpontul szolgálhatnak azon érték megítélésére, melyet a kérdésben forgó telkek a tudva levő föltételek mellett elérhetnek.

Ez adatok már kétfélék; az elsőbbek a pesti Duna-part hosszában levő háztelkek mostani értékére vonatkoznak, mint a melyek s az elkészült csatorna hosszában fekvő háztelkek közt a hasonlóság magától föltűnik; a többiek pedig arra szolgálnak, hogy belőlök következtetést lehessen húzni azon fokozatra nézve, melyben a háztelkek értéke Pesten eddig a tapasztalás szerint lassanként emelkedett.

A mi már a pesti Duna-melletti háztelkek mostani értékét illeti: ez, hiteles adatok szerint*), következő:

1) A csatornának a Soroksári-úton levő vámház melletti alsó végétől, fölfelé a molnár-tóig eső darabon, ér egy négyszög-ölnyi föld általán véve	12 frt. 50 krt.
2) A molnár-tótól a Sótérig eső darabon	25 „ — „
3) A Sótértől az Egyháztérig eső darabon	67 „ 50 „
4) Az Egyháztértől a görög egyházig eső darabon	140 „ — „
5) A görög egyháztól a Vigadó (Redoute)-épületig eső darabon	240 „ — „
6) A Vigadó-tól a kereskedelmi csarnokig (Lloyd-épületig) eső darabon	275 „ — „
7) A kereskedelmi csarnoktól az Akadémiáig eső darabon	205 „ — „
8) Az Akadémiától a Karlovszky-házig eső darabon	130 „ — „
9) A Karlovszky-háztól a harminczad-telekig eső darabon	80 „ — „
10) A harminczad-telektől a csatorna felső torkolatáig eső darabon	47 „ 50 „
Összesen	1222 frt. 50 kr.

*) Ezeket, mint szintén a kisajátítandó házak s telkek értékét illető minden többi adatokat, Schallatz Antal Pest-városi telekkönyvbíró úr szíves készségének köszönöm.

Ez öszevet már az egymással csaknem egyenlő hosszúságu darabok számával, és így 10-el elosztva, a pesti Duna-melletti háztelkek középértéke négyszög-ölenként 122 frt. 25 krra jő ki.

A mi a háztelkek értékének Pesten tapasztalt természetes emelkedését illeti: azokban a város-részekben, melyek a kérdésben forgó csatorna-telkekkel némileg egyformán fekszenek, egy négyszög-ölnyi föld adás-vevési ára következő volt:

A Lipótváros belsejében s a Földunasoron:

1820-dik évben a közép ár volt	5 frt.
1840-ben " " " "	40 "
1860 " " " " "	150 "
A Terézvárosban, nevezetesen a Váczi-út környékén:	
1840-dik évben a közép ár volt	7 frt.
1860 " " " " "	70 "

Es így a földérték növekedett:

A Lipótvárosban 1820-tól 1860-dik évig 40 év alatt évenként	72,5%
A Terézvárosban 1840-től 1860-ig	45,0%
Összesen	117,5%

Ha már ez öszevet 2-vel elosztjuk, 58,75% jő ki, mint a háztelkek értéke évenkénti emelkedésének mértéke a csatornával némileg egyformán fekvő részeiben Pestnek 40 év alatt, 1820-tól 1860-ig.

Ez adatokra támaszkodva már, úgy szólván üzletileg meg lehet vitatni annak valószínűségét, ha vajjon a csatorna-földeket e 6 év alatt el lehet-e adni az építési öszevet teljesen fedező 35 frt. 58³/₁₀ kr-nyi közép áron.

Alig gondolható ugyan, hogy e csatorna a közvetlen mellette fekvő telkek értékének emelésére nagyobb hatással ne legyen, mint az, melyet a dolgok természetes menetele 40 év alatt 1820-tól 1860-ig a háztelkekre a Lipótvárosban s a Terézváros egy részében tetteleg gyakorolt: mindazáltal a csatorna-építési vállalat jövedelmező voltának kérdését egyelőre csak az utóljára fölhozott adatok alapján vizsgáljuk meg, melyek a földérték természetes emelkedését kimutatják.

A kérdésben forgó telkek telekkönyvi adatokon alapuló mostani ára, átalán véve s kerek számmal, négyszög-ölenként 10 frt.

A 6 év múlva minden csatorna-építési költségeket fedező eladási ára a 225,000 négyszög-ölnyi eladható földnek fönt négyszög-ölenként 35 frt. 58³/₁₀ kra volt számítva. E szerint az értéknek növekednie kellene 25 frt. 58³/₁₀kral,

Attétel 25 frt. 58³/₁₀ kr.

még pedig, a mint a számításban föl volt véve, 4¹/₂ év alatt a földek megvételeitől számítva.

Ha már az érték emelkedésének mértékéül az inémt 58,75%-ra számított természetes emelkedését veszszük föl a telkek értékének a Lipótvárosban s a Terézváros egy részében: úgy a csatorna-melletti telkek értéke évenkénti emelkedésének mértékéül 5 frt. 87⁵/₁₀ kr. jö ki, mi szerint az érték-emelkedés 4¹/₂ év alatt

26 frt. 43⁷/₁₀ krt

tenne, tehát még

0 frt. 85⁴/₁₀ kral

többet négyszög-ölenként, mint a mennyi az összes építési-kiadások kiegyenlítésére elegendőnek volt kimutatva. Mely fölösleg, melleleg mondva, 192,262 frt. 50 kr-ra megyen.

Ha ellenben csak magában a Lipót városban tapasztalt 72,5% természetes emelkedését a háztelkek értékének veszszük föl a számítás alapjául: a csatorna-melletti telkek értéke várható évi emelkedésének mértékéül 7 frt. 25 kr. jö ki, s az összes érték-emelkedés 4¹/₂ év múlva 32 frt. 62⁵/₁₀ krt
teszen, mely özveg az elegendőnek megmutatott 25 frt. 58³/₁₀ krnyi
özveget 7 frt. 04²/₁₀ krral
fölülmúlja négyszög-ölenként.

Mely fölöslegnek összes jövedelme már 1.584,450 forintra menne.

Ha végre azt vennénk föl, hogy a csatorna hosszában fekvő telkek értéke nem többel emelkednék, mint az Ország-út melletti Terézvárosi telkeknek az utolsó 20 év alatt 40%-ban kimutatott évenkénti növekedése (melyek ez érték-emelkedést legközelebből csak a vaspálya-udvar közel létének köszönhetik): úgy csak az egész vállalat bevégzésének határidejét kell 5 évvel, és így 6 évről 11-re tovább tenni, hogy épen úgy mint előbb, a telkek eladása által az összes csatorna-építési költség fedezve legyen.

Ez esetben tudniillik az érték évenkénti növekedése 4 frt. 50 krt tenne, s a telkek 7 év múlva, eredeti 10 frtnyi értéküket bele tudva, 41 frt. 50 krnyi
értéket érnének el.

Ellenben a fönt . . . 8,006,130 frt. 08 krban
kimutatott özveg, mely a telkek árából fedezendő maradt, kamatokban, melyeket az úgy

Átvitel 8,006,130 frt. 08 kr. 41 frt. 50 kr.

Áttétel	8,006,130 frt. 08 kr.	41 frt 50 kr.
teljes bevégyződésének hozs- szabb volta miatt, most már nem mint előbb $1\frac{1}{2}$, hanem 4 évre kellene számítani, . . .	1.101,761 frt. 02 krral	
szaporodnék, és így . . .	<u>9,107,891 frt. 10 krra</u>	
növekednék. Mely öszveget a 225,000 négyszög-ölnyi el- adható telkek területével el- osztva, csak		<u>40 frt. 48 kr.</u>
eladási ár jó ki, mint az az ár mely a tőkét már fedezné, és így még		1 frt. 02 krral

kevesebb, mint a milyen áron a telkek még akkor is elkelnének, ha azt vennénk föl, hogy maga a csatorna nem lenne képes a mellette fekvő telkek értékét a természetes emelkedésnél fölebb emelni, s ezek idővel csak azon érték-emelkedést érnék el, mely az utolsó 20 év alatt a Terézvárosnak az Ország-út mellett eső részeiben némileg magától bekövetkezett.

És így a föntebbi, kizárólag a háztelkek értékének természet-szerinti emelkedésén alapuló fejtegetés már magában is följogosít azon következtetésre, hogy a csatorna-építés, ha csak úgy tekintjük is, mint csupán nyereségre számított vállalatot, oly biztosan meg van alapítva, hogy jövedelmező volta kétségbe egyáltalában nem vonható; minthogy még a legkedvezőtlenebb körülmények fölvétele is a teljes költség-fedezés bizonyos voltát legkevésbé sem gyengítné meg, hanem legfőlebb az eladási munkálatok teljes bevégyzésének időpontját halaszthatná néhány évvel továbbra.

És így a vállalat kivitelére, az eddig mondottak-hoz képest, semmi egyéb nem volna szükséges, mint a 6%-os kamat biztosítás csupa ténye. Hogy az ország valaha azon helyzetbe juthasson, hogy a biztosítás következtében valóban is készpénzfizetéseket tennie kelljen, ez úgy szólván nem is gondolható.

De vajjon még a már 1,584,450 frt. tiszta nyereséget ígérő fölvétele is a Lipótvárosban tetteleg megtörtént fokkonkénti telekérték-emelkedésnek azon érték mértékéül, melyet a csatorna a mellette fekvő telkeknek kölcsönözni fog, nem nagyon is tartózkodó-e? Úgy hiszem, hogy az; mert a földérték tapasztalás-szerinti növekedése mértékének kiszámítását arra a föltevésre alapítottuk, hogy ez az emelkedés az egész 40 évre (1820—1860) egyenlően oszlanék el, holott a dolog természete

azt hozza magával, hogy az ilyen növekedésnek korántsem lassanként, hanem lüktetve, még pedig úgy kell történnie, hogy a fő dologra nézve körül-belül egy időben áll be mindenkor azon lökéssel, mely általában az ilyen érték-emelkedést okozza.*)

És így a csatorna-építésnél is a mellette fekvő telkek értéke emelkedésének nem mint fölvéve volt, csak a 4½ év eltelte után, hanem azonnal be kell állnia, mihelyt a csatorna építése már csak annyira is haladt, hogy kivitelét kétségbe nem vehetőnek lehet tartani. S már egyedül ez is elég lenne arra, hogy a csatorna-építés költség-szükségletét egy millió forintnál többel lejjebb szállítsa; minthogy ezáltal azon 2,882,842 frt. 20 krnyi összeg, mely azon középárnak, melyen a háztelkeket eladni kellene, hogy a költség fedezve legyen, fönt kifejtett kiszámításakor egyedül az építési kiadások kamatolására jött számításba, meglehet felénél is kevesebbre leszállana.

Hogy még a Lipótvárosban tetteleg megtörtént közép földérték-emelkedésnek a csatorna-telkek jövődöbéli érték-emelkedése mértékéül fölvevése is mindenesetre nagyon alant van véve, e mellett szól az a körülmény is, hogy a csatornának helyet nyeres végett, 2,038,572 frt értékű már főnálló s régólta lakott házakat kell lebontani, s hogy annál fogva itt új házak építése nem, mint különben mindenütt, a népesség vagy a köz jólét növekedésétől függ, hanem inkább úgy tekintendő, mint egy már tetteleg meglevő szükségnek elutasíthatlan kielégítése. De ha a csatorna egyfelől a körülte fekvő eladó háztelkek utáni tudakolódást úgy szólva magától előidézi: másfelől előteremti az a szükséges pénzt is, hogy a támadt szükségét valóban ki is lehessen elégíteni. Ugyanis, maga a kérdésben forgó építmények természete azt hozza magával, hogy a Duna-szabályozásra és csatorna-építésre megkívántató 12,291,205 frt. 75°/₁₀ krnyi építési pénzösszegnek majdnem egészen egyenesen Pest városa lakosai kezébe kell jutnia, még pedig a fő dologra nézve a háztulajdonosok és építési mesteremberek, és így azon osztályok kezébe, melyek minden másoknál inkább arra vannak utalva, hogy tőkésüket s megtakarított pénzüket házak építése által értékesítsék.

Úgy hiszem, hogy a ki mindezeket kellően megfontolja, s továbbá még azt is meggondolja, hogy minden csatorna-telkek egészen az út magasságáig föltöltve s elegyengetve lesznek áruba bocsátva, mi már egyedül maga is a telkek értékét több forinttal emeli négyszög-ölenként: bizonyosan egyet fog érteni velem, ha azt állítom, hogy azon

*) Legnyilvánabb bizonyosságul szolgálnak erre a lánczhíd s a délkeleti vaspályaudvar építésekor szerzett tapasztalatok.

fölötte aggodó föltevést, mintha a csatorna-telkek érték-emelkedése, a mindenesetre egészen kivételes körülmények mellett is, azon mértéket, mely a Lipótváros fölépülésénél 40 évi közép-számban mutatkozott, fölülmülni nem fogná, a jövőndő fényesen meg fogja czáfolni.

Ennél sokkal biztosabb támaszpontot nyújtanak az eladandó háztelkekből várható váltságpénz hozzávetőleg megítélésére, a fönt legelsőben fölhozott adatok a Duna mellett eső háztelkek mostani telekkönyvi-értékéről, mint a melyek s a csatorna hosszában fekvő háztelkek között mindenesetre nagyobb a hasonlóság.

Mint már láttuk, a csatornának megfelelő Duna-parti darabon a harminczad-telektől a molnár-tón alúlig a háztelkek mostani értéke közép-számmal 122 frt. 25 kr. négyszög-ölenként.

Most már az a kérdés: micsoda arányt lehet a Duna-parti telkek mostani értéke s azon érték között, melyet a csatorna-melletti telkek el fognak érni, mint valószínűleg várhatót fölvenni?

Ha elevenen előttünk képzeljük az egész csatorna fekvését, úgy a mint szóval és képpel előterjeszteni igyekeztem: arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a Duna-parti telkeknek általában a csatorna-mellettiakkal összehasonlítása, a gyönyörűbb kilátást kivéve, majd minden egyéb tekintetben az utóbb említettekre üt kedvezőbben ki. Mert, a mi a talaj magasságát illeti: a Duna-parti telkek, legalább az Aldunasoron az Egyház-tértől lefelé, a magasra töltött Duna-parthoz képest oly alacsonyan fekszenek, hogy a régi házak néhol valóban kellemetlen látást nyújtanak, míg az újabb épületek majdnem épen oly mélyen mennek le a földbe, a milyen magasán fölötte kiemelkednek, mi a telkeknek magának értékét mindenesetre csökkenti, minthogy az épületek földalatti részét még eddig az építési költségeknek megfelelő mértékben értékesíteni nem lehetett. Az egész csatorna-mellék ellenben, mint már említve volt, egészen az út magasságáig föltöltve lesz áruba bocsátva, míg a rakparttal egyenes összeköttetésben levő föld-alatti részek az egész épület nyereséges értékesítését lehetővé teszik.

A mi a lakásbeli kényelmet illeti: a csatorna, a maga rakpartjaival s 10 ölnyi széles két környútjával, egy a Dunától a Dunáig 50 ölnyi szélességben *) szakadatlanul menő, s alsó végén a 6 ölnyi széles elrekesztő-töltés által a Csepel-szigettel, mely akkor bizonyosan Pestnek egyik legkedvesebb mulató helyévé lesz, egyenes összeköttetésben levő boulevard-t fog képezni, mely meglehetősen görbe kanyarulatánál fogva a szélrohannak kevésbé kitéve, mint a Duna környéke, s a

*) A József-tér szélessége 31 ölet teszen.

mellett még is fris és szellős lévén, rövid időn Pestnek egyik legegészségesb s kellemesb város-részévé fog bizonyosan kifejlődni, annival is inkább, minthogy a csatorna-víz közel volta, mely a vele egyenközűleg menő pöczecsatornák által minden tisztátlanságtól meg lesz óva, könnyen lehetővé teszi, az oly igen alkalmatlan por mérséklését.

A mi végre a közlekedést illeti: ez a csatorna-vonal felső felén, tudniillik a délkeleti vaspálya-udvartól a Háromdob-utczáig már most is igen oly élénk, mint a Duna környékén, míg a csatorna, a maga majdnem változatlan s e mellett mindenkor csendes vízszinével, 5 ölnyi széles s a házak föld-alatti részével egyenes összeköttetésben levő, s a mellett a ki- és berakodásra legkedvezőbbnek talált 8 lábnyi magasságra a vízszin fölött fölemelkedő rakpartjaival, a kereskedelmi közlekedésnek olyan könnyebbségeket és kényelmeket nyújtana, a melyeneket még a kész rakparttal szomszédos részei is a Duna-környéknek, annival inkább pedig a többi Duna-part nem nyújthat. Mihöz még az is járul, hogy a csatorna mind a két, a délkeleti és a losonczy vaspálya-udvarhoz sokkal közelebb esik mint a Duna-környék, sőt az elsővel egyenes összeköttetésbe lesz téve, úgy, hogy az árukat a hajókból közvetlen a teherkocsikra (Wagons) s vizsont lehet rakni.

Mindent jól megfontolva tehát, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az a minden kereskedő városokban, melyeknek, mint például Hamburgnak, Petersburgnak sat., hajózható folyók mellett hajózási-csatornáik is vannak, szerzett tapasztalat, mely szerint a csatorna-melletti telkek ára magasabb mint a folyó-mellettieké, idővel Pesten is igazolva lesz.

Azonban, hogy eddig lelkiismeretesen követett elvünkhöz, mely szerint minden kedvező eshetőséget inkább igen kevésre mint igen sokra tettünk, itt is hívek maradjunk; továbbá arra is figyelemmel legyünk, hogy, mivel a csatorna, tetemes számú házak elbontása által, számos új ház építését mulhatlan szükségessé teszi, még meg sem kelene engedni, hogy a nyereszkedés e szükségét igen magasra emelt eladási árak által tetszés szerint kizsákmányolja: tegyük a középárt, melyen a csatorna-telkeket 6 év alatt el lehetne adni, négyszög-ölenként csak 60 forintra, azaz valamivel kevesebbre azon közép-érték felénél, a mennyit a csatornának megfelelő Dunakörnyék-darabokon a telkek most megérnek. Miben úgy vélem, nem vettem számításba azt a lendületet, melyet Pest kereskedelme a csatorna s 12.000,000 forintnak forgásba hozása által kétségkívül nyerni fog.

De ha e fölvétel nincs igen sokra téve, mint én legalább tökéletesen meg vagyok győződve: úgy az eladható háztelkekből bejött vált-

ságpénz nem csak a csatorna-építés minden költségeit, hanem a Duna-szabályozásait is fedezné, még pedig akkor is, ha magának a csatornának tiszta jövedelmét tekintetbe nem vesszük.

Ugyanis, a Duna-szabályozás összes költsége a költségvetés szerint 1.166,049 frt. 86 krt teszen.

Fölvéve, hogy az egész szabályozás ugyancsak három év alatt lesz végrehajtva, s hogy az első évben az építési összeg fele ki lesz adva: ehhez még az egész építési összeg $2\frac{1}{4}$ évi 6% kamatai járulnak, úgymint . . . 157,416 frt. 73 kr.

A csatorna-építésre teendő valódi kiadások összege a harmadik és utolsó építési év végén, fönt, a 35 frt. $58\frac{3}{10}$ krajczár-nyi ár kikeresésekor (melyet az eladható telkeknek négyszög-ölenként közép számmal be kellene hozniok, hogy a várható jövedelem által még fedezetlen maradt csatorna-építési költségek fedezve legyenek,) 8.618,832 frt. 84 krra volt számítva.

Ha már ehhez még az ezen összegbe be nem foglalt kisajátítási költségeit az ismét eladható földeknek, úgymint 2.126.240 frt. 62 $\frac{7}{10}$ krt hozzá számítjuk: úgy fogjuk találni, hogy az egész összeg, mely szükséges lenne, hogy a Duna-szabályozásra és a hajózási-csatornára teendő minden kiadások, ezekhez értve a 6% kamatokat is, fedezve legyenek, a harmadik és utolsó építési év végén 12.068,540 frt. 05 $\frac{7}{10}$ krra menne.

Ha végre mint előbb úgy itt is fölveszünk, hogy a telkek eladása a csatorna elkészülte utáni három év alatt, még pedig úgy lesz végrehajtva, hogy mindenik évben egyenlő váltáságpénz jó be: úgy az utolsó összeghez még hozzá kell adni annak $1\frac{1}{2}$ évi 6% kamatait, úgymint 1.086,168 frt. 60 krt.

Es így a teljes összeg 13.154,708 frt. 65 $\frac{7}{10}$ kr.

lesz.

Végre, ha ez összeget az eladható háztelkek 225,000 négyszög-

ölnyi területével elosztjuk: 58 frt. 46 kr. és így 60 forintnál még kevesebb jö ki, mint azon ár, mely egyremásra négyszög-ölenként bevéve, elegendő lenne arra, hogy egy a Duna-szabályozás és csatorna-építés összes költségeivel, ide foglalva a 6% kamatokat is, fölrő kölcsönt, egészen a visszafizetésig, egyedül az eladható telkek árából fedezni lehessen.

Ha tehát azon fölvevés, hogy az eladható csatorna-telkek értékelkedésének mértékét abból az arányból lehet megtalálni, mely szerint a háztelkek értéke a Lipótvárosban s a Terézvárosnak a Váczi-út mellett fekvő részében 40 év alatt közép számmal tetteleg emelkedett, arra a következtetésre vezetett, hogy csupán egy 6% jövedelemnek formai kezessége volna szükséges a csatorna kivitelének biztosítására: akkor a Duna-melletti telkek mostani értékéből azon árra következtetést vonva, melyet a hasonló fekvésű csatorna-telkek, mihielyt a csatorna elkészül, valószínűleg érni fognak, arra a meglepő eredményre jutunk, hogy, ha az állam csak a kisajátított házak 6 évi adójával s az e telkek adás-vevésénél általa húzható pénzösszeeggel járulna is e vállalathoz, már a pusztá engedély elég lenne a Duna-szabályozás és csatorna-építés kivitelének biztosítására, minthogy egy 3 év alatt megszerzendő s 6 év alatt 6% kamataival együtt visszafizetett 11.781,562 frt. 74 kr-nyi tőkével egy olyan csatorna birtokát lehetne díjúl nyerni, melynek értékét, mint fönt körülményesen ki volt mutatva, legalább is 3.400,000 forintra kell becsülni.

Eddig csupán úgy tekintetem a csatornát, mint tisztán nyereségre számított vállalatot, s úgy hiszem meggyőzőleg megmutattam, hogy az, e szempontból tekintve oly fényes ipartárgynak mutatkozik, melynek alig van párja a maga nemében.

Igazi értelmét azonban Pest városára s az országra nézve sokkal föntebbjárónak kell elismernünk.

A város legszebb részét egy, az út színvonalánál 3 öllel mélyebben eső, s a mellett 20 ölnyi széles tiszta-víz-övvvel körülfogván a csatorna, leghathatósb korlátot fog vetni a pusztai homok és por behatolásának, Pest ezen örökös bajának. Mindazon műhelyeket s ipar-telepeket, melyek a szemnek, fülnek, s a szaglásnak ártalmasok, a szigetvárosból el lehetne távolítani. S minthogy a csatorna, mint láttuk, a Duna-szabályozást bizonyossá tenné, az építési-rendszabály ama terhes határozatának megszüntetésére is vezetne, mely szerint az új építések-nél a földszinti rész talaját az 1838-diki árvíz színénél 6 hüvelykkel

magasbra kellene tenni; mely szabályról az I. Szakaszban láttuk, hogy Pest újjá-alakítására a legkedvezőtlenebb hatással van. A talajt akkor csupán az összeállítás szempontjából lehetne meghatározni. Az építés olcsóbb lenne, s megszűnnének ama szintoly egészségtelen mint rüt föld-alatti lakok, melyeket most kénytelenségből meg kell tűrni.

Mig tehát e csatorna egyfelől a Duna-kereskedésnek a maga $1\frac{1}{2}$ mértföldnyi hosszú rakpartjaival oly sok tért s oly nagy könnyebbségeket és kényelmeket nyújtana, a mennyit az másutt sehol nem találna: épen oly nagy hatással lenne másfelől Pest s Budának*) szebbé s az ottani lakás kellemesbé tételére is.

Buda-Pestnek természetes rendeltetése az látszik lenni, hogy fő-kereskedési-hely legyen kelet és nyugat között, s az értelmi közlekedés vonzási-középpontja a nemzet egyes elemei között. S ki mondhatja meg, vajjon elérheti-e valaha Buda-Pest e kettős rendeltetését egy mindkét irányban oly hatalmas emeltyű megteremtése nélkül, a milyennek a pesti-csatorna oly igen alkalmas.

Azonban arra, hogy a csatorna-vállalatnak ez oldalát is igazi fénybe lehessen állítani, statistikai adatok volnának szükségesek, melyek kezemben nincsenek, s oly ékesszólás, melylyel nem bírok. S minthogy ezenfölül meg vagyok győződve, hogy itt szavakra nincs szükség, mivel mindazt, a mit róla mondani lehetne, mindenki mélyen érzi: úgy hiszem elég lesz berekesztésül még csak azon végeredményeket, melyekre eddig jutottunk, röviden egybe foglalni.

Ezek pedig a következők:

Hogy azon hiedelem, mintha Pestnek az 1838-dikihoz hasonló veszélytől többé nem kellene félni, csalódás, minthogy mindaz, a mi 1838 óta ez irányban történt, egy hasonló árvíz lefolytára (melynek megtörténhetése ma épen oly valószínű, sőt, mint láttuk, még valószínűbb mint 1838-ban) egyáltalában semmi egyéb hatással nem lehetne annál, hogy most már Pest néhány héttel hosszabban maradjon víz alatt, mint 1838-ban.

Hogy ily nemzeti szerencsétlenség ellen egyedül csak a Duna szabályozásában lehetne valódi, biztos védelmet találni, s ettől is csak akkor lehetne a remélt hatást egész bizonyossággal várni, ha a Duna teljesen egybe vonva, és így a soroksári Duna-ág elrekesztve lenne.

Hogy a soroksári Duna-ág pusztá elrekesztése oly sokféle, s mint a tapasztalás megmutatta, magukat érvényesíteni is tudó érdekekbe ütköznek,

*) Budának Duna-környéke a minden emelkedést csirájában elfojtó hajó-vontatástól megszabadulván, nemsokára a pestivel vetekednék.

hogyan tanácsosnak, sőt mulhatlan szükségesnek látszik, a Duna szabályozását a soroksári Duna-ágnak hajózható-csatornává átalakításával egybekapcsolni; mely csatornának csak akkor lenne értelme, ha az, Pesten keresztül vezetve, a város felső végén torkollanék a Dunába; mivel ismét a Csepel-szigetnek s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő árternek az elöntés ellen megvédése természetes összefüggésben van.

Hogy minden arra mutat, hogy a csatorna a mellette eső háztelkeknek, mindjárt megnyitása után, olyan értéket fog kölcsönözni, hogy azon öszveg, mely a csatornából kiásandó föld lerakhatása végett ki-sajátítandó telkek eladásából be fog jöhetni, magában is elég lesz arra, hogy 6 év lefolyta alatt nem csak a csatorna-építés összes költségeit, hanem a Duna-szabályozásait is, ez öszvegek 6°/₁₀₀ kamataival együtt, fedezze, illetőleg letörleszsze.

Hogy annál fogva, Duna-szabályozás és Pesti-csatorna, biztosítása annak, a mivel már bírunk, s egy elláthatatlan jövőnek megnyitása, úgy szólva ingyen szerezhető, minthogy alig szükség hozzá egyéb, mint erős akarat, hogy azt elnyerjük.

V.

Mint láttuk, a pesti hajózási-csatorna nem csak úgy mutatkozik mint „jó ipartárgy“, hanem arra is nagyon alkalmas lenne, hogy Budapestet mindenkorra a világ egyik fő kereskedési-helyévé tegye, mint szintén ama rég óhajtott időpont elérézését is siettetné, melyben az ország a maga súly-pontját saját határain belül találná föl.

Bár mily sokat nyom is azonban mindez, mégis e három oldal egyike sem, hanem egy negyedik, tudniillik az ipari oldala volt az, melyről a pesti hajózási-csatorna nekem föltűnt, midőn arra határozódtam, hogy a bele vágó tervek kidolgozása által, létesítésére a mi tölem telik megtegyem. Ha már mindamelllett a csatornának legelsőben gazdasági, kereskedelmi és társadalmi oldalait mutattam föl, s a vállalatnak, fölfogásom szerint, sokkal fontosabb ipari oldala kiemelésével csak utóljára álllok elé: ezzel, igazán véve, csak a közvéleménynek róvóm le tartozásomat, mint a mely, egy igen rövid időszakot kivéve, emberemlékezet óta az ország anyagi jólétét egyes-egyedül a külkereskedés emelésétől látszik várni.

De meg nyíltan megvallva, éreztem annak szükségét is, hogy mielőtt azon vélemények s nézetek bővebb fejtegetésébe ereszkedném, melyek egyedül bírtak e föllépésre, előbb bizonyossá tegyem magamat a felől, vajjon a csatorna úgynevezett gyakorlati szempontból is figyelemre méltónak mutatkozik-e. Mert valóban több volt az csupa szónál, midőn ez irat elején az előttünk fekvő tervek szülemlésére nézve úgy nyilatkoztam, hogy: mihelyt a csatorna azon oldaláról tűnt föl előttem, melyről most szólni fogok, minden további gondolkodás nélkül munkához fogtam; és hogy csak e lapok végén fogom megpróbálni az engem erre bírt nézetek s fölfogások helyes voltának komoly megvizsgálását.

Ezt tehát most meg is tettem.

Bár azonban, minél tovább gondolkozom rajta, annál kevesebb okot találok nézeteim helyes voltát kétségbe vonni: mégis másfelől a dologba komolyan beereszkedés annak megismerésére vezetett, hogy ebben, ha szabad magamat úgy kifejeznem, rám nézve meglábolthatatlan mélységre jutottam. Ugyanis e vélemények és nézetek egy részben a közgazdaság határába vágnak, mely tudománynyal fájdalom soha különösebben nem foglalkoztam, s melyben, a vele foglalkozóknak sok legfontosb kérdés körüli vélemény-különbségéből ítélve, még alapos tanulmányozás mellett is könnyen tévedésekbe lehet esni.

E vallomás után annál inkább meg lehetne rajta ütközni, hogy ismereteim olégtelen voltát érezve, mégis e térre merek lépni. Annál fogva úgy hiszem, tartózkodás nélkül ki kell mondanom azon három okot is, melyek arra bírtak, hogy az egyszer megkezdett utat egészen végig folytassam.

Az első pedig ezen okok közül az, hogy nekem úgy látszik, mintha némileg hamisítás vétkébe esném, ha ama már leírtakat ez utolsó szakasz kihagyásának megfelelően módosítám.

Második az, hogy épen nem lehetetlen, hogy azzal a mint én fogom föl a dolgot, korántsem állok oly egyedül, mint gondolnám; s hogy e nézetek nálunk meglehet csak azért nem nyilatkoztak már oly régóta, mert nem látszott mód, miként lehetne azokat létesíteni.

Harmadik oka végre annak, hogy amaz ismeretes közmondásra: „si tacuisses“ nem hajtottam, az, mert mégis csak azt hiszem, hogy igazam van, bár e hitemet meggyőződésre emelni képes nem vagyok is.

E kissé hosszás előbeszéd után, melyet azonban nem igen lehetett elkerülnöm, átmegegyek most azon eszme-csoport nyílt és tartózkodás nélküli előadására, mely mindannak, a mi eddig téve és mondva volt, alapúl szolgált.

Ha a termeszto nem a fogyasztónak közelében lakik, akkor természetesen azon árból, melyet ez utóbbi valamely áruért fizet, nem csak a helyváltoztatás költségének ki kell telni, hanem a kereskedőnek is, mint a közlekedés eszközlőjének, fáradságáért s a szükségelt üzlet-tőkéért jutalmat kell kapnia. És így a természetőnek magának a termékéért valósággal fizetett árból mindenkor csak annyi juthat, a mennyi ama levonások után még marad. Az ő nyereségének tehát min-

den körülmények között annál csekélyebbre kell kiütnie, minél nagyobb a távolság, mely őt terméke fogyasztójától elválasztja.

Már pedig a dolog vagyis tulajdonképen az ember természete hozza magával, hogy a kereskedésnek az a jelszava: „ólcsón végy, drágán adj.“ — Ritkán állhatna ellent az első kézből vevő azon kísértetnek, hogy a természetével akkor is még alkudozzék, mikor tudja, hogy az elsőben kívánt ár mellett is már szép kis nyeresége lenne.

Azon rész nagysága tehát, melyet a természető abból az árból kap, a melyet az ő termékéért a távoli fogyasztó fizet, nagyrészt az ő értelmességétől is fog függeni. S a hol a természetőnek s a fogyasztóval való közlekedése eszközlőjének értelmességök között oly nagy a különbség, mint a négeré s a guineai kereskedőé között: ott bizony mindenkor üvegklárisért lesz az aranypor elcserélve.

A régibb időkben, mikor az ipar készítményei nem csupán névvel voltak kézművek, hanem, legalább a fő dologra nézve, valóban ember kezek által, s annál fogva nagy üzlettöke nélkül is készülhettek; a földbirtok ellenben csaknem kizárólag a társaság magasb, törvényhozó osztályai kezében volt: akkor az ipar, legalább a mi az értelmiséget illeti, még nem bírt oly nagy előnnyel a mezei gazdaság fölött. Nagy vagyont még akkor csaknem egyedül a kereskedés által lehetett szerezni. S bár még akkor is a kézműveket kihordó ország többnyire gazdagabb volt mint a nyers terményeket szolgáltató: de ez leginkább onnan volt, hogy az elsőbbik üzte rendszeren a kereskedést is a két ország között, minthogy az ipar és kereskedés, mint közelrokon foglalkozások, többnyire együtt járnak.

A legújabb időben azonban a kivitelre szánt mezei-gazdasági termékek természetőjének állása a közlekedést eszközlők irányában határozottan rosszabb lett, mint azon ipar-czikkek készítőjéé, melyeket ama nyers terményekért cserélnek el.

Ugyanis a gőzgépek közönségessé válása ólta, az előbb főállott számos kis kézi-műhelyek csaknem mindnyáját nagy gyárak váltották föl, melyek sok ismeretek mellett tetemes pénzt is kívánnak. S most már a mindig erősebben öszpontosuló, s a mesterségek nagyobb részé is előbb-utóbb elnyelendő gyár-ipar képviselői, a kereskedővel, értelmesség, vállalkozóság, töke, hitel, s minden egyéb segédeszközök tekintetében tökéletesen egyformán állanak.

A mezeigazdaságnál ellenben a dolgok menetele, eddig legalább, épen ellenkező irányt vett. Ugyanis, a honi vásári ár, melyet a kivitelre szorult tisztán földművelő közönség a maga terményeiért kaphat, ma már leginkább a sokkal nagyobb számú kisbirtokosok s bérlők üzéri ügyes-

ségétől s egyéb tulajdonságaitól és vagyónállapotától függ, kik, többnyire szegények, korlátozottabbak lévén, s hitellel nem bírván, bizonyos időben kénytelenek eladni, s annál fogva maguk s az egész ország számára csak akkor képesek tűrhető árt kivívni, ha nekik ebben a nyereszkesedők különösen kedvező kereskedési viszonyok által kecsgettetett versenyzése segítségül van.

Ezenkívül legalább a nagyobb gyárak (pedig előbb-utóbb csak nagy gyárak fognak lenni) abban a helyzetben is vannak, hogy a fő kereskedési helyeken úgynevezett gyár-raktárakat állítván föl, a kereskedőnyereségét az áru-készítőével némileg egyesítsék, mi a mezőgazdasági termények természetűi tömegének egyáltalában lehetetlen.

Minthogy végre a nyers termény is a gyártmányhoz képest oly sokat nyom, hogy mindkettő viszonylagos értékének megfelelő szállítási-díj-különbséget megszabni gyakorlatilag kivihetetlen volna; és így a gyárttulajdonos nem csak a kereskedő, hanem a helyváltoztatás eszközlője irányában is, kedvezőbb állásban van mint a mezei-gazda: világos, hogy amaz elsőbbik a maga iparcikkeiért kapott árnak a közte és a távoli fogyasztó között közlekedést eszközlővel megosztásában csak ritkán fog rövidséget szenvedni, míg a kivitelre természetű mezei-gazdának rendszeren meg kell elégednie avval a mit neki a történet juttat.

De nemcsak hogy a kivitelre szánt földtermények természetűi sokkal csekélyebb részével kénytelenek megérni a fogyasztó által azokért fizetett árnak, mint a mennyit a gyártmányok készítői készítményeik jövedelméből kapnak: e rövidsége a vásárt távol kereső földmivelő-közönségnek végre egészen a vásárlóitól való tehetetlen függésig lesz fokozva azáltal, hogy magának az árnak csökkenésére hajlása azoknál a földterményeknél, melyeket külföldre kell kivinni, sokkal nagyobb mint az ipar-készítményeknél, és hogy tevékenységi mezeje is a kivitelre természetű mezei-gazdának sokkal szűkebb mint az, melyen az ipar szabadon mozoghat.

A mi azon mező terjedelmét illeti, mely tevékenységének nyitva áll: a kivitelre dolgozó mezei-gazdának nem csak légtáji viszonyok s a föld minősége, — melyektől az ipar, mint Európa gyapot-gyárai s az aranyat nem termő Schweiz óra-gyártása bizonyítják, csak kevés mértékben függ, — vet áthághatatlan korlátot, hanem azon kisebb-nagyobb számú termények közül is, melyekre a földje alkalmas lehetne, természetesen csak azokat mivelheti nyereséggel, a melyek oly kevésbé vannak alávetve az elromlásnak, hogy a szállítást általában kiállhatják, s a mellett értékökhöz képest még oly könnyűk is és oly kis helyet foglalnak el, hogy a szállítási költséget is megfizethetik; mely tulajdonsá-

gok egészben véve csak meglepőleg kevés számú földterményekben vannak egyesülve; melyek közül még ezenfölül csak kevés tartozik azok közé, a melyeknek termesztése magában véve különösen jutalmazó volna; mi egyik oka is annak, hogy ezeknek termelését a tisztán földmivelő országnak hagyják.

Nem csak pedig szűk a kör, melybe a földmivelő-közönség termesztői azon termények választására nézve, melyeknek eladása által egyéb életszükségeiket megszerezni akarják, mintegy bővölve vannak, hanem még azon lehetőségre nézve is, hogy jövedelmöket a termesztésnek e czikkeken szaporításával növeljék, megsabott korlátok vannak vetve nekik, melyeket ha egyszer áthágnak, a közönség nyeresége többé nem növekedhetik.

Kétszerte bővebb aratás — ha az minden kivitelre alkalmas földterményekre kiterjedne is — alig fogná az ország összes bevételét megkettőzni. Sőt könnyen megeshetnék, hogy azt talán felénél kevesebbre szállítná le annak, a mit az országnak az egyszeres termés behozott volna, ha tudniillik már ez is elég bő lett volna, hogy az ország szokott vásárlóinak szükségletét fedezhesse.

Igazán tekintve a dolgot, itt is megbizonyul az iparnak nagy előnye a mezei-gazdaság fölött.

A mezei-gazdaság, legalább a fő dologra nézve, az anyagi élet szükségeinek kielégítésében határozódik, s legfőlebb az ember anyagi éledelet-vágyát fordíthatja hasznára, melyeknek azonban határai vannak.

Azon tér, melyen az ipar s a vele oly közel rokon művészet mozog, határtalan.

A művészettel szövetkezve az ipar képes a maga fejlődésében a vevőül ajánlkozó országnak minden képzelhető gazdagodásával együtt haladni, sőt azt mindenkor meg fogja előzni.

A mezei-gazdaság, vagyis tulajdonképen egy mezőgazdasági termesztvények kivitelére szorult nagy ország, a maga vásárlóinak növekedő gazdagságából csak egy nemsokára elért határig húzhat hasznot. A milliókkal bíró, egy földmivelő-közönségnek nagy mennyiségben kivihető terményeiből — pedig itt csak olyanok jönnek tekintetbe — alig többet, sőt valószínűleg még kevesebbet fogyaszt el, mint az, kinek épen annyija van, a mivel beéri.

Mig tehát egy ipar-állam gazdagsága a maga vásárlóiéval mindenkor legalább egyenlő lépéssel halad előre: a földmivelő-közönség jólétének csakhamar hátrább kell maradnia azon országénál vagy országokénál, melyeknek ipar-készítményeiért a maga nyers terményeit elcseréli.

És így, a tevékenységöknek nyitva álló mező viszonylagos terjedelmét tekintve, egy pusztán földmivelő közönségre nézve oly ritkák a szerencsés eshetőségek egy ipar-államéihoz képest, hogy az elsőbbségnek még a logmerészebb képzelődés is alig ígérhet fényes jövőt.

De még középszerű jólét fokán sem fogja a pusztán földmivelő közönség magát soká föntarthatni.

Ugyanis, — mint fönt említve volt, — magában az itt tevékeny erők természetében áll az, hogy az ipar-czikkekénél — a készítésökben való haladást nem tekintve, mely egyébiránt a végeredményben az ipart magát még hatalmasbba teszi, — nemcsak az árcsökkenésre hajlás sokkal gyengébb, mint a vásárlót távol keresni kénytelen földterményeknél, hanem az áraik is sokkal csekélyebb ingadozásnak vannak alávetve, mint az utóbbiakéi.

Egy olyan ország gyártulajdonosa, mely egy földmivelő-közöséget a szükséges ipar-czikkekkel ellát, olyan helyzetben van, hogy azt a mennyiséget, melyet gépeivel elkészíteni képes, csaknem számtani pontossággal előre kiszámíthatja. S neki az egyik év tapasztalata meglehetősen biztos támaszpontot nyújt is azon mennyiség megítélésére, melynek elköltére ő a közelebbi évben számolhat.

Vásárlóinak földjén váratlanul támadható versenyzésről természetesen szó sem lehet. Az ipar ott, a hol nem honos, csak nehezen meghonosítható növény; s ha gyökeret verne is, növése mégis csak lassu.

A mi azt a versenyt illeti, melyet a külföldi vásárt kezében tartó ország egyes gyárai egymásnak csinálnak, ezeknek tulajdonosai arra nézve is meglehetősen tisztán láthatnak. Ugyanis, a fő dologra nézve az egyes ipar-ágak többnyire bizonyos helyen összpontosulnak; úgy hogy a gyárak egész száma, sőt az is, hogy mindegyik mennyit készíthet, az érdekeltek előtt titok nem maradhat.

Végre, egy új gyár fölállítására, vagy csak egy már fönállónak tetemes kiterjesztésére is, már nagy tőkepénz szükséges; pedig a tőkepénzesek általában, mint tudva van, óvatos számítók. Mindenesetre óvatosabbak s inkább számítók mint a földbirtokosok, s annálfogva nem egy könnyen ereszkednek valamely ipar-ágba a nélkül, hogy előbb pontosan ki ne számíták, vajjon az összes nyereség, melyet az addig behozott, oly nagy-e, hogy egy új versenytárs miatt a tőke szokott kamatlábjánál lejjebb ne szállhasson.

Tehát, ha megtörténhetik is, hogy egy vagy más ipar-czikk gyárnokai egymást túlságos csődülés által tönkre teszik: ezt legálább nem magának a dolognak természete okozza, mely inkább

nekik lehetővé tenné, hogy magukat tevékenységök mezején meglehetősen biztossággal tájékozthassák.

De egy kivételre szorult tisztán földmivelő közönség mezei-gazdáinak épen lehetetlen a maguk tevékenységét úgy intézni, hogy terményeik árában már az egymással való versenyzés is folytonos ingadozást, és szünteleni alábbszállást ne okozzon.

A mi a mezei-gazda saját természetménye mennyiségét illeti: ez épen úgy, mint az is, hogy mennyit remélhet eladhatni, nagyobbre-szint az időjárástól, e minden dolgok közt legváltozóbbtól függ. És így ő soha nem tudhatja némi bizonyossággal előre, sem azt, mennyi lesz eladni-valója, sem azt, mennyi fog abból előre-sejthetőleg a régi áron vevőt találni, s ennél fogva kénytelen némileg csak jó szerencsére természetelni.

Még vásárlóik földjén is versenytársakat találnak a földmivelő-közönség természetői azon ország földmivelőiben, kik hozzájuk képest oly kedvező helyzetben vannak, hogy azokkal ők egyáltalában nem is versenyezhetnek tulajdonképen, hanem csak azokra a terményekre nézve számíthatnak kelendőségre, a melyeket azok nem találnak oly jutalmazóknak, hogy azokat a szükséges mennyiségben természetessék. Ugyanis, egy ipar-üző állam mezei-gazdája, *először*, ment a kivitt földtermény vásári árának legnagyobb részét elnyelő szállítási-adótól; *másodszor*, nincs csupán bizonyos, messze kivételre alkalmas czikkek természetésére szorítva, hanem mindent természet, a mire földje alkalmas, és így több-félét is egyszerre, minél fogva nem félhet, hogy valamely évben semmije se teremjen, mint a távoli vásárra természető; végre *harmadszor*, egy ipardús ország mezei-gazdája, minthogy közelében talál vevőt, még abban a helyzetben is van, hogy az iparkészítmények és saját termékei hulladékával földjét úgy megjavíthatja, a milyenre egy földmivelő-közönség mezei-gazdája nem is gondolhat. Mint csakugyan az ipardús Francia- és Angolország minden négy, Belgium pedig már minden két négyszög-mérföldön, csupán gabnában, épen annyit természet, mint oly áldott hozánk ötn.

A mi azt a gyanítható versenyzést illeti, melyet egy földmivelő-közönség mezei-gazdái közös vásárukon egymással tehetnek: e felől természetesen szintén nagyobb homályban vannak, mint a gyártulajdonosok a maguk kölcsönös versenyzésök felől. Mert, a földmivelők minden természetményeik számára mindig ugyanazon egy gépet használnak, a földet; s azt, hogy mit fognak azzal természeteni, az egész országban minden évben kétszer, ha még pedig majdnem egy időben döntenek újra el.

Továbbá, a földbirtokosok rendszeren könnyebben veszik a dolgot, mely sajátságuk a gyártulajdonosok számítóbb természetével éles ellentétben áll. Ez ellentét onnan lehet, hogy a gyártulajdonos, legalább a mi tevékenysége legközelebbi, gépi eredményét illeti, mindent pontosan kiszámítani képes: míg a földbirtokos tudja, hogy egész sikere olyan körülményektől függ, melyeket kiszámítani nem lehet. De akár hogy van a dolog, annyi bizonyos, hogy egy olyan vállalat, mely azt tűzné feladatául, hogy különben is túlságig ellátott vásár mellett, az ország minden gyáraí egész egyszerüen még egy tizenhatod részszel szaporodjanak, egy iparüző állam gyártulajdonosainál bizonyosan nem talált volna oly önzéstelen népszerűséget, mint például az, a melylyel földbirtokosainknál az úgynevezett folyó-szabályozások bírnak, melyek közül pedig egyedül a Tisza-szabályozás Magyarország összes szánt-ható földje területét már is közel egy tizenhatod részszel növelte.

Végre még a gyártulajdonosok minden hirtelen előállott kedvező körülményt is csakhamar hasznukra tudnak fordítani. Ellenben a kivitelre természet mezei-gazdák igen sokszor csak kevéssel aratás előtt tudhatják meg, mit kellett volna vetniök tulajdonképen.

Mínthogy tehát maga a gépek természete, melyekkel egyfelül az iparárúkat, másfelül a mezei-gazdasági terményeket előállítják, azt hozza magával, hogy az elsőbbiek készítői, mind készítményeik mennyiségére, mind ezeknek várható kelendőségére nézve mindig sokkal jobban vannak tájékozva, mint az utóbbiak természetői: tehát azoknak az áraknak is, melyeket egy iparüző állam a maga kiviteli cikkeiért kap, — nem tekintve egy harmadik állam versenyzését — sokkal csekélyebb hajlást kell a csökkenésre mutatniok, és sokkal csekélyebb ingadozásnak alávetve lenniök, mint azoknak, melyeket az iparüző állammal kereskedő földmivelő közönség a maga terményeiért kap. Az idegen versenyzés befolyását pedig, azon állás vizsgálásánál, melyet egy tisztán földmivelő közönség a vele kereskedő iparüző-államhoz képest elfoglalni rendeltetve van, bátran tekintetbe nem véve lehet hagyni; mert hiszen az egyik országnak épen úgy, mint a másiknak, az idegen versenyzés ellen védnie kell magát; s annál fogva ezt, minthogy mindkét részről előfordul, egymást kölcsönösen kiegyenlítő mennyiség gyanánt lehet tekinteni. S azután még kérdés is, vajjon két állam versenyzése egy harmadiknak vásárja fölött — ha mindegyik képes az egész szükségletet fedezni — alapíthat-e általában tartós kereskedésvizonyt. Előbb-utóbb az egyiknek csakugyan föl kell hagynia a versenyzéssel.

Ambár az előbbieken csak néhány, s még nem is a legveszélyesebb károkat takartam föl, melyek miatt minden a fő dologra nézve csupán nyers termékeket termesztő, s mégis maias mivelt-életre igényt tartó közönség elsínylik: mégis már följogosítva hiszem magamat azon következtetésre, hogy egy földmivelő-közönség s egy iparüző-állam közti kereskedésből az oroszlányrésznek mindig az utóbbinak kell jutnia, s hogy míg az ilyen kereskedés általában föntartható, addig az ipar-czikkeket szolgáltató országnak mindig gazdagabbá s hatalmasabbá, az e czikkeket földterményeivel fizetőnek ellenben mindig szegényebbé s tehetetlenebbé kell lennie.

Sőt, a pusztán földmivelő-közönség végre tönkre jut, vagy legalább a birtokosok változnak, ha csak, még mielőtt nagyon késő lenne, arra nem szánja magát, hogy vagy a maias mivelt-élet lépcsőin néhány fokkal lejjebb szállván, az idegen ipar-czikkék fogyasztásáról önként lemondjon, vagy rendkívüli erőlködéssel valódi mivelt-állammá emelje magát, melynek fogalma mindenesetre megkívánja a természeti terményeinek megfelelő ipar-ágak kellő kifejlését.*

Úgy látszik ugyan, mintha a kereskedésnek két ilyen helyzetben levő ország között idővel egyensúlyba kellene jönie, minthogy a gyártmány készítője csak egy részét kapja annak az árnak, melyet azért a mezei-gazda fizet, az utóbbi pedig csak abból vásárolhat, a mit maga részéről saját termékeiért kapott. Azonban mélyebben tekintve a dolgot, úgy találjuk, hogy az olyan ország, melynek fő bevétele földterményeinek kiviteléből jó be, nem annyira munkája gyümölcseiből, mint inkább magának az országnak lassankénti eladásából él; hogy termése minden részével a földje értékének egy részét is ráadásul adja; hogy egész úgynevezett termény-kereskedése egy közönséges részenkénti-fizetési eladástól tulajdonképen csak abban különbözik, hogy minden távol eladott termésével a földérték bizonyos része mind a vevőre mind az eladóra nézve elenyészik, s legfőlegb egy harmadiknak, a gyárnok szomszédságában lakó mezei-gazdának lesz a haszna.

Ugyanis, közönségesen ismert, de, fájdalom, nem elég figyelemre méltatott tény az, hogy a földmivelő szintűgy mint a gyárnok, voltaképen géppel, a földdel termel, mely előbb-utóbb fölmondja szolgálatát, ha ő elmulasztja annak mindazt megadni, a mi jó karban tartására szükséges.

Ez pedig a kivitelre termesztő földmivelőnek egyáltalában lehetetlen.

Mert, valamint az emberi test kemény részei egészen súlyok harmadrészéig az ásványországhoz tartozó anyagokat foglalnak maguk-

ban, épen úgy minden állatok és növények egy részben bizonyos ásványi-anyagokból — a hamut képző részekből — vannak összetéve, melyek nélkül egyáltalán nem állhatnának fön. De ez anyagokat a növényeknek sem a levegő, sem az eső és hó nem szolgáltathatja, hanem a földből kell venniök azokat, a melyen nőnek. Sőt azok a tápanyagok, melyeket a növény a földből szí, lényegesen csak a föld ásványi-alkrészeiből állnak.

Ez anyagok megléte tehát múlhatlan föltétele a termékenységeknek, s minél többet tartalmaz a föld ezekből, annál termékenyebb.

De a föld egyáltalán nem képes, azokat az ásványi alkrészeket, melyeket a rajta nőtt növényeknek kiadott, magának újra megszerezni.

Ha tehát a földből a növényt elviszik, mint a használatra mivelte növényekkel történik: akkor a terményben elvitt ásványi-anyagokkal fölerőt kell annak az úgynevezett trágyában — melynek termékenyítő ereje is épen az ásványi növény- s állatmaradványokon alapszik — ismét vissza szolgáltatni, hogy a föld a haszon-növények termésére képességét idővel egészen el ne veszítse, értéktelenné ne válják.

Különféle haszon-növényeinknél már ezek a tenyészsőkre múlhatlan szükséges ásványi-anyagok igen egyfélék, csakhogy egyik növény-nem az egyik vagy másik anyagból többet kíván, és így a földből is többet elszí belőle, mint a másik.

Ugyanazon egy növény-nem azonban nem csak mindig ismét ugyanazon ásványi-alkrészeket szí ki a földből, hanem majd épen ugyanazon mennyiségben és vegyületben is. Sőt nem is elég a növény tenyészésére, hogy azok az ásványi-alkrészek, melyekre szüksége van, általában elegendő mennyiségben meglegyenek; a földben ezeknek még majd épen ugyanazon vegyületben is kell meglenniök, a milyen azon növény-nemnek épen szüksége, különben elfajul, snylik.

S még a burgonya-rothadás országos csapását is, sőt többnyire a rossz termést, a rovarok időszakonkénti pusztításaival együtt, a föld ásványi-alkrészei aránya megháborított egyensúlyának tulajdonítják.

De ha áll e tan a növények táplálkozásáról, — pedig ez, legalább tudtommal, közönségesen igaznak van fölvéve: — úgy számtani bizonyossággal igaz az is, hogy az olyan ipar-nélküli országnak, mely egyéb szükségeit a földterményei kiviteléből kapott pénzzel fizeti, előbbutóbb el kell szegényednie.

Ugyanis egyfelül, még a legtermékenyebb föld sincs nagyon dúsan megáldva azokkal az ásványi-anyagokkal, melyeknek egész termékenységét köszönheti: másfelül, épen azok a mivelési növények húznak ki igen tetemes mennyiségű ásványi-anyagokat a földből, a melyeknek

termesztésére a kivitelre szorult mezei-gazda szorítkozni kénytelen, minthogy csak ezek bírják meg a messze szállítás költségét. Így például 10 mérő rozsban $12\frac{1}{2}$ vámfont, 10 mérő búzában pedig már $15\frac{3}{4}$ vámfont ásványi-alkrészt mondanak lenni.

A mi 19 millió pozsonyi mérőnyi évenkénti gabna-kivitelünknel tehát már $26\frac{8}{10}$ millió vámfont ásványi-anyagot hordunk ki földünk-ből, s e között csupán vilanysavat közel 13 millió fontot. Ha pedig évi kivitelünk, mint remélhetőnek mondják, idővel 36 millió mérőre szaporodik, akkor avval 50 millió vámfontot adunk egyszersmind ráadásul földünk zsírjából.

Nem tudom, nem csökkent-e még eddig a magyar földnek közmondássá vált kövérsége. De végre mégis csak el kell a földnek egyszer soványodnia, még pedig természetesen annál hamarabb, minél inkább csábítva lesznek a kivitel könnyebbé válása által a most élők, hogy unokáik, sőt talán már gyermekeik örökségét maguk fölemészszék; mert, mint mondva volt, a termékenység elemeit, melyekkel a föld minden termés után szegényebb lesz, soha sem lehet annak többé ismét visszaadni, ha a termést kiviszszük, vagy csak nagyobb távolságra hordjuk is eladni.

A váltó-gazdaság nagyobb jövedelmet hoz, de a földnek semmit sem ad vissza. Ellenben minden egyes, bár különféle vetés csak új termékenyítő elemet szí ki a földből. S a váltó-gazdaság egész előnye igazán véve csak abban áll, hogy a földből nem minden évben lesznek ugyanazon alkrészek egyenlő nagy mennyiségben kihúzva, s a föld egyes parányrészei teljesebben ki lesznek zsákmányolva.

Maga a trágya is egy tisztán földmivelő országban tulajdonképen csak azon kár kiegyenlítésének módja, melyet az ország a földje termékenységi-elemeinek kihordása által vallott. Mert maguk az állatok is csak a növényekből húzzák mindazon ásványi-anyagokat, melyek egyedül adják a trágyának a termékenyítő erőt, és így, ha nem egyenesen is, mégis csak a földből. A szántóföldnek tehát nem adhatnak egyebet annál, a mit a rétből vettek.

Az egyetlen lehető valódi kárpótlásra pedig, a trágya-behozásra, egy tisztán földmivelő ország nagyon szegény. Nagyban ezt csak egy ipardús államnak, mint például Angolországnak a szállításiadó nyomasztó terhétől ment földmivelői tehetik, mely guanót hord be, mázsáját 5 forintjával, s melynek egy évi trágya-fogyasztását, a vásári-ár szerint, ezer millió forintnál többre teszik.

De talán eleget mondtam arra nézve, hogy az olvasóban azon bizonyosan régóta táplált meggyőződést újra elevenen fölébreszthetem, hogy tartós jólét csak ott képzelhető, a hol az ipar úgy kifejlett, hogy a mezei-gazda a maga fő vásárját közelében találja; olyan ország ellenben, mely a maga nyers terményeivel távol kénytelen vásárt keresni, a természet változhatatlan törvényénél fogva mindinkább elszegényedik. Úgy hiszem tehát, egyet fog érteni velem, ha azt merem állítani, hogy ámbár ily zibbasztó pénzbeli helyzetünk szükségei és sanyaruságai mellett teljesen menthetőnek látszik az, hogy darab idő óta minden tevékenységünk és törekvésünk egyedül arra van irányozva, hogy a főnálló közlekedési eszközök javítása s újabbak előállítására, új kereskedési-egybeköttetések eszközzése, s természetesi képességünk növelése s t. e. f. által nyers terményeink kivitelének nagyobb kiterjedést eszközöljünk, mi csakugyan az egyetlen eszköz, melylyel mostani szorult állapotunkon segíthetünk: mindazáltal másfelől ideje volna már egyszer ismét azon kérdéssel: *hát a z u t á n?* komolyan foglalkoznunk. Mert, a mit elégszer ismételni nem lehet, a nyers termények kivitelének kiebb terjesztése csak mulékony könnyebbülést szerezhet. S a közgazdasági vegy bomlás lefolyta, a vasútak, távirdák, s oly rendkívül könnyűvé lett birtok-változás korszakában, gyorsabbnak mutatkozhatnék, mint az elmúlt idők tapasztalásaihoz képest várni lehetne.

De akár mint van a dolog, annyi bizonyos, hogy egy tisztán földművelő országot nem lehet egy-két nap alatt olyan állammá változtatni, mely a maga nyers terményeit maga dolgozza föl. Annálfogva valóban tanácsos volna egy honi ipar teremtésével előbb foglalkozni, mint még arra mehetnénk, hogy minden erőnk legnagyobb megfeszítésével az élelemszerek honi árát ahhoz, melylyel azok Európa legiparúsabb országaiban bírnak, a mennyire csak embertől kitelik, közelebb vigyük.

Egyéni nézetem szerint pedig az ipar olyan országban, melyben mint nálunk, a nyugati szokás szerint élő osztályok majdnem egész tömege tetőtől talpig behozott árukba öltözik, magától, azaz egyesek erőlködése által, soha gyökeret nem verhet; még pedig azért nem, mert az egyes ipar-ágak annyira egymásba váganak, hogy mindenik csak úgy gyarapodhatik, ha már sok másféle ipar-ág megvan; melyek közül némelyek ismét csak úgy állhatnak fön, ha az ő készítményeikre vonatkozó más gyárak elegendő számmal megvannak. Annálfogva úgy hiszem, hogy gyárak bírásához, legalább idejében, semmi más módon nem juthatunk, mint, ha a gyárakat mindenestül épen úgy hozzuk be, mint hajdan királyaink a kézműi s bányászati ipart behoz-

ták, azaz, tőkepénzes gyártulajdonosoknak itteni letelepedésre bírása által.

Hogy csupán mentességek engedményezése által, a milyenek: bizonyos községi jogok, bizonyos számú évekre terjedő adó-mentesség, gépek vámmentes behozása, s t. e. f. ma még kevésbé lehet tőkepénzes gyártulajdonosokat megtelepedésre bírni: én is átlátom. De ha egy 10 millió forintnyi tőkével úgy rendelkezhetnénk, hogy azt 3% kamatra 15 évre azzal a további kedvezéssel kölcsön adhatnánk, hogy a kölcsön részenkénti lefizetése csak a negyedik év beálltával kezdődjék: igen is lehetők tartom, Pesten, — mely város, mihelyt a tervezett hajózási-csatorna elkészül, egy nagy gyárvárosnak minden kellékeivel bírna, — az életrevalóságnak minden lehető biztosítékaival bíró ipar- s tőkepénz-megtelepedést idézni elő. E 10 milliót már, mint a következőkből ki fog tűnni, a pesti hajózási-csatorna által valóban elő lehetne teremteni, ha ugyan azt a kormány és az ország e célra használni akarnák.

S ez azon oldal, melyről, mint kezdetben említettem, e vállalat föltűnt, midőn ez minden eddig szóba jötteknél alkalmasnak látszott arra, hogy azt nekünk megszerezze, a mire minden egyebek fölött szükségünk van.

Mint a IV. alatt *) láttuk, a hajózási-csatorna kivitelének egész költség-szükséglete, az építési anyagok levonása után, melyek a csatorna földjén most főnálló házak elbontásából kikerülnek, 10.615,512 frt. 83 krt. teszen. S ugyanott a csatorna mindjárt kezdetben biztosan várható tiszta jövedelme évenként 204,000 frtban volt kimutatva, melyből a rakpart-bérre **) 43,700 frt.

és így a tulajdonképeni csatorna-jövedelemre évenként 160,300 frt. esnék.

Az a jövedelem, melynek biztosítása mellett eddig sikerült az austriai vasutak építésére szükséges külföldi tőkét megszerezni, 5 $\frac{1}{5}$ %-ot teszen. Nem lehet tehát kételkedni benne, hogy egy társulat a pesti hajózási-csatorna számára is könnyen meg fogja szerezhetni a 10.615,512 forintnyi szükséges tőkét, ha annak nem csak az egész tőkének, 5 $\frac{1}{5}$ % kamataival együtt az építés bevégeztével, és így a harmadik év végével kezdődő részenkénti visszafizetése, még pedig 20 év alatt az építés kezdetétől, biztosítva lesz, hanem még ugyanezen időre az egész

*) 49. lap.

**) 47. lap.

tulajdonképeni csatorna-jövedelem is át lesz engedve, mely már az első évben, mint fűnt láttuk, 160,300 forintot, vagyis az egész építési összeg $1\frac{1}{2}\%$ részét tenné.

Ilyen föltételekhöz képest pedig, a megszerzendő 10.615,512 frt. 83 kr. letörlesztésére mindössze 35 félévi részlet, melyek mind-egyike 465,544 frt. lenne lefizetendő, s e félévi részletek elseje a 3ik és utolsó építési év végével járna le. *)

De mihelyt a csatorna kész lesz, lehet, mint a IV. alatt körülményesen elő volt adva,

a bontatlan maradt házakért	2.092,225 frtot,
az eladható háztelkekért (225,000 négyszög- öl, közép-számmal legalább 60 forintjával négy- szög-ölenként), mégpedig 3 év alatt **)	13.500,000 frtot,
kész pénzben bevenni.	

A csatorna elkészültével rendelkezésre álló
összeg teszen tehát: 15.592,225 frtot.

Már most csak azt kell még megmutatni, hogy e 15.592,225 forintból valósággal 10 millió, csupán 3% kamatokkal oly módon lesz 15 évre kölcsön adható, hogy a kölcsön törlesztése csak a negyedik év beálltával kezdődjék.

E megmutatás egyszerűbbé tétele végett vegyük föl, hogy az egész kölcsön az építés bevégezödte utáni második év végével volt kiszolgáltatva, és így annak törlesztési részletei az építés bevégezödte utáni hatodik évben kezdenek fizetve lenni.

Ehhez képest a 11 első félévi részlet az eredeti építési-szükségletnek, a kölcsönnek, törlesztésére, mely részletek fűnt 465,544 forintra voltak számítva, közvetlenül a házak és telkek eladási árából lenne fizetendő.

Ezen ár pedig, mint láttuk, 15.592,225 frtot teszen.

Kivonván ebből a kölcsön 11 első törlesztési részletét, összesen	5.120,980 frtot,
marad még	10.471,245 frt.
vagy kerek számmal 10 millió frt.	

Az adott-kölcsön föntebbi föltételeihez képest pedig a 10 milliónyi adott-kölcsön törlesztésére az építés bevégezödte utáni hatodik év beálltával lejárandott félévi részletek mindegyike . 496,200 frt,
Átvitel 496,200 frt.

*) 50. lap.

**) 50. és 58. lap.

Áttétel	496,200 frt.
holott az eredeti építési-összegeknek, a vett-kölcsönöknek, törlesztésére szükséges fél évi részletek	465,544 frtra
és így	30,656 frtal
kevesebbre mennek. Tehát az építés bevégeződte utáni hatodik évtől egészen a vállalat teljes lefolytáig a vett-kölcsön törlesztési-részletei az adott-kölcsönéi által nem csak fedezhetők lesznek, hanem még	61,312 frt.

évenkénti fölösleg is marad; mely az eddig még számításba nem jött 43,700 frtnyi
 föntartott rakpart-bérrel együtt 105,012 frt.
 évenkénti összeget adna, és így $11\frac{1}{4}\%$ -át az eredeti vett-kölcsön évi törlesztési részletének; mely összeggel az egésznek kivitelével fölrüházott Bizottmánynak minden kiadásait, mint szintén minden netaláni hiányokat, bizonyosan bőven fedezni lehetne.

Az országos adó-alapból csak a Duna-szabályozás 1,166,089 frt. 86 krnyi költsége lenne fedezendő. Ellenben az ország a húsz év lefolyta után a csatornával oly érték birtokához jutna, mely az első évek kevésre tett jövedelméhez képest számítva, 2,671,600 forintot teszen.

A rakpartok természetesen Pest városáé lennének.

Tehát, mint látjuk, valóban lehetséges, ha komolyan akarjuk, eszközöket találni, hogy magának az iparnak behozására 10 millió forinttal rendelkezessünk.

S ha ez egész összeget hajthatatlan következetességgel egyes-egyedül arra fordítjuk, hogy idegen tőkepénzes gyártulajdonosokat a nekiknyújtott előnyökkel arra bírjunk, hogy itt még nem honos iparágakkal Pesten megtelepedjenek; és nem engedünk azon kísértetnek, hogy a már honos ipart egyes előlegezésekkel e pénzalapból fölségeljük, vagy épen vagyontalan földcinket ez alap rovására oly helyzetbe tegyük, hogy az ipar mezején megpróbálkozhassanak: úgy azt hiszem, hogy az így használt 10 millió forinttal a cél, mely semmi más nem lehet, mint az, hogy azokat az iparágakat, melyek nálunk hiányzanak, holott nyilván életrevalók, Pestre átültessük, valósággal elérhető is lesz.

Ha pedig egyszer annyira mehetünk, hogy e gyárak az ország szívében meggyökereztek: a többi nyugodtan bízhatjuk a jövőre.

Eddig minden vállalatainknál mindig csak a külföld forgó tőké-

jéhez folyamodtunk. Próbáljuk meg már egyszer annak fekvő tőkéjéhez is fordulni. Talán még kedvezőbb lesz az eredmény.

De már itt az ideje, hogy berekeszszem ez iratot.

Ha ez irat elhibázta volna kitézött czélját; ha mindazok között, kik tehetségöknél s hatásuknál fogva arra hivatvák, senki sem találkoznék, ki az ügyet magáévá tévén, azt erős karral keresztül vigye azon nehézségekkel s akadályokkal teljes téreken, melyek az eszme s a létesítés között fekszenek: úgy akármit tennék is még részemről az eddig mondottakhoz, még sem létesül a Pesti hajózási-csatorna. Annál fogva úgy hiszem, hogy még csak azt kell berekesztéstül kiemelnem:

Hogy a szóba hozott három terv, tudniillik: a Duna-szabályozás, a hajózási-csatorna, és a csepel-szigetnek s a soroksári Duna-ág balpartján fekvő ártérnek árvíztől megvédeése, oly szorosan egymásba vág, hogy maga a műtani kivitele mindenesetre egységes vezetést kíván, akármi módon szándékoznának is az egyes vállalatokra szükséges pénzt megszerezni;

Továbbá, hogy jó lenne most mindjárt a védtöltések kivitelére társulatot is alakítani, minthogy ez, természeténél fogva, a megalkulásra talán több időt kíván;

Végre, hogy a mit tenni akarunk, annak mielőbb meg kell történnie, minthogy különben a telkek, melyeket a csatorna számára ki kell sajátítani, oly magas árra emelkednének, mely a csatorna kivitelét épen lehetetlenné tenné.

A.

Táblás kimutatása

az 1838-iki áradás alkalmával Pest városa egyes utczaiban volt vízmélységeknél.

A városrész és utcza megnevezése	Vízállás		
	'	''	'''
1. Belváros.			
A régi hídfőnél a vámház mellett	8	0	0
A dunasoron levő házaknál	6	0	0
A Hal-téren	4	0	0
" váci utczában	6	8	0
" Városház-téren	9	0	0
" magán a városházán a közép magasság	8	0	0
A belvárosi templom	9	4	0
" molnár utcza	9	11	0
" belvárosi paplak	10	8	0
" közepvízállás a Lipót utczában	7	11	0
" zöldfa utczában	8	0	0
" borz és papnövelde utczában a rácz utczára nyíló kereszt utcza végén	8	3	0
" kakas és bástya utcza végén	7	3	0
" lövölde utcza felső sarkán	6	0	0
" közepvízállás a kecskeméti utczában	5	3	0
" képiró és magyar utcza között	5	6	0
" rácz utcza végén	6	0	0
" czukor utcza	2	9	0
" szén és kalap utcza között	3	6	0
" hatvani és kerepesi utcza között	1	0	0
" czukor utcza elején	2	9	0
" városmajor utcza (Stadtgutgasse)	5	0	0
" kis híd utczában	6	6	0
" aranykéz utczában	6	0	0
" kötő és zsibáros utczában közép vízállás	5	0	0
" duna utczában	5	0	0
" kalap "	5	0	0
" sörház "	7	0	0
" tél utczában	9	3	0
" só utczában	7	6	0
" kakas utczában	7	3	0

A vízállás közép magassága 6'—5"

A városrész és utca megnevezése	Vízállás		
	'	''	'''
2 Ferenczváros.			
A csillag utcában a sóraktár mellett	7	4	0
közép vízállás } a molnár-tó felső partján	"	"	"
	" a Duna felőli részen	"	"
		" a két nyúl utczában	"
A templom épületéni közép vízállás	9	0	0
" soroksári utca elején, a szénaterről nyíló utcákban a közép vízállás	8	1	0
" malom utczában, s ebből szétágazó utcákban	8	6	0
" üllői-úton, s ebből nyíló összes utcákban	8	4	0
A vízállás közép magassága 8'—3''			
3. Józsefváros.			
A prater utcában	6	9	0
" státió- és ebbe nyíló utcákban a közép magasság	9	3	0
" templom épületén	6	6	0
" templom épületével szemközt	10	0	0
" leány és óriás utca között	6	0	0
" kereszt utca végén	1	2	0
" különös utczában (Seltsame Gasse)	7	10	0
" zerge utca belváros felőli részén	10	8	0
" orgona utca végén	9	7	0
" salétrom " "	7	2	0
" conti " "	4	6	0
" szekeres " " (Fuhrmansgasse)	2	0	0
" major utca ország-út felőli részén	5	0	0
" zerge utca elején	7	6	0
" orgona és zerge utca sarkán	12	0	0
" vásártéren közép vízmagasság	5	0	0
" kerepesi úton " "	5	5	0
A vízállás közép magassága 6'—10''			

A városrész és utca megnevezése	Vízállás				
	'	"	'''		
4. Terézváros.					
A füzfa-utca (Felbergasse) s ebből nyíló utcákban	9	1	0		
közép víz-magasság	}	Marhavásártér	"	"	"
		szövetség utca	"	"	"
		Rákos árok	"	"	"
		a dohány utca felé	"	"	"
A három dob utca mellék-utcáival.	7	0	0		
a víz-állás közép magassága	}	az ország-út	"	"	"
		" diófa utca	"	"	"
		" nyár utca	"	"	"
		" kis mező utca	"	"	"
		" akácza utca	"	"	"
		" kertész utca	"	"	"
		" Valero utca	"	"	"
		" hársfa utca	"	"	"
" Rákos árok	"	"	"		
A vácsi-út és mellék utcáiban	3	7	0		
a víz-állás közép magassága	}	" felső részen az átkelésnél (Linie)	"	"	"
		" 3 bárány utca és nagy mező utca	"	"	"
		" hajós utca	"	"	"
		" három sziv utca	"	"	"
		" új utca	"	"	"
		" régi utca	"	"	"
		" Lázár utca	"	"	"
		" retek "	"	"	"
		" könyök utca	"	"	"
		" két szerencsen utca	"	"	"
A király utca és mellék utcáiban	6	10	0		
a víz-állás közép magassága	}	" király utca elején	"	"	"
		" nagy mező utca végén	"	"	"
		" gyar utcában	"	"	"
		" hársfa "	"	"	"
		" Rákos árkában	"	"	"
" rózsza utcában	"	"	"		
A vízállás közép magassága 6'—7".					

A városrész és utca megnevezése	Vízállás		
	'	''	'''
5. Lipótváros.			
A három korona, s ebbe nyíló utcákban . . .	2	10	0
a víz-állás „ lipótvárosi templom . . .	„	„	„
közép ma- „ szarka utca . . .	„	„	„
gassága „ főút . . .	„	„	„
Az új-épület körül . . .	1	11	0
A szél- és ebbe nyíló utcákban közép magasság	4	3	0
„ feldunasor, s erre nyíló utcákban . . .	5	2	0
„ búvár utca . . .	„	„	„
„ hód (Biber) utca . . .	„	„	„
„ holló utca . . .	„	„	„
„ fenyő-madár utca . . .	„	„	„
a víz-állás „ veréb utca . . .	„	„	„
közép ma- „ főút . . .	„	„	„
gassága „ szarka utca . . .	„	„	„
„ Lloyd épülete, Dorottya utca fürdő utca. Az Almay-házon és színház épületen . . .	„	„	„
„ új-épület mögötti telkek . . .	10	0	0

A vízállás közép magassága 4'—9''.

Ismétlés.

Belvárosi közép víz-mélység . . .	6'—5''—0'''
Ferenczvárosi „ „ . . .	8'—3''—0'''
Józsefvárosi „ „ . . .	6'—10''—0'''
Terézvárosi „ „ . . .	6'—7''—0'''
Lipótvárosi „ „ . . .	4'—9''—0'''

Pest városa tehát az 1838-diki árvízkor egyremásra 6' 7" 0''' vagyis 1° 0' 7''nyi mély vízzel volt elborítva.

Függelék.

Pest városa belterületének hossza . . .	2450 folyó öl
„ „ „ közép szelessége . . .	860 „ „
	térfogata 2.107,000 négyszög öl.
Az 1838-diki árvízkor nem voltak vízzel elborítva:	
Az Erzsébet-tér, színház-tér, s a nagyhid-utca részben, a	
Károly-laktanya déli részével . . .	36,000 □°
Az új-épület körüli magaslat . . .	2,000 □°
A Ferencziék tere . . .	1,600 □°
A váci sorompó körüli magaslatok . . .	9,600 □°
Öt kisebb magaslat a váci sorompó és a városrész közt . . .	10,400 □°
A vízmentesen maradt helyek összes térfogata tehát . . .	59,600 négyszög öl
lévén, Pest városa árterének térfogata . . .	2.047,400 □° 0' 0'''
Mely területet az 1838-diki vízmélység közép-magasságával avagy . . .	1° 0' 7''-kel
szorozván, úgy találjuk, hogy Pest városának az 1838-diki árvíz magasságáig föltöltésére . . .	
föld lenne szükséges.	2.232,223 köb öl
Ha tehát köb ölét csak . . .	
számítjuk is, Pest városa talajának az 1838-diki árvíz magasságáig föltöltése . . .	5 forintba
kerülne.	11.161,115 forintba

Táblás kimutatása

a Duna-folyam legmagasabb vizállásainak Buda-Pest között 1775. évtől fogva 1864. évig bezárólag; hivatalos adatok alapján összeállítva.

Év- szám	Hó és napja a legmagasabb viznek	vizállás			Észrevétel
		'	''	'''	
1775		24	2	9	Ízen magasságra a víz színe a jégtorlat által emeltetett.
1798		23	6	1	"
1809		20	3	5	"
1830		20	11	6	
1834	Január 6-án	15	11	0	
1835	" 17-én	13	10	0	
1836	Decemb. 12-én	13	1	6	
1837	Decemb. 31-én	13	2	7	
	Márcz. 13-án	22	6	3	A jégtorlódás kezdődött.
	" 14-én	26	5	6	
1838	" 15-én	29	4	10	A torlódás tetőpontját érte.
	" 16-án regg.	28	7	0	A jég megmozdult.
	" 17-én	23	3	3	A víz útát tört magának.
	" 18-án	19	10	0	A víz rendes állásra lepadt.
1839	Febr. 18-án	22	8	11 ^{1/2}	Készbeni torlódás.
1840	April 6-án	12	9	0	
1841	Febr. 5-én	19	5	0	
1842	April 5-én	11	5	0	
1843	" 9-én	14	5	3	
1844	Febr. 10-én	13	2	3	
1845	" 23-án	16	5	9	
1846	" 17-én	15	8	0	
1847	Január 25-én	14	7	0	
1848	Febr. 17-én	18	10	6	
1849	" 25-én	19	7	0	
	" 12-én regg.	20	0	6	Jégtorlódás kezdete.
	" 12-én délb.	22	7	0	
1850	" 13-án estve	23	9	0	A torlódás tetőpontját érte.
	" 14-én regg.	20	7	11	A víz útát nyitott magának.
1851	Márcz. 4-én	12	6	0	
1852	" 14-én	19	6	8	
1853	April 16-án	14	11	0	
1854	Febr. 12-én	12	2	0	
1855	Márcz. 5-én	14	11	0	
1856	Febr. 1-én	12	7	3	
1857	April 7-én	8	10	0	
1858	Febr. 28-án	9	6	0	
1859	Márcz. 11-én	12	3	6	
1860	April 14-én	15	9	0	
1861	Febr. 2-án	15	8	6	
1862	" 13-án	16	3	0	
1863	" 14-én	6	6	0	
1864	Márcz. 1-én	11	9	0	

Táblás kimutatása

a Duna-folyam legmagasabb helybeli vízállásainak a Petronell helységétől kezdve Újvidékig terjedő folyam-vonalon 1770-től fogva 1839-ig bezárólag, hivatalos észleletek alapján összeállítva, s a megállapított legkisebb vízállásra visszavezetve.

C.

Folyó szám	A vízmérés helyének megnevezése	1770.	1775.	1798.	1809.	1821.	1827.	1830.	1833.	1838.	1839.	1850.	A jégtorlasz helye
		é v b e n											
1	Petronell . . .					16	7	5		21	6	10	
2	Német-Ovár . .									22	7	9	
3	Dévény					26	11	2	3	1	3		
4	Pozsony					27	7	6	20	0	10		
5	Oroszvár												
6	Gútor												
7	N. Bodak					14	2	8					
8	Ásvány									18	6	2	
9	Vének									19	5	4	
10	Komárom									19	2	10	
11	Esztergom									20	10	7	
12	Szt. Endre	18	0	3		21	3	9					
13	Buda	21	8	0						23	1	9	
14	Adony	24	2	9	23	6	1	20	3	5			
15	D. Földvár	17	6	1		19	2	7					
16	Paks					20	8	5					
17	Fadd									20	10	10	
18	Tolna									20	5	3	
19	Szt. István									21	9	6	
20	Szeremle												
21	Mohács									22	3	8	
22	Batina									20	11	0	
23	Futak									19	9	3	
24	Újvidék	21	7	0						20	7	1	
										19	9	3	
										20	0	5	
										14	10	2	
										17	0	3	
										24	5	3	
										19	5	1	
										18	11	5	

A Morva-folyó beszakadásánál. Engerau mellett.

A Csepel-sziget csúcsánál.

A paksi kis szigetnél Kömlöd alatt
A tolnai szigetnél.

A nagyfutaki sziget csúcsánál.
Pétervár alatt a Császár-szigetnél.

Áttekintése

a Duna-folyam vízfogyasztási képességének a pesti sóraktár s a budai Rudas-fürdő között öszpontosított mederben, különböző vízállaskor; hivatalos adatok szerint.

Sorszám	Vízállás a			Közép sebesség lábakban	A keresztmetszés területe □ lábakban	Vízfogyasztás köb- lábakban	Észrevétel
	l	''	'''				
1	0	10	0	1,3472	16,415	22,167	Legkisebb Duna-vízállás az emelkedéskor megmérve. Számítás eredménye.
2	2	0	0	1,5309	17,372	26,595	
3	3	1	0	1,9297	19,239	37,125	Gyakran előforduló kis vízállás.
4	4	0	0	2,1455	20,185	43,307	Számítás eredménye.
5	5	0	6	2,3714	21,142	50,136	Évenként bekövetkező nyári kis víz- állandó víz-állásnál mérve.
6	6	0	0	2,6080	22,108	57,658	Számítás eredménye.
7	7	0	0	2,8552	23,082	65,732	"
8	7	10	8	3,1129	24,065	74,912	Közép vízállás, állandó vízállaskor mérve.
9	9	0	0	3,3812	25,057	84,722	Számítás eredménye.
10	9	11	3	3,6623	26,058	95,432	Közép vízállás, ismételve s állandó vízállaskor mérve.
11	11	0	0	3,9497	27,068	106,911	Számítás eredménye.
12	12	0	0	4,2497	28,087	119,364	"
13	13	0	10	4,5868	29,228	134,060	Közönséges nyári árvíz, emelkedés- kor mérve.
14	14	0	0	4,8816	30,149	147,175	Számítás eredménye.
15	15	0	0	5,2135	31,185	162,583	"
16	16	0	0	5,5558	32,224	179,030	"
17	17	0	0	5,9088	33,264	196,550	"
18	17	6	10	6,2724	34,317	215,250	Legmagasabb vízállás nyáron apa- daskor mérve.
19	24	0	0	8,6650	40,672	352,423	Számítás eredménye.
20	29	4	0	10,9803	47,222	518,520	"

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
A javaslatok eredete. Ezen irat célja és fölosztása	3
I.	
Buda-Pestnek árvíz által előntethetése ma semmivel sem kevésbé valószínű, mint 1837-ben volt	7
1. Pest védtöltéseinek hatása	8
2. Pest talajának szándéklott fölemelése	10
3. A javasolva volt Duna-szabályozás	14
II.	
Mimódon lehetne Buda-Pestet az 1838-ikihoz hasonló újabb vízveszélytől megóvni	15
Az 1838-ban fölülről jött vízmennyiség nem volt rendkívüli	15
A jégtorlások okai egyszer el lévén hárítva, a Duna többé a pesti partot át nem hághatja	17
Mik a jégtorlások okai	18
Mimódon lehet a jégtorlásokat Pesten alúl megszüntetni	20
A szóba hozott három javaslat egybefüggése	21
III.	
A három javaslat indokolt előterjesztése	23
1. Duna-szabályozás	24
a. A folyam szabályozandó darabjának hossza	24
b. A folyam-meder szélessége	25
c. A partvonalok iránya	25
d. A szabályozási építmények neme	26
2. Pesti hajózási-csatorna	27
a. Rendes vízállás s a csatorna-fenek színvonala	28
b. A zsilipek száma	31
c. A csatorna szélessége	32
d. A csatorna iránya	32
e. A csatorna vizének tisztán tartására teendő intézkedések	33
f. A csatorna szerkezete és elrendezése	34
3. A Csepel-sziget s a soroksári Duna-ág bal partján fekvő ártér árviztől megvédésének terve	37

IV.

A csatorna gazdasági oldalának fölvilágosítása. A csatorna hordereje.

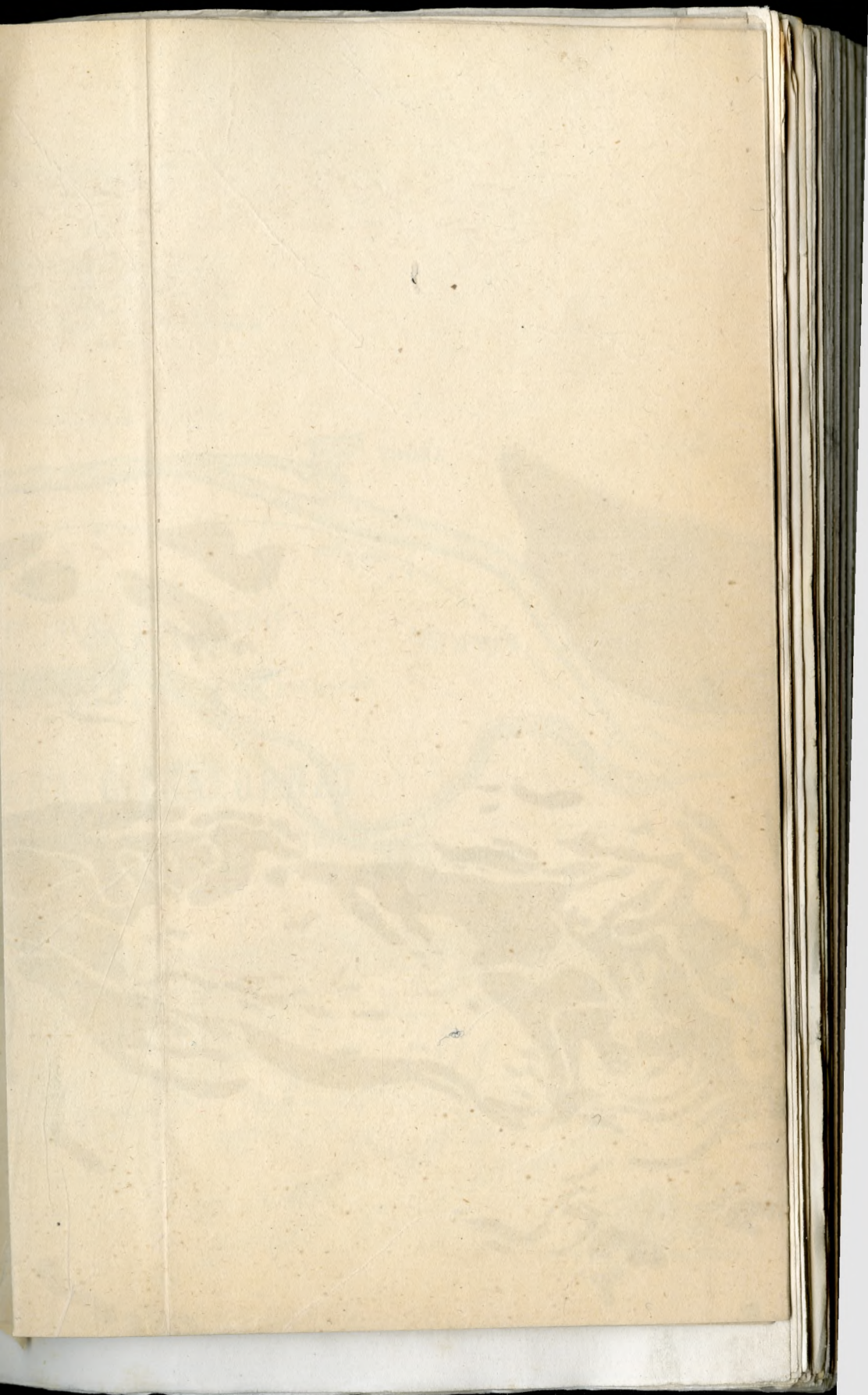
Rövid egybefoglalás	39
1. A költségvetés eredménye	39
2. A költség-szükséglet fedezése	41
A Duna-szabályozásra	41
A védőtöltésekre	41
A csatorna-építésre	41
A csatorna remélhető jövedelme	42
a. Hájó-vám	42
b. Öntözés	44
c. Rakpart-bér	46
d. Kikötő-díj	46
Miből kerülne ki a költség-szükségletnek a csatorna-jövedelem által nem fedezett része	48
A tulajdonképeni pénz-szükséglet számjának megállapítása	48
Azon ár kiszámítása, melyen eladva az eladható csatorna-telkek a költség-hiányt fedezik	51
Az eladandó csatorna-telkekből várható árak kifejtése:	
A telkek értékének a Lipótvárosban s a Terézváros egy részében tapasztalt emelkedéséből	53
A csatornának megfelelő Dunapart-darabon levő házak mostani értékéből	55
A csatorna valódi fontossága Buda-Pestre s az egész országra nézve	60
Az eddigi következtetések rövid egybefoglalása	61

V.

Azon nézetek és fölfogások előadása, melyek a három terv kidolgozására első indítóul szolgáltak	63
--	----

MELLÉKLETEK.

A. Az 1838-dik évi áradáskor Pest városa egyes utcáiban volt vízmélységek táblás kimutatása	
B. A Duna folyam Buda-Pestnél észlelt legmagasb vízállásainak táblás kimutatása	
C. A Duna folyam legmagasb helybeli vízállásainak Petronelltől Újvidékig táblás kimutatása	
D. A Duna vízmennyiségeinek táblája	
E. A Duna térképe a buda-pesti vidéken	
F. Azon egész vidéknek, melyre a javaslatok kiterjednek, áttekintési térképe. A csatorna távképe, a mellette eső városrészek fölépülése után.	

BUDA-PEST KÖRNYÉKÉNEK TÉRKÉPE,

Tervével a

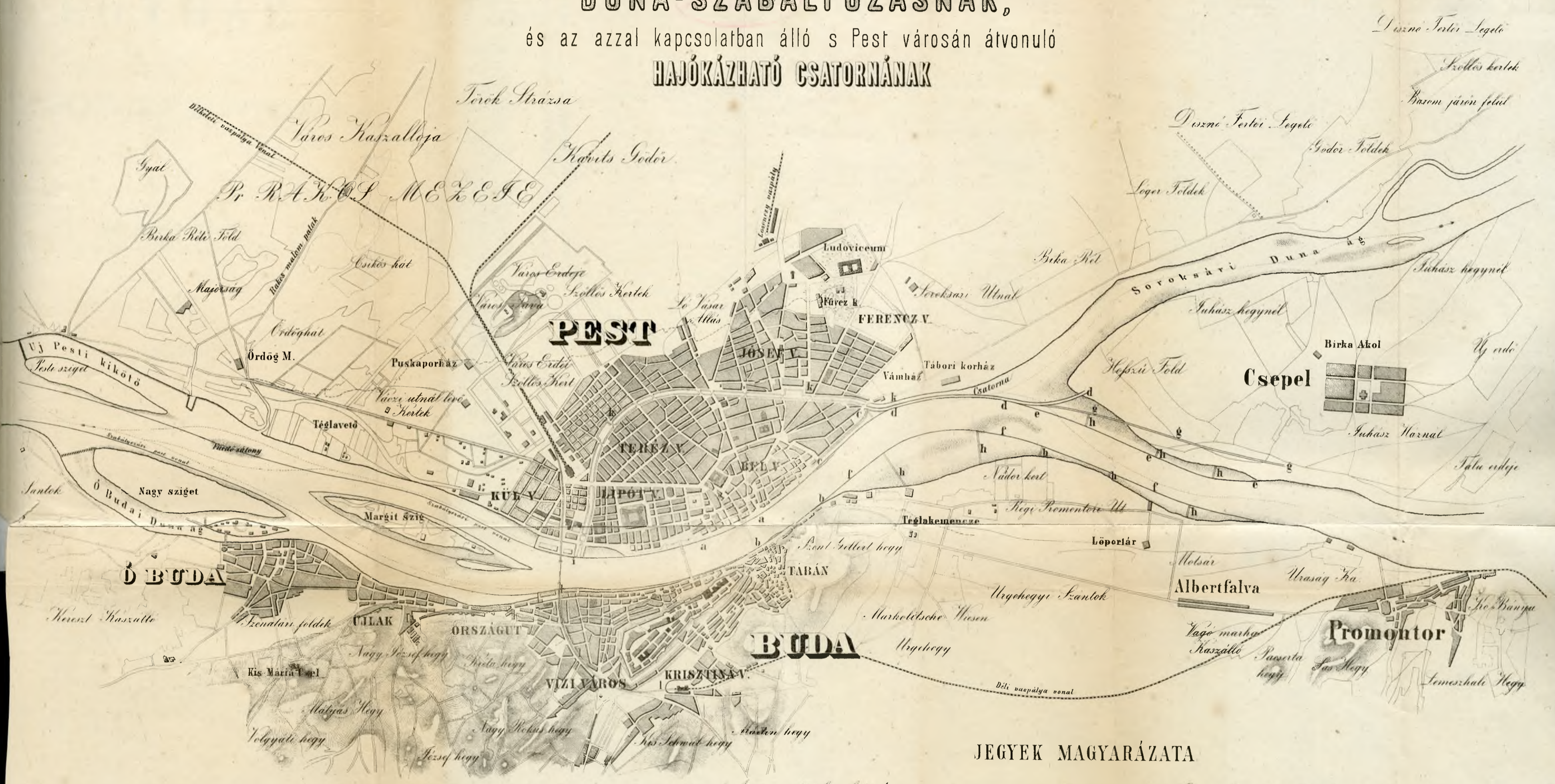
Buda-Pest várossának a jégterlődásoktól származható veszedelem elleni biztosítására javallatba hozott

DUNA-SZABÁLYOZÁSNAK,

és az azzal kapcsolatban álló s Pest városán átvonuló

HAJÓKÁZHATÓ CSATORNÁNAK

E

JEGYEK MAGYARÁZATA

- a a. A most épülő alsó danapart
- b b. Fennálló partfal
- c c. A sikháron utáni védőtöltés
- d d. A duna-szabályozó töltés mely egyszerre mind közlekedési út gyanánt szolgálend Csepel-sziget és Pestvárosa között.
- e e. és ff. Egyenkorú partképző művek
- é é. Az árvíz elleni védőtöltés
- h h h. A vízfolyást mérséklő gátok
- i. A csatorna felső torkolata
- k. A tervezett hajókázható csatorna
- l l. Tervezett vasúti összeköttetés a Buda-pesti pályá udvaroknak.

151
1343

RÖPIRAT.

E G Y H Á Z,

ANNAK

SZERKEZETE S ALKOTMÁNYA.

IRTA

RUZSICSKA JÁNOS,

SZ. BENEDEK RENDŰ ÁLDOZÁR S EGYETEMI TANÁR.

3.

P E S T.

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV, MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1868.

151
1353

RÖPIRAT.

E G Y H Á Z,

ANNAK

SZERKEZETE S ALKOTMÁNYA.

IRTA

RUZSICKA JÁNOS,

SZ. BENEDEK RENDÜ ÁLDOZÁR S EGYETEMI TANÁR.

3.

PEST.

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV, MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1868.

„Ubi Petrus, ibi Ecclesia“ S. Ambrosius
in Ps. 40. n. 3.

„Habere non potest Deum patrem, qui
non habet Ecclesiam matrem.“ S Cyprianus
de Unitate. Ecclesiae n. 5.

„Facilius est solem extinguere, quam Ec-
clesiam Dei deleri. Nihil Ecclesia Dei po-
tentius. O homo bellum solve, ne robur dis-
solvas tuum; ne inferas coelo bellum. Si
homini bellum inferas, aut vincas aut su-
peraberis; si Ecclesiam oppugnas, vincere
nequis, omnibus quippe fortior est Deus.“
S. Chrysostomus Hom. 3. in Isaiam cap. 6.

I. §. Egyház és vallás (Religio.)

A vallás ama szellemi kötelék, mely Isten és az emberek közt létezik; az egyház azon külső alak, melylyel Isten magát ezen köteléket fölruházta. A vallás az igaz Istennek ismeretében, szolgálatában és szeretetében áll; az egyház társulata és egyesülése mindazon hívő embereknek, kik a vallást ismerik és gyakorolják.

Az egyház a vallásra nézve az, mi a test a lélekre nézve. Test és lélek ugyanazon egy Istentől teremtettek s egymással kapcsolatba hozattak és együtt képezik az élő, az egész embert. Így hozott létre Krisztus urunk is a kereszténységben két alkatrészt, az egyik szellemi és láthatatlan, mely a vallásbeli igazságot, az istennességet, a lélek életét stb. foglalja magában; a másik pedig külső, látható és anyagi; ehhez tartoznak a lelki pásztoroknak szent rendje (hierarchia) a kath. hittudomány, a szentségek, az isteni tisztelet. Azonban mindkettő isteni intézmény, és épen az ő egyesülésök képezi a kereszténységet.

Az egyház épen oly isteni, mint a vallás; mit az egyház az Istennek nevében tanít, őriz és védelmez, az épen maga a vallás és ha mégis különböztetnők az egyházat a vallástól, mindazáltal a kettőt egymástól elválasztani ép oly kevésbé lehet, mint a mily lehetetlen a lelket elválasztani a testtől, ha az életet mégis föntartani akarnók. „Mit Isten összekötött, az t ember el ne válassza; így hangzik az emberiség vallásos életére nagy törvény. A protestansok megkísérlették ezen elválasztást, és mi maradt számukra fönn a vallásból? Megvetették az egyházat és ezzel együtt elvesztették a kereszténységet, el a hitet is. Mert a kereszténységnek és egyháznak alkotója egy (v. ö- Segur a bbe).

2. §. Az Ecclesiának vagy az anyaszentegyháznak értelem határozása.

Valamint igaz vallás csak egy, ugy szintén igaz egyház is csak egy lehet, az t. i. melyet Krisztus urunk megalapított, Simon tanítványához mondván: „Én is mondom neked, hogy te Péter vagy (azaz kőszál, szirterős férfi, alapkő) és e kőszálon fogom építeni anyaszentegyházamat (az én látható országomat e földön) és a pokol kapui (azaz a pokol erőssége, a pokol birodalma) nem vesznek erőt rajta. És neked adom a mennyek országa kulcsait, és amit megköntendesz a földön, meg lesz kötve mennyekben is, és amit feloldasz a földön, felleszen oldozva a mennyekben is (Máté XVI, 18, 19.) Még csak egyszer említi a sz. írás, mely értelemben, mely terjedelemben és mily czélből használta maga Krisztus Jézus az egyház szót t. i. Máté XVIII. 17. „Hogyha azokra sem hallgat, mondd meg az anyaszentegyháznak (az egyház előljárónak, a te és felebarátod lelkipásztorának, püspökének) ha pedig az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked mint a pogány és vámos.“ Ott az apostolok fejedelmének a többi apostolok előtt adandó főhatalom — kulcs hatalomról van szó; itt ugyanazon egyházi hatalomról, a mennyiben az a többi apostolokat is illette, illetnie kell. Mindkét helyen tehát az „egyház szó (Ecclesia) Isten e földöni országát jelenti vonatkozólag a mennyek országára. Ami az „egyház“ szót közelebbről illeti, azt mind a latin, mind a német nyelv az egyház értelem határozása végett a görög nyelvből kölcsönözte. Az Ecclesia szó a görög *εκκαλειν* convocare gyökszóra tekintettel a meghívottak társaságát egyesülését jelenti, Kirche pedig annyit tesz, mint *κνριακη*, mely szó mint *κνριος* görög szóból származott melléknév az egyházhoz csatolva, a Krisztusban hívőknek társaságát coetum dominicum jelenti. — Az egyház tehát szóelemzőleg azoknak egyesülése kik Krisztus Jézust *κνριος*-t valósággal uroknak elismerik, imádják, az ő szavára hallgatnak és azt követik. Az egyház tehát ez értelemben is a Synagoga ellenében áll, mely utóbbi a zsidóknak szoros elkülönítését a többi né-

pektől hozza emlékezetünkbe. Csak az egyház ama nagy és látható frigyegyesület melynek feje Krisztus Jézus *κρίτος*, csak ebben birnak kötelező erővel azon társadalmi törvények, melyeket Krisztus urunk hozott, csak azok, a kik ezen törvényeket teljesítvén. *κρίτος* Krisztus Jézus Istennek egyszülött fiát mind olyant elismerik, imádják, lehetnek tagjai ezen egyesületnek, különben ezen egyesületből s így Krisztussali egységből is kizáratnak itt és sirontul mindörökké. Az egyházban szükséges kormányt, szervezetes tagozat- és alárendeltségben alapított meg Isten; benne egy tanítói hivatalt állított föl és az örök idővesség eszközlése és elnyerése végett szentségeket mindannyi hathatós és alkalmas eszközöket rendelt, és ezek közt mint középpontját az oltári szentséget, melyben az ur Jézus Isten-ember igazán és valósággal jelen van jelelé ki. Hol lehet tehát, hol van az igaz egyház, ha nem ott, hol maga az ur *κρίτος* jelen van. Az apostolok is leveleikben többször használják az egyház szót, szintugy hasonló értelemben (v. ö. 1. kor. XII, 28. XIV, 23. Galat. I, 13. Efezusiakhoz írt levél I. 22, 23. V, 23. Kolozs I, 18 stb.) min egy más értelemben is, mely szerint egyes keresztény községet jelent (v. ö. Rom. XVI, 4, 16. 1. kor. XVI 19 stb.) Tehát az egyház minden esetben a szó értelméhez hiven a meghívottak társasága, egysülése, akár egyes keresztény gyülekezetbe, akár a keresztény gyülekezetek összeségébe hivatvák, Ez utóbbi saját értelemben az egyház, Ecclesia tehát, Krisztus e földön országára, mely azokból áll, a kik Krisztus Jézusban hisznek, és alapkövéül Pétert az apostolok fejedemét Krisztus urunk e földön helytartóját elismeri, tiszteli. — Ezek szerint az egyház egyrészt Krisztus mint valóságos főkö szegletkö, ki az ő az új szövetséggel összekapcsolá; másrészt Péter mint helyettes alapkö nélkül nem is gondolható. Nincs tehát más egyház mint a keresztény egyház, és nem szabad a zsidók, mohamedánok, vagy épen pogányok egyházáról beszélni: de nincs is más egyház mint Péter egyház, vagyis a Péteren és annak törvényes utódjain nyugvó és alapított római kath. egyház, és tilos a Kalvinisták, Lutheránusok vagy Zwingliánusok egyházáról szólni. S így semmiféle más egyesülése a hívőknek, ha mindjárt Krisztusban is hisznek, nem lehet az igaz egyház,

mert Krisztus urunk csak Péter és senki más fölött alapította meg egyházát, és ki ezt nem hiszi nem hisz Krisztus urunk szavainak, ki így és másképen nem beszélt. Hozzájárul még az is, hogy Krisztus Péternek oly fényesen bevallott hitét meg akarta különösen jutalmazni és kitüntetni mind a megszólításban „te Péter vagy,“ mind a tett ígéletben „és e kőszalon fogom építeni egyházamat.

Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak, vagy is más szavakkal azon sok közül, kik a küzdő egyházba kivatvák. csak kevesekhez fog az *εκκαλειν* az örök üdvre a diadalegyházba történni. Mindazok és nem csak ezek képezik az egyházat. Ebben is rejlik Krisztus e földöni országának viszonya a mennyek országához, a melybe csak a megválasztottak fognak felvétetni. Az egyház nem egyesülése a szenteknek a szó szoros értelmében, hanem csak társasága a keresztség által megszentelteknek, kiknek az erényességre tökéletességre és szentségre törekedniök kell. Valamint a polyva a gabonához, ugy tartoznak a bünösök is az egyházhoz, valamint a Noe bárkája tiszta és tisztátalan állatokat foglalt magában, ugy vannak az egyházban igazak és bünösök is. Noe bárkája azon képleteknek egyike, melyek által jelezte-tik Krisztus egyháza a szent írásban. Minden képletek és hasonlatosságok közt mégis a legmagasztosabb az, mely az egyházat mint Krisztus testét ábrázolja. „Nos autem dicimus ex divinis scripturis solam Dei ecclesiam esse Christi corpus a Deifilio animatum, membra autem illius corporis eos esse omnes, qui credunt stb. Origenes contra Celsum VI. p. 670. Krisztus urunk feje, az egyházba hivottak pedig tagjai ezen testnek. Ezen magasztos nézet legközelebb az emberi testnek hasonlatosságát állítja szem elé, de a legmélyebb értelmében Krisztus Jézus testét nem csak képletben de valóságban jelenti. Valamint Krisztus Isten egyszülött fia emberi testet vett föl, és ezáltal emberit és istenit összekapcsola, ugy egyházában is megtestestült. Azon épületnek, melyet Krisztus a kőszalon alapított meg, ha a pokol hatalma nem vesz rajta erőt, kelle az ő életlehelletével betelnie, s így Krisztus egyházában élő testét építi föl, mert csak ez ellen nem győzhet a pokol birodalma. Ez értelemben az egyház „az emberek közt emberi alakban folyvást

megjelenő, szüntelen megújuló és örökké fölfijodó Isten fia vagyis annak állandó incarnatiója.“ (Möhler Symbolik 5 kiadás 337. lap.) Valamint a halandók Ádám első embertől való származásuk miatt emberek, úgy mindnyájoknak kell szellemileg Krisztus-, az új Ádám-tól származniok, kell keresztényeknek vagyis Krisztus teste, Krisztus egyháza tagjainak lenniök. Tehát keresztények nem csupán mint követői az ő tanításának, hanem mint az ő testvérei. Valamint Krisztus az emberiséget fölvette, úgy kell az embereknek az ő istenségét felölniök, mint ő volt, *κριστοι* fölkeneteknek királyoknak lenniök (v. ö. cap. Quam venisset §. Quia 6. X. de sacr. unct. Klee Lehrb. der Dogmengesch. Lb. I. pag. 31. Möhler Symbolik p. 694.) Ezen legfönségesb értelemben csak igen kevés ember van, ki a kereszténynevet megérdemli; de az egyház épen a Krisztussali tagegyesülésbe való meghívottak társasága, melynek föladata azokat, kik szeretetteljes odaengedéssel bizzák magokat az egyház isteni befolyására Krisztus élő tagjaivá átváltoztatni.

Ugy de ha az egyház ország, Isten e földöni országa, magától értetik, ki ez országban a király, és mivel szintugy theocratia is, ki ezen országban a főpap — Krisztus *Κυριος* maga a király a főpap, Krisztus isteni szava, isteni tanítása a főtörvény, Krisztus maga a testté lett ige: az áldozat is, egykor véres áldozat a keresztfán, most pedig vérnélküli áldozat az oltári szentségben (v. ö. cap. 87. D. 2. de Consecratione) melyhez a Glossa e verseket adá hozzá:

Rex sedet in coena, turba cinctus duodena;
 Setenet in manibus; se cibati p se cibus.

Krisztus maga meghatározta azon föltételeket is, melyeknél fogva az ember keresztény és országának tagja lehet és megmaradhat. Ő alapította meg azon kormányrendet, mely szerint országa kormányoztassék. Ő rendelt szentségeket, az örök üdvösség eszközlése s elnyerésére szükséges hathatós eszközöket. Erre pedig a szükséges kulcs hatalmat a föllállított kormányrend értelmébe bizta az apostolokra és ezek előtt különösen Péter az apostolok fejedelmére. Péter

tehát megkapta Krisztus országában a helyettes főhatalmat, főkormányt és azt örökül hagyta az apostolátusában törvényes utódainak, valamint az apostolok is nyert hatalmokat örökül hagyták törvényes utódaiknak. Isten e földöní országa képmása, a földön élő emberekre nézvest pedig előképe a mennyek országának. Ezen ország hasonlóan a mennyországhoz, de hasonlóan az emberi testhez is létszeresen tagokra osztatik föl (organisch gegliedert). Az óláthatlan feje Krisztus, helyettes látható feje pedig Péter és törvényes utódja, a római pápa. Ezen nyugszik s vele elválaszthatlan egységben és kapcsolatban áll az egész kormányrend, mely hierarchiának szent fejedelemségnek neveztetik. Ezen az eddig kifejtett momentumait az egyház fogalmának magában foglalja az újabb Canonisták által közönségesen elfogadott és Bellarmin által felállított (De Eccl. milit. III. cap. 2.) következő értelményzés (definitio) is „az egyház az egész földön élő keresztényeknek összessége, kik egy fő Krisztus Jézus a mennyben s Krisztustól rendelt törvényes pásztorok, előljárók, különösen a római pápa Krisztus Jézus e földöní helytartójának kormányozása alatt azon egy hitet vallanak és követnek és azon egy szentségekkel élnek. Ezen Ecclesiát magyar nyelven római keresztény katolika anya-szent-egyháznak szoktuk nevezni. Egyháznak azért, mert a hitre, szentségekre, fel- és alrendü előljárókra és a főre nézve magunk között egységet tartunk, egyházi népet alkotunk. Szentnek, mert annak szerzője Krisztus Jézus, hite, tudománya, erkölcsi törvényei, szentségei, szertartásai, célja szentek és tagjai szentségre hivatnak. Anyának, mert annak anyáskodó dajkálása és gondviselése alatt növekedünk; kormányoztatunk és végcélunkra vezetettünk. Katholikának, mert minden időre, helyre és emberre való. Kereszténynek vagy latinul Christianának, Krisztustól és az ő keresztétől. Romainak a római pápától, kit fejünknek, középpontúnknak és Krisztus helytartójának tisztelünk. Mindezek világosabbak lesznek következő értekezésünkből.

3. § Az egyház alapítása.

Az ős kortól kezdve manapig a történelem tanubizony-
sága folytán igen különböző religiói valának a különböző
nemzeteknek. A Krisztus előtti idő az egy személyes Isten-
beni hit mellett a mosaismusban, mutat föl religiókat, melyek
egész az emberi művek imádásaig süllyedének. Mindezen
religiók fejlődésökben nemzeti jeleget öltöttek magukra. A
mit az ember pusztán emberi eszközökkel elérni képes volt,
mindaz mind a szellem, mind a művészet terén az államban
a tetőpontot érte el. Az egész világ hódolt egy római ural-
kodónak. Ekkor elérkezett az idők teljessége (Gal. IV, 4.
Mark I, 15. Trienti zsinat 5. ülés Decretum de pec-
cato originali) és az örök ige, Istennek egyszülött fia
Krisztus Jézus testté lőn, emberi testet, emberi természetet,
emberi lelket és szolgálai alakot vett föl, hogy az emberek a
szolgaság állapotából a hitnek és Isten fiainak szabadságába
áthelyeztessenek, ismét megnyerjék a fiaságot (Galat. III.
26, 27) Krisztus váltságáhalála, ezen Istennek egyedül ked-
ves áldozata által az emberek bűneiért. (Luk. II, 26, s köv.
János I, 1—14; I. kor. XV, 3 stb.) Krisztus Jézus három
esztendő folyása alatt tanítván, számtalan követőket gyűj-
tött olyannyira, hogy ellenségei a phariseusok és a zsidó-
népnek előljárói boszankodva kérdezték: „Mit cseleked-
jünk? mert ez az ember sok csodajelt teszen; ha
igy hagyjuk őt, mindnyájan hisznek majd
benne; ime az egész világ utána indult (János
VI, 47, 48. XII, 9. Ezen követő seregből tizenkét apostolt
választott, hogy mindenütt az ő szem- és fültanúi, segédjei
és az evangéliomnak hirdetői legyenek, azt hirdessék az egész
világon és minden embert egy jel, a keresztség által ő vele
való társaságba vegyék föl. A követő társaságnak, melyet
igy gyűjtött, közelebb és távolabb czélt rendelt. A közelebb
való abban áll, „hogy tökéletesek legyenek, mint
a mennyei atya, hogy Krisztus kinyilatkoztatta
me nyei szent hitet vallják és kövessék; a távo-
labbbvaló pedig, hogy így örökké üdvözüljenek, azért mon-
dotta: „Ugy szerette Isten e világot, hogy az
ő egyszülött fiát adá, hogy minden, a ki ő ben-
ne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete le-

gyen (Ján. III. 16. 17; Máté V, 48). Ezen társaságnak tagjait belsőképen a szeretetnek kötelével, külsőképen azon egy hitnek vallásával, legszentebb erkölcsi törvényeknek követésével, azon egy szentségekkel való éléssel egymáshoz kötötte, a többi vallási felekezetektől pedig megkülönböztette. Továbbá Krisztus Jézus egyháza saját céljának eszközlése és valósitása végett mennyei igazságokat nyilatkoztatott ki, t. i. az ember viszonyáról a) Istenhez b) önmagához c) felebarátjához. A szeretetet minden tanításának talpfalává és minden kötelességnek összeségévé tette; azért mondotta „Szeressed a te uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez az első és legnagyobb parancsolat. A második pedig hasonló ehhez: szeressed felebarátodat, mint tennenmagadat. E két parancsolaton függ az egész törvény és a proféták.“ Máté XXIII, 37, 38. Az önnön szeretet és felebaráti szeretet az Istenért. Az isteni szeretet alapján fekszik az egyszerű, de végtelenül magas, szent parancsa és természete a keresztény morálnak. Ennek valósitása belsőképen föltételeztetik az igazság, a keresztény religio megismerése, vallása és követése által „a ki hiszen és megkereszteltetik (és a hittel és keresztiséggel az egész keresztény törvényt elfogadja) üdvözülni, a ki pedig nem hiszen, elkárhozik (Márk XVI, 16.) A ki megvall engem az emberek előtt, én is megvallom őt atyám előtt, ki mennyekben vagyon a ki pedig megtagad engem az emberek előtt, megtagadom én is őt atyám előtt, ki mennyekben vagyon. (Máté X, 32, 33.) Mikép az egyes egyén teljesíti földi létét mint tagja az emberiségnek, úgy kell örök üdvét is munkálnia, mint Krisztus egyháza tagjának. Hogy pedig a bűn elleni harcban ne hagyassék egyedül önmagára, hogy az erény gyakorlásában el ne tikkadjon, Üdvözítőnk a mennyei malasztot igéré meg az embernek és a láthatatlan malaszt külső látható jeléül a hét szentségeket rendelte; a keresztiséget a belső kegyelem és megszentelés ama külső jelét, melyet Krisztus jelképileg magán is végrehajtott sz. János által jelölvén ki az egyházba való fölvétel eszközüül és az örök üdvösség feltételeül. Ezen társaságot, meddig maga a földön volt. maga kormányozta; elmenetele

után pedig Péter mint annak látható alapjában, valamint az apostolokban is rendelé országának e földön szükséges kormányát (v. ö. trienti zsinat V. VI. VII. XIII. XIV. XXIII. üléseket) Kereszthalála által szenvedett érettünk és a végtelen bünt kiengesztelte végtelen becsü áldozatával (v. ö. Galat. III. 26. és köv.; Efezus. II, 16; kolo-sziak I. 20.) Föltámadása által pedig megerősíté, megpe-esétele az emberekkel kötött szent frigynek valóságát Még negyven napig megjelent tanítványainak, aztán elvált tőlük és mennybe vétették. Elvégre a Szentlélek megküldése által fejezé be egyháza alapításának művét. Pünkösd napján Szentlélekkel betelve és kitünő bátorsággal fölruháztatva Péter és az apostolok megkezdték az evangéliom magával a halállal daczoló hirdetését és pedig oly módon, mely világos bizonyosságul szolgál, hogy a keresztény hit nem egy nemzet, hanem az egész emberiség számára adatott meg és azért mindenekre nézve érthető. Egyszerű alapon épült és kifelé terjedett Krisztus alapította egyház. Az apostolok elmenvén az egész világba, az evangéliumot hirdették csudajelekkal bizonyítván be isteni küldetésöket, keresztény egyesületeket alapítottak, segédeket és utódokat rendeltek maguknak. Péter az apostolok fejedelme az egyház feje és alapköve teljesen megfelelt Jézus bizodalmanak és megkülönböztetésének. Ő volt első mindenütt : ő a szent hit tanításában zsidók és pogányok közt : ő a védelmezésben, ő a csodatételekben ; ő az egyháznak alapításában ; ő a zsinatban ő a zsidó törvénszék előtt. Azért mondá szent Ambrus : „Ubi Petrus, ibi Ecclesia!“ Ő inté az egyházi férfiakat, miképen, minő szellemben oktassák, vezéreljék a hiveket; hogy előképtül szolgálván a nyájnak, hivatalukat nem önhaszonvadászatból, de lélekismeret szerint teljesítsék. Végre alapítá a romai egyházat, melynek maga vala első püspöke és itt kereszthalált szenvedvén, vérével együtt minden hatalmát, minden jogait gazdag örökség gyanánt tette le a romai egyház kebelébe, kinek utódai szakadatlan sorban kormányozzák és maiglan kormányozzák Jézus egész egyházát. Így lön Roma a világ hatalmas asszonya, a kereszténységnek anyja ; s a város melyből küldé a leghatalmásabb világi kormány az egész világra parancsait, széke lön az egész világot erkölcsileg igazgató keresztény egyházi főkormány-

nak; mely teljes tárháza volt a sokistenségnek, most az egy igaz és élő Isten hitének egyesítő központja. — Ne tévezd oh ember! az itt oly nyilván oly hatalmasan munkáló istenségnek jobbját. Hol tűnik az nyilvánosabban elé mint itt, valamint átalán a keresztény religio és annak egész intézete alapításában? Ha itt tévezted, hol fogod azt föllelni világosabban az egész roppant ég alatt? — És midőn a ker. egyház három század folytán a legkeményebben üldöztetett volna, a vértanuk vérével megerősödvé fölifjodva a romai birodalomban, a nemzeti vallás és annak intézményei helyébe lépett. Azután nyolcz század folytával a roman, germán és szláv népeket teljesen engedelmességre birta s Krisztus szent keresztje édes igája alá hajtotta. Idő folytával még más népeket is magához hódítván a világ mind őt részében szünet nélkül működik, az emberi szabadságot Isten szent akaratjával összhangzásba hozni igyekszik és minden embernek az örök üdvösség eszközlését lehetővé teszi. Mindezekből az látszik ki, hogy Krisztus urunk követőiből egy religioi társaságot föllállított a földön, abba minden nemzetű és nyelvű embert összegyűjtetett és egy háznéppé tett; annak olyan czélt tűzött ki, melynél fölségesebbet gondolni nem lehet, és annak eszközlésére leghathatósbb eszközöket jelölt ki, azt legszentségesebb törvénnyel legistenesebb szertartásokkal minden más vallási felekezetektől megkülönböztette, annak szükséges hatalommal fölrüházott előljárókat adott és további tartósságáról gondoskodott. Ilyen társaság pedig az anyaszentegyház, tehát annak ő a szerzője, isteni alapítója. — Tanításának, fenséges intézetének valamint terjesztését úgy bővebb kifejtését is apostolaira hagyá — Apostolaira, ama együgyű, tudatlan, félénk embercsékre, kiktől mindent inkább várhatnál mint ez ily óriási tervnek kivitelét. És miként vivék ők azt ki? Nézd az idők történetét; és bámuld az emberiség csuda változását és imádd mind ezekben az isteni gondviselés rendkívüli munkálódását, mely ha még sem elég világos előtted, gyógyíthatlan hályog fekszik szemedben. Ha Istennek Jézus által oly világosan megígért (Máté III, 11. János XIV, 16, 17, 26. XV, 26, 27. XVI, 3. Apost. cselek. I, 8. II, 1 s. köv. János XX, 22. stb.) és pünkösöd napján alászállott lelke az igazság szent lelke nem oktatá, nem vezérlé, nem bátorítá az apos-

tolokat, úgy az egész dologban egy megfejthetlen titok, egy hihetlen csoda fekszik; da pedig az igazgatá őket, úgy minden világos, minden a legnagyobb hitelre méltó, mert minden egybehangzó. „Ha az apostolok saját erejükkel tévék a csodadolgot, úgy már vak vezesse a látókat, oktalan adjon leczkét az okosnak, erőtlen gyámolitsa az erősöket. Ugy Isten veled Philosophia és minden tudomány üdvözlégy pedig te együgyü butaság!” (Guzmics.)

Tehát Krisztus urunk valóban alapított egyházat, az az olyatén intézvényt, melyben kinyilatkoztatását minden időben föntartsa, csalhatatlanul eszközölje, sértetlenül megőrizze vagyis hol megváltási művének gyümölcse az emberekre minden időben alkalmaztassék.

Nyilvánvaló, hogy Krisztus urunk akarata volt, miszerint az általa kijelentett tanokat és vallásigazságokat, mint minden idők kincsét, minden ember tisztán és minden kétkezés nélkül megismerje és hívőleg megtartsa és hogy megváltásának gyümölcsében mindenkor részesülhessen. Mint-hogy azonban Krisztus urunk e czélt akarta, az ezen czél elérésére szükséges eszközt is kellett akarnia és ezen eszköz volt az egyháznak általa alapított üdvintézete. Ez intézményt ő maga is egyházának vagy egyszerűen egyháznak nevezte. (Máté XVI, 18. XVIII, 17. más helyeken képleg nevezetik Isten országa, mennyország, Jézus országa, Krisztus nyája v. ö. stb. a példázatok Máté XIII, Kolossz. I, 13. Efezus V, 23. 1. Kor. XII, 27, 28. Apost. cselekd. XX, 28.) Ki azt kívánta, hogy abba mindenki belépjen s ott bölcsesége s kegyelmében részesüljön. Maga Krisztus Üdvözítőnk is akolhoz hasonlítja egyházát, melybe gyűlnek mindazok, kik benne hisznek. Ján. X, 16. És más juhaim is vannak, melyek nem ez akolból valók, azokat is ide kell vezetnem és hallgatni fogják szavamat, és egy akol lesz és egy pásztor.

Az egyház ezen isteni alapítását illetőleg szabadjon né-mely jegyzeteket tennünk :

I-ör A ker. egyház alapításának hú történelme világosan megmutatja, hogy az egyház teljesen tételes társaság ;

(societas positiva) tehát annak kormányrendje-, természete-, szerkezete- s szervezésének meghatározásában Krisztus urunk isteni alapítójának akarata szorosán szem előtt tartandó.

II. A ker. egyháznak isteni joga van létezni és terjedni a földön és pedig ugyanazon kormányrenddel és szerkezettel, melyet követlenül Krisztus urunktól nyert. Ezen kormányrend szerkezet s szervezés változhatlan. Mert különben az egyház megszűnnék Krisztus egyháza lenni.

III. Krisztus urunk csak egy egyházat alapított, mint azon egy intézményt, melyben a megváltás szakadatlanul közöltessék az emberekkel. Ugyanis Krisztus urunk mindig csak egy egyházzól beszél, melyet egyszerűen az ő egyházának nevez; nyájhoz hasonlítja, melynek pásztorja és akla egy; azt akarja, hogy kik benne hisznek egyek legyenek, valamint ő egy az Atyával (János XVII, 21, 22.) Továbbá egy az Isten, egy a hit, egy a keresztség; következőleg az egyház is csak egy lehet, mely az igaz vallásnak birtokában van, mely az egy igaz Istent és az egy igaz Krisztust ismeri és imádja. Az egyház Istennek fölhatalmazottja e földön; Jézusnak pedig ép úgy nincs két vagy több fölhatalmazottja, mint nincs két vagy több vallása, többféle tana és többféle keresztsége. Az egyház egy, valamint Krisztus Jézus is egy és mivel Krisztus Jézus egy: az egyház Krisztusnak egyetlen törvényes és szeretett jegyese. Az apostolok is azért mondják a hitvallásban „Hiszek egy anyaszentegyházban“ és nem anyaszentegyházakban. Sem katolikus szempontból, sem belső okokból átalán nem lehet több, hanem csak egy keresztény egyház. De igenis idő folytával több hitvallás, hitfelekezet (Christianae Religionis Confessiones) keletkezett, alakult, melyek a ker. egyház mellett mint egy önálló létre följogosítottak az államok részéről elismertettek. Minthogy mindegyik hitfelekezetnek a ker. tannak saját fölfogását igaznak kell tartania, ha csak létét meg nem akarja tagadni; így lőn, hogy ugyanazok civil elismerésével egyszersmint több ker. egyház is elfogadtatott az államjog körében (v. o. Dr. Schulte I. K, 7. lap) De ha Krisztus urunk csak egy egyházat alapított, következik, hogy a meglevő ker. társaságok közt csak egy lehet Krisztus igaz egyháza. és azon közömbös nézet, mely szerint a különböző ker. társaságok vagy hitvallások mind egyenlőn igaz

egyházak volnának, melyekben egyaránt nyerhetni üdvöt, egyáltalán kereszténytelen és elvetendő vélemény.

IV-er Krisztus urunk azon szándékkal alapította egyházát, hogy az a világ végeig fönálljon, és valamint minden népekre, ugy minden időre kiterjedjen. Kiviláglík ezen szándéka Péterhez intézet szavaiból „E kőszálon fogom építeni egyházamat, és pokol kapui nem vesznek erőt rajta“ s valamint a többi apostolokhoz és azoknak utódaihoz intézett szavakból „Imc én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig“ (Máté XX, VIII, 20.) Ezen igazság következik továbbá a ker. kinyilatkoztatás és vallás tökéletességéből is; mert a ker. vallás mintegy meg van testesítve a ker. egyházban, és a mi tökéletes, az sem el nem évül, sem magát túl nem éli. Ennélfogva a ker. egyházat soha sem szárnyalja túl az idők haladása és nem is képzelhető a műveltségnek oly fok a, melyben a kívánalmaknak meg nem tudna felelni.

5-ör Az egyház nem csupán szellemi természetű. Mert ha az egyház egyesülése azon keresztényeknek, kik itt a földön az igaz vallást megismerik és gyakorolják: ebből következik, hogy az egyház ugyanazon természettel bir, melylyel a keresztények, azaz hogy szellemi és testi is egyuttal. Mi nem vagyunk tiszta szellemek, és azért vallásunk sem lehet tiszta szellemi; a mi vallásunk szellemi, egészen mennyei s isteni, mert eredetét Istentől vette és lelkünket Istennel egybefüzi; de szükségképen van annak egy egészen földi, egy látható oldala is, mely testünket azon tisztelettel egyesíti, melylyel Isten iránt viseltetünk, és melynél fogva magunkat egészen Atyánk szolgálatának szenteljük, ki menyekben van. Így az egyház tana bármily isteni legyen is, Krisztus urunk által a pápára és püspökökre bízott, a kik pedig emberek; az Isten kegyelme, mely tisztán szellemi természetű, nekünk a szentégek által osztatik ki, pedig ezek külső érezhető jelek, melyeket maga az Ur ama czél elérésére rendelt. Végre az isteni tisztelet szertartások stb. hasonlóképen az egyház testét képezik. Azon embereknek tehát, kik azt állítják, hogy az egyház tisztán csak szellemi valami, a kereszténységről még fogalmok sincs; de az igazat megvallva, nagyon is jól tudják azt, hogy ha a vallásnak látható oldalát, mely nem

egyéb, mint maga az egyház, ledöntik : ugy ezzel egyszers-
mint megszabadulnának azon elviselhetlen tiz parancsolat-
tól, melyeket ők kora reggeltől egész késő estig szüntelen
áthágnak, megszabadulnának azon igen kellemetlen igazsá-
goktól, melyek csak istenesség és becsületességről szólnak
és bűneiket a pokol örök tüzétől fenyegetni nem rettegné-
nek. Lássátok ez lenne az egyház, a milyent a jelen fölvilá-
gosodott és szabadelvű kor embereinek lelkiismerete elvisel
a milyenre szüksége van.

4. §. Az egyház szerkezete és alkotmánya.

A) Az egyház tagolata. A Krisztus egyháza min-
den hívő látható társasága. Amde Krisztus urunk nem
egyenlőnek alapította, mintha tagjai ugyanazon jogokkal és
hatalommal bírnának, hanem alárendeltséget és a hatalom
tagozatát alapította meg benne. Elosztotta egyházát
tanító és hallgató, előljáró és aláredelt egy-
háza, papokra, (Clerus) és világiakra. Ezen tago-
zat Urunk akarátja folytán örökre megmarad egyházában
mint lényeghez tartozó intézmény és pedig oly módon, hogy
az előljáró és tanító egyház jogai s hatalma nem a hívők
társaságától ruháztatnék rájuk, hanem mint felülről jött hata-
lom legyen elismerve és így gyakoroltassék is; valamint a
hatalom, melyet Krisztus urunk gyakorlott, nem származott
alólról, szintoly kevéssé származik alólról azon hatalom,
melyet az előljáró egyháznak adott miután világosan mondá
apostolainak „valamint engem küldött az atya,
ugy én is küldlek titeket“.

I-ör Krisztus urunk követőiből 12 apoztolt kiválasztott,
velek közönségesen járt kelt, társalkodott, őket bővebben
tanította, képesítette, tökéletesítette, hogy tanításának hir-
detői, cselekedeteinek, csodáinak kiváltképen pedig halálá-
nak és feltámadásának tanúi legyenek a világ előtt. Azért
mondá Krisztus urunk maga, mielőtt menyekbe vétették az
összesereglett apostaloknak „Tanuim lesztek Jerusa-
lemben és az egész Judeában és mind a föld
végéig (Ap. cs. I. 8. v. ö. Lukács XXIV, 48. Ap. cs. II. 2.)
Igen is Péter magáról és testvéreiről egyenesen mondja „Mi
vagyunk Itentől eleve rendelt tanuk, kik

ettünk és ittunk vele, minekutána föltámadott halottaiból (Ap. cs. X, 41.) Sz. János apostol első levelében pedig ezt olvassuk „Ami kezdettől volt, amit hallottunk, amit szemekkel láttunk amit néztünk, és kezeink tapintottak az életnek Igéjéről, azt hirdetjük nektek, hogy nektek is társaságtok legyen velünk, és ami társaságunk legyen az atyával és az őfiával Jézus Krisztussal“. (1. János I. 1—3.) Ezen oly igen alkalmas tanukat küldé Krisztus urunk a világba valamint őt küldötte a mennyei atya és átadván nekik az összes teljhatalmat, mely Neki adatott mennyben és a földön (Máté XXVIII, 18) világosan megparancsolá: „Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiunak és sz. Léleknek nevében; tanítván őket megtartani mind, amiket parancsoltam nektek; és az általam rendelt kegyszereket a szentségeket szolgáltatások ki. És így Krisztus urunk egyházát mint látható társaságot alapította meg, hogy általa az emberek Istennel kien-geszteltessenek, megszenteltessenek és őt czéljának való-sítására szükséges teljhatalommal ruházta föl.

II-or. Azonban ezen hatalom nem adatott minden hiveknek, a hívők egyesületének, hanem csak legelőször is és különös mértékben Péternek, hogy lenne az Krisztus urunknak látható helytartója, főnöke és alapja az anyaszentegyháznak. (Máté XXVIII. Lukács XXII és János XXI.) Azután pedig, miután már Péter az egyház alapjául rendeltetett, a többi apostoloknak is, de csak az egyház fejével való egységben és főhatalma alárendelten. Fölruháztattak pedig az apostolok a) tanítói hatalommal „Minden hatalom nekem adatott mennyben és a földön; elmenvén tehát tanítsatok minden nemzeteket, tanítván őket megtartani mind, amit parancsoltam nektek“ (Máté XXVIII, Márk XVI, Lukács XXIV, b) Kegyszertói hatalommal „megkeresztelvén őket az Atyának és Fiunak és sz. Léleknek nevében.“ Máté XXVIII. Rájok lehele és mondá nekik Vegyétek a sz. Lelket, a kiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsáttnak nekik, a kiknek megtartjátok, meg vannak tartva“ (János XX, 22 sköv.) és végre

midőn mondá „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre“ (Lukács XXII, 19). Ezen utóbbi szavakban azon parancs van kifejezve, mely az apostoloknak adatott, hogy ezentúl az anyaszentegyházban az áldozatot és a vacsorát az ő emléke kezetére tartsák, és ezzel őket Jézus papokká szentelte föl. Erre vonatkozólag mondja a trienti zsinat (22 ül. 1 fej.) Ha valaki mondja, hogy az új szövetségben nincs látható és külső papság, vagy nincs hatalom az Ur valóságos testének és vérének megconsecrálására, hanem csak szolgálat és pusztá hivatal az evangélium hirdetésére: átok alatt legyen.“ Tehát a kegyosztói hatalom megadatott az apostoloknak. Azért Péter és János elmenvén Szamariába, imádkozának a megkereszteltettekért, „hogy vehessék a sz. Lélek, és akkor rájuk tevék kezeiket“ (Ap. cs. VIII, 14. s köv.) (Keresztség után tehát a kézrátétel a sz. Lélek vételére (a bérálás) még szükségesnek tartott). Mind ezekről a kegyosztói hatalomhoz tartozókról mondja sz. Pál „Ugy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgáit és az Isten titkainak sáfárait“ (1, kor. IV. 1.) c) Kormányzói hatalommal, midőn Krisztus urunk föltámadása után mondja „Valamint engem küldött az atya, úgy én is küldlek titeket.“ (János XX, 21; azon teljhatalmat, melyet nekem atyám adott, hogy az embereket igazultakká tegyem és megszenteljem, hogy az egyházat megalapítsam és kormányozzam, hasonlóképen átadom nektek). Továbbá „Hogy ha azokra nem hallgat, mondd meg az anyaszentegyháznak, hogyha pedig az anyaszentegyházra nem hallgat, legyen neked mint a pogány és vámos. Bizony mondom nektek, a miket megkötöztök a földön, meglesznek kötve mennyben is, és amiket feloldoztok a földön, fellesznek oldva mennyben is“. A 17. és 18. vers közti összefüggés szerint itt az egyház alatt az egyház kormányzói értetnek. E hatalomnál fogva nem csak föl venni és kizárni joguk van, hanem a dolog természete szerint a kizárt bűnbánókat ismét befogadni; tehát a bűnöket megbocsátani vagy föntartani, tanítani és megítélni: mi tesz méltóvá a közösségbe való fölvételre, mi méltatlanná, mi a jogos

és megengedett, mi a jogtalan és titalmas. Krisztus itt minden apostolainak osztá a bünbocsátó és megtartó, a kiközösítő és befogadó hatalmat, melyet azonban csak az ő fejjök Péter alatt kell gyakorolniok (Máté XVI, 18, 19.). Ez és a többi apostolok és ezek törvényes utódai, a pápa, püspökök képezik együtt a tanító és ítélő anyaszentegyházat, melynek isteni csallhatatlanság adatott (Máté XXVIII, 19, 20.). Ezen kormányzóí hatalmat is gyakorolták az apostolok. Így sz. Pál apostol többször szól hatalomról, melyet neki az Ur a hivek épülésére és nem romlására adott (2 kor. X, 8.) veszszőről vagyis fenyítő hatalomról, melylyel élhet a gonoszok ellen, (I, kor. IV. 21.) engedelmességről, melylyel tartoznak neki (II kor, 2.). Azonfölül több a fegyelemere vonatkozó törvényt hozott, a vérfertőztetett, így Hymenaeust és Alexandert is megbüntette stb.

III-or. Ezen hármás hatalom közvetlenül Krisztus urunktól adatott és egyedül az apostoloknak és törvényes utódaiknak kizárva a hívők társaságát ugy, hogy sem közös nem lenne a néppel, a hivekkel, sem a hívők társaságától nem ruháztatnék rájok, sem ennek alá nem lenne rendelve. Ugyanis Krisztus urunk maga választott magának apostolokat, mint az evangeliomi történelem tanusítja és hozzájok mondá: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket, és én rendeltelek, hogy elmenvén gyümölcsöt teremjeteK és a ti gyümölcsötök megmaradjon (Lukács VI, János XV, 16.) az így választottaknak adott minden hatalmat; mindenütt hol a hatalomról szól Jézus, csak az apostolokat látjuk; mindenütt, hol a hatalom átültetéséről szó vagyon, azt csak az apostolok által látjuk átültetve. Egyedül csak az apostoloknak, rendelt ugyan az Ur még más 72-öt és elküldé őket kettőnkint az ő színe előtt minden városba és helyre, a hova menendő vala. (Lukács X. 1.) De ezekhez sehól az egyház alapításában nem irányoztatnak Krisztus szavai, sem a sz. Léleknek eljövetele után nem látszanak sehól részt venni a szent szolgálatban. De a néppel sem volt semmi dolga az Urnak, midőn a hatalmat megígérte vagy megadta, — ennek inkább kötelességeül tétetett az apostolokra hallgatni „aki az anyaszentegyházra nem hallgat, legyen neked mint a pogány és

vámos“. És ismét „Bizony mondom nektek, aki befogadja azt, kit én küldök, engem fogad be, aki pedig engem fogad, azt fogadja be, a ki engem küldött“ (János XIII, 10) Aztán ha a hivek mind egyike hatalommal birt vala, nem volt volna szükséges oly nagy ünnepélyességgel Iscárioti Judás helyébe új apostolt megválasztani. A megválasztandó apostolról pedig mondatik: „hogy elfoglalja e szolgálat és apostoli hivatal helyét,“ tehát oly hatalmat, melylyel azelőtt nem birt; végtére senkit nem engedtek az apostolok gyakorolni a sz. hatalmat, hanem csak azokat, a kik azt küldetés és kézföltetés által megnyerték.“ (Ap. cs. XV, 21—25) Minden hatalom közvetlenül Krisztus urunktól származott, nem pedig a hívők társaságától; ezen utóbbi rendelkezésnek semmi nyoma sem találtatik, mindenütt inkább az ellenkező. Krisztus urunk mindenütt közvetlenül szólítja meg az apostolokat. Nem mondja, az egyház küldend titeket, hanem valamint engem küldött atyám, úgy én is küldlek titeket;“ „magához hívá, kiket ő akart.“ (Márk. III. 13.). Továbbá sz. Pál apostol világosan mondja „hogy mint apostol nem küldetett az emberektől, sem ember által, hanem Jézus Krisztus és az atya Isten által, ki őt föltámasztotta halottaiból.“ (Gal. I.) Méltán kárhoztatja tehát VI. Pius pápa az ellenkező véleményyt „Auctorem fidei“ kezdetű hullájában, *Propositio quae statuit potestatem a Deo datam Ecclesiae, ut communicaretur Pastoribus, qui sunt eius ministri pro salute animarum: sic intellecta, ut a communitate fidelium in pastores derivetur ecclesiastici ministerii et regimnis potestas; haeretica est*“ (Dentzinger 387. l. 2 és 3 sz.). Végre nem volt a hiveknek alárendelve, ugyanis a nép nem tulajdonít magának sehol hatalmat az apostolokat illetőleg. Ellenben az apostolok parancsolnak a hiveknek, hivek nélkül intézkednek, az egyház szolgálta a hivek befolyása nélkül rendelik vagy legfőlebb kikérve és fölhasználva a hivek tanubizonyságát „válaszszatok azért atyámfiái közöletek hét jó hírű, nevű férfiu sz. lélekkel és bölcseséggel teljeseket, kikre a foglaltosságot bizzuk. (Ap. cs. VI, 3.) Tehát az apostolok

hatalma saját, közvetlen isteni eredetű és a néptől független volt. Tehát Krisztus urunk őket a többi hívektől különös tiszttel és hatalommal megkülönböztette.

IV-er. Minthogy Krisztus urunk egyházát nyíltan és világosan minden időre, minden nemzetek számára a világ végezteig alapította meg (Máté XVIII, 18, 20. Mark XVI, 15. Máté XVI, 18. stb.). Az apostolok pedig ezen feladatnak, Krisztus urunk ezen szándékának, mint halandók sem időre, sem helyre nézve meg nem felelhettek, és mégis mindamellett az egyházban ugyanazon folytonos cél miatt, ugyanazon hatalomnak is lennie kell, szükségképen következik, hogy Krisztus urunk intézvéen szavait és parancsait az apostolokhoz, egyszersmint őket fölruházta szükséges lelki képességgel s lelki hatalommal (spiritualis habilitas és potestas) az Istentől nyert hatalomnak az isteni szerző által alapított, meghatározott módon másokra, t. i. törvényes utódokra való átruházthatására, átültetésére.

Értették is az apostolok, hogy valamint a religiónak, úgy az anyaszentegyháznak is, következőleg az ő személyekben föllállított egyházi hatalmasságnak, előjáróságnak, megalapított egyházi hatalomnak is egész világ végezteig fenn kell maradnia; azért nem csak Iscarioti Judás helyébe Mátyást választották, a Szentléleknek különös parancsolatjából pedig Pált és Barnabást maguk közé fogadták (A p. e. s. I. 15—26; XIII, 1—3.), hanem tisztöknek még holtok után való folytatására is püspököket és alrendű papokat rendeltek, őket imádkozás és bűjtölés közt kézföltétellel hivataljokra szentelték, és nekik azon hatalommal együtt, melylyel magok küldve voltak, Szentlelket adtak. „Ne hanyagold el a kegyelmet, mely benned vagyon, mely neked adatott a prófétálás által (vagyis a szent igék által, melyek fölötted a szentelésnél mondattak; a prófétálás úgy látszik itt az egyházi rend szentségének formáját jelenti) az egyházi szolgák kézföltételével.“ (I. Tim. IV, 14.) Ez oknál fogva intelek, hogy gerjeszd föl az Isten malasztját, mely benned vagyon az én kezeimnek rádtétele által. (II. Tim. VI, 1.) A püspököknek pedig különösen meghagyták, hogy ők is azonképen cselekedjenek. „Ez okért hagytalak téged Krétában, hogy a mik hátra van-

nak, eligazítsad és rendelj városonkint egyházi szolgákat (püspököket és áldozárokat), a mit én meg is hagytam neked.“ (Titus I, 5.) Sőt még új egyházi rendet Diakonatus-t is szerettek (A p. c. s. VI. XIV.)

Az eddig mondottakból következik, hogy az egyház fogalmában és alapításában szükségképen fekszik egy Krisztus által valóban rendelt különös a Szentlélek küldetése által csalhatatlansággal fölruházott státusnak alapítása (Status Clericalis), melynek minden egyházi hatalom és előjog *jure divino* adatott, és mely hivatásánál fogva t. i. az embereket az erényre és szentségre vezetni, méltán hierarchiának szent kormánynak neveztetik, vagy mivel egyetlenegy státust képez a szó szoros értelmében az egyházban, *Ordo*-nak is mondatik, azonban ezen státus tagjainak is, mint már láttuk és még bővebben látni fogjuk, nem egyenlő, hanem külön fokozatu hatalom adatott; azért a hierarchia az egyházban isteni eredetű, isteni rendeletből alapított meg és annak szükséges alapját képezi, miről a trienti zsinat határozata ekképen szól: „Ha ki mondja, hogy a kath. egyházban nincsen isteni rendeletből alapított kormány (hierarchia), mely püspökökből, presbyterekből és szolgákból (ministri) áll, átok alatt legyen.“ (23 ül. 6. fej. de Sacr. Ordinis.)

Jegyzet. Tehát a ker. kath. egyház szerkezete szerint két egymástól különböző rend létezik, t. i. egy részt a keresztény nép (*λαος*) vagy is laikusok azaz mindnyájan, kik keresztség alapján az anyaszentegyház keblébe mint annak tagjai föl vannak véve és mint ilyenek a csak tágas értelemben vett sacerdotiumhoz számíthatók; másrészt a klerus, mely fölszentelés által az egyház közvetlen szolgálatára és az egyházi hatalom gyakorlására van hivatva és mint a hierarchiának tagjai a szoros értelembeni sacerdotiumot képezik. A papi rendhez tartozók (*κληρος*) görög szó után, mi annyit jelent mint sors, Clericusoknak neveztetnek, mintegy sors által válogatott egyének sorte electi, vagy mint szent Jeromos azt értelmezi vel quia de sorte sunt Domini vel quia Dominus sors i. e. pars

Clericorum est.“ — A fõlszentelés épen ugy mint a keresztség eltõrõlhetlen jelleget ruház a fõlkentre, mely miatt az soha nem ismételtetõ, mint ezt a trienti zsinat világosan kimondja. (23. ülés, 4 can. de Sacr. Ord.)

Daczára azonban, hogy a Clerus kizárólag van fõljogosítva az egyházhatalom gyakorlására, a laicusok sincsenek végképen kizárva ezen hatalom-gyakorlásban való közremûködésbõl, miután mindenki hivatva van egyrészt a keresztség igazságoknak maga körébeni telhetõ terjesztésére, másrészt az isteni szolgálatban való élénk részesülésre, sõt az egyház a védjog, névszerint pedig több kath. fejedelmet illetõ kinevezési jog által elég tág tért enged a világiaknak az egyházhivatalok betöltése körül, a laikusoknak ezáltal az egyházkormányzásban is tetemes rés nyilván. A laikusok jogait egyáltalán a következõkben állíthatjuk össze :

a) joguk van képességük és szükségleteik szerinti hitvallásbeli oktatásra, b) a kegyeszközök fõlvételére, c) a sz. mise áldozatban való részvételre, d) az egyház imáira és áldásaira ugy egészséges és beteges mint haldoklóféle állapotban, e) a lelki hatalomban jelesen a kegyuri jog szerzése általi részesülésre, f) joguk van minden egyházi perekben, peres ügyeikben, az egyházhatóságok igénybe vételére, g) a fitagok jogosítvák az egyházrendbe való fõlvételre, a mennyire arra képesek, h) mind a két nembeli tagok jogosítvák a szerzetrendbe való belépésre, úgy szintén i) az egyházilag elismert társulatok és egyletekbe való egyesülésre a ker. szeretet és ajtatosság erélyes gyámolítása tekintetébõl, végre k) az egyházszertartások szerinti eltemetésre. Mind-ezen jogoknak mind annyi hasontermészetû ker. kötelességek felelnek meg.

B) Krisztus felosztotta egyházát tanító és hallgató egyházra; alapított benne tanítói hivatalt, melyet az apostolokra és utódaira bizott.

I-õr. Az anyaszentegyház élõ, hiteles és szakadatlan tanítókarának és a hittanokat illetõleges türelmetlenségnek szükségessége.

Mihelyt az ész a világosság árjának engedve, mely a világot a kereszt igája alá hajtotta, a kereszténység szerzõjérõl Simon Péterrel vallja: „Te vagy Krisztus az élõ

Istennnek fia; nálad vannak az élet igéi“, ugy kénytelen egyszersmint mindazon hitigazságokat, mindazon törvényeket és pedig minden különbség nélkül elfogadni, melyek Krisztus urunk isteni szájából hangzottak, folytak. Nem szabad neki egyetlen egyet is elvetni, talán azon ürügy alatt, hogy bizonytalan, szükségtelen, anélkül hogy ne emelkedjék Isten fölé, anélkül hogy ne essék azon bűnös merészségbe, miszerint ő jobban érti a hittan összességét, mint Isten maga, anélkül hogy ne tegye Istennnek azon esztelen és istentelen szemrehányást, hogy ő tudatlan, hogy hazudik és sok szükségtelen dolgot nyilatkoztatott ki. — Azt állítani, hogy Krisztus a hit dolgában korlátlan szabadságot engedett az embereknek, annyit tesz, mint Krisztust isteni jellegétől megfosztani, neki a vallástársaságban oly alacsony alávaló szerepet tulajdonítani, melyet semmiféle ember, kinek még esze és szive van, családja körében el nem vállalhat. Vagy melyik latitudinarius, szabadgondolkodó az? aki gyermekeiben, követőiben azon merészséget elűrné, miszerint parancsait, rendeleteit szabadon bírálgatva, azokból némelyeket tetszésök szerint elvállalhassanak, másokat elvetessenek? Nem lehet tehát semmi okosabb és következetesebb, mint Krisztus és az apostolok türelmetlensége a hittanokat illetőleg; ez elválaszthatlan volt tisztök és kötelességtől, mely abban állott, hogy Isten igazságait hirdessék, azokat sértetlenül föntartsák és tisztán minden emberi hozzáadás nélkül az utolsó nemzedékre is átszállítsák. — Közömbös hittanok csak a tudatlanság vagy roszelelkűség szeméi előtt lebeghetnek, mely nem képes azok jelentőségét fölfogni. Valódilag nem léteznek, nem is létezhetnek. Az igazságok közt szintugy mint a tévtanok közt van azon rokonság, hogy elválasztást nem tűrnek. Az igazságok közti szoros összefüggés és öszhangzás azok teljes összességét lényegessé teszi. És így kell, ha következetesek akarunk lenni, az igazságok teljes összességét elfogadnunk vagy pedig elvetnünk. Kövess valamely erkölcsi igazságot kifejlődésében komolyan és bizonyára egyik következtetéstől a másikhoz és végre a teljes igazsághoz, a kereszténységhez fogsz jutni. Ugyanezen okból minden tévtan, vagyis akármely egy rendbeli igazságnak tagadása, rövidebb, hosszabb lánczolat folytán végre az utolsó tagadáshoz, Isten tagadásához vezet. Az

emberi szellem története bizonyítja, hogy minden tévtan, kivéve az igazhitűséghez való visszatérésnek vagy erőszakos halálának esetét végre is a Deismusban végződik, és hogy a pantheismus minden hamis philosophiai taurendszer élén áll.

Mi következik már a mondottakból? Hogy az igazságok csak türelmetlenségök folytán állhatnak fön, terjedhetnek, és hogy azon pillanatban felbomlanak, a melyben a tévtanokkal alkudózásba lépnek? Abból következik, hogy a ker. vallás, melynek a világot túl kell élnie, alig egy századon át élte volna túl szerzőjét, ha a ker. egyesületek maguk is az újítók közt a kiközösítés rettenetes fegyverét fön nem tartják.

A türelmetlenség ezen két dogmatikai indokához még az evangeliomi kinyilatkoztatás célját is hozzáadhatjuk. Az isteni kinyilatkoztatás célja nem egyéb, mint a tévelyek és hazugságok által kezdettől fogva szakadozott embercsaládot egygyé olvasztani, meggyógyítani; a gyarló emberi különböztetést a zsidók és rómaiak, görögök és barbárok, urak és szolgák, gazdagok és szegények közt megszüntetni és mindnyájokat Isten fiaivá ugyanazon egytestnek tagjaivá tenni, kiket ugyanazon szeretetnek lelke ugyanazon hit lelkesítsen, ugyanazon egy fő Krisztus urunk alatt, szóval a mennyei szeretet és a világ csodálkozása elé állítani az első hivek sokaságának látmányát, kiknek egy szívők, egy lelkők vala, (A p. c. s. IV, 32.) Mikép lehet máskép az egyes embereket és nemzeteket egygyé olvasztani, a szellemek és szívek teljes öszhangzását valósítani, ha nem ugyanazon változhatlan hittanok erejével és a jéghideg enyim és tiednek a hittanokat illetőleg megszüntetésével. — Az nem ismeri sem az embert, sem a történelmet, a ki nem tudja, hogy mindenek közt a hitszakadások a legmélyebbek, a leggyógyíthatatlanabbak, a legelkeseredettebbek és a legveszedelmesebbek? — Annak személyét gyöngédeden szeretni, kinek tévelyeit utáljuk, bizonyára kötelessége a felebaráti szeretetnek, de ki nem tudja, hogy ezen szép erény, a melegítő hitnek ezen gyümölcse majdnem mindig elhamvad a kételyek jéghideg lehellete és a viszályok pörzsölő szele által. Az embereknek ugyanazon isteni igazságok alárendeltségében való újra egyesítése, ugyanazon kötelmek gyakorlása, ugyanazon jövőnek reménysége kétségkívül főcélja volt a mennyei atyának, midőn egyszülött fiát küldé,

hogy mindent megújítson Krisztusban, a mi mennyeekben és a földön vagyon ő általa. (Efezus I. 10.)

Egység a gondolkodásban és érzésben, mely Krisztusban és ő általa egész az isteni egység tökélyeig fölemelkedjék, volt Krisztus urunk legforróbb óhajtása, működésének célja és azon gyümölcs, melyet a világnak örökségül hagyott, és melyet egyháza által elérni kívánt, elérni remélt.

Egység az isteni tiszteletben és a hitben, volt állandó jelszava az apostoloknak, a püspököknek és a hiveknek minden időben, ez legelső szüksége az emberi társadalomnak, melyet már annyiszor a hitszakadás a legindulatosb izgatottságba hozott. Ez általános óhajtás! És nincs hogy még egyszer mondjam a latitudinariusok közt egy is, a ki övéi közt azon szakadásokat tűrné, melyeket az egyházra nézve ártalmatlanoknak tart. Tehát mi marad még hátra a korlátlan türelem párthivei számára, mivel rendszerüket védelmezhesék, mely a józan észszel szintugy mint a hittal ellenkezik. — Vajjon azt fogjátok-e mondani, hogy a gondolkodási szabadság a hit dolgában következése tehetetlenségünknek az evangéliomi igaz tant megismerhetni? De vajjon ezen tehetetlenség, ha valóban létezik, nem bizonyítja-e be Krisztus urunkban a bölcsesség és igazságszeretetnek teljes hiányát? Mikép lehet ezt megegyeztetni minden emberre rárótt azon kötelezettséggel, miszerint az evangéliomnak higgyjenek, az ő parancsait kövessék és pedig az örök kárhozat büntetése alatt.

Tehát Krisztus urunk, mint szerzője azon religiónak, mely nem ismer más határokat, hanem csak az idő és a világ határait, megfeledezett-e azon eszközről, mely annak megismerését állandóan biztosítsa? Tehát Krisztus urunk közvetítője azon örök frigynek, mely az embereket a mennyei örökség birtokába helyezze, épen az embereket hagyá-e tudatlanságában az örök üdvösségre szükséges eszközöknek? szóval igaz-e tehát, hogy Krisztus urunk az új testamentom szerzője, testamentom nélkül halt meg?

Most már szükségképen fölmerül azon kérdés: vajjon Krisztus Üdvözítőnk rendelt-e valami hitszabályt, vagyis egy könnyű és biztos eszközt, mely által tanítása tisztán és sértetlenül minden időben fönállhasson, és azt

minden józan gondolkodásu ember biztos és teljesen megismerhesse? Minden keresztény, kit a közömbösség mételye még meg nem rontott, igennel felel! Melyik ezen hitszabály? A biblia, egyedül a biblia felelnek a protestansok, egyedül ebben található föl Isten igéjét tisztán minden istentelen elegyítés nélkül! Olvasd őszinte szívvel a szentírást, és Isten maga fog veled beszélni, mert írva vagyon: „Mindnyájan az Isten tanítványai lesznek (János VI, 45.) Más tanítóra hallgatni annyit tesz, mint a tévelynek rohanni! mert írva vagyon: „Mondtam el keseredésemben minden ember hazug“ (Zsolt. 115, 2.). Ellenben a katolikusok azt mondják „a biblia valóban szent könyv és főforrása a ker. hittanoknak, de még sem lehet egyedüli hitszabály. mert nem foglalja magában Krisztus urunk minden tanát, és azok is, melyeket magában foglal nem minden emberre nézve érthetők. — Hogy biztosak lehessünk, hogy Krisztus tanát az ő teljében birjuk, szükséges 1-ör. hogy az első hiveknek élőszóval előadott Isten igéjét ismerjük és 2-ör. hogy a szentírást valódi értelmében értsük; ezen két szükséglet miatt Krisztus egyházában egy élő, hiteles és szakadatlan tanítói kart rendelt, mely tanítását az egész világon hirdesse és minden tévelytől ment legyen, Krisztus urunk azon ígérete folytán: „Ime én veletek vagyok a világ végezetéig“. És „A ki titeket hallgat, engem hallgat.“

Tehát a protestansok állítása szerint e két szóban: „olvasd a szentírást figyelmesen és minden értelményt, melyet benne föltalálni vélsz, bizonyosnak tarts, minden tekintet nélkül arra, mikép értik azt mások, áll azon egyedüli eszköz, melyet birunk Krisztus urunk igaz tanának megismerhetésére! — Ellenben az egyházi pásztorok összességét vagyis a tanító egyházat a Collegium Petro-apostolicumot, mint őret és csalhatatlan tanítóját és értelmezőjét az irott és nem irott istenigének tekinteni és gyarló eszünket annak tanítása szintugy, mint maga Krisztus tanításának alárendelni, ama hitszabály, melyet a katolikusok minden időben és a szakadár keleti egyházak is vallottak. — Ez, mint kiki tudja, azon két alapelv, melynek egyike a protestansoké, a másik a katholicismusé; ezen elvek épen mivel alapelvek és lényegét képezik a két religiónak, maguk után vonják mindazon hittanok

győzelmét vagy bukását, melyek velök kapcsolatban vannak, amint azok igaz vagy hamisaknak ismertetnek el. — Ha igaz, hogy mindenki az isteni jog szerint maga magának a szent írás értelmességében és értelmezésében saját egyedüli tanítója, akkor világos, hogy mindazon bibliai értelmezések, melyek mainapig a napfényre kerültek, elvethetlenné, bár nagyon is képtelen s istenteleneknek látszassanak lenni, mert hogy följosítva legyünk azokat elvetni, be kell bizonyítanunk, hogy a szerzők nem azt látták a szent írásban, amit benne látni véltek, már pedig ez egészen benső és személyes tény, melynek csak ők lehetnek Isten előtt birái és tanúi. — Ellenben, ha Krisztus üdvözítőnk egyházában egy élő, hiteles és szakadatlan tanítói hivatalt állított föl és ugyanazt csalhatatlansággal ruházta föl, akkor világos, hogy minden tanai csalhatatlanságában teljes igazolást lelnek. „Akarnánk, így szól egy értelmes protestans, az egyházzal az ő tanai és istentisztelete fölött vitázni, bizonyára ez idővesztés volna, minthogy hittanai és istentisztelete teljesen igazolva van, mihelyt az ő hatalomteljét elismerjük“ (Navill Dissert. praelim. IV. f. 1. §. Genéve 1839.). „Mutassa meg valaki, mond Rousseau „hogyan én a hitdolgában köteles vagyok másnak határozata alá rendelni magamat, úgy holnaptól kezdve katolikus leszek és így fog cselekedni minden józan és következetes ember“ (Lettres écrites de le montagne lettre II-e). Hozzá járul még, hogy ezen két alapelv merően ellenkezik egymással, és hogy az egyiknek igazolta a másiknak hamisságát szükségképen maga után vonja. Ha Krisztus önmaga és az emberek között nem akart, nem rendelt más közvetítőt, mint a bibliát, akkor azon tekintély, melyet a kath. egyház magának tulajdonít, merő bitorlás; de ha engednünk kell, hogy ezen tekintély Istentől jó, akkor a protestantismus kétség kívül lázadás Isten ellen.

II. A tanító egyház rendeltetésének valósága.

Krisztus urunk mennyei tanítását, melynek igazságaért életét adta, nem hagyhatta az esetleg szeszélyeire és a változó emberek önkényére, hanem inkább e célra alapított tanítói hivatala biztos felügyeletére bizta, mely azt drága kincsül őrizze. Ezen hivatalt a) az apostolokra ruházta,

Az evangeliomból tudjuk, hogy Krisztus urunk nyilvános tanításának kezdetén 12 tanítványt választott, kik cselekedeteinek és tanításának tanúi lőnek, s kiket lassan a személybe való hitre vezetett, ebben mindinkább megerősített, föltámadása után is 40 napig váltva társalkodott velök és bővebben fejtegette nekik szándokait és határozatait, hogy őket hivatásuk betöltésére annál inkább előkészítse, kevéssel mennybemenetele előtt, felsőbb küldetésben részesítette őket igyszólván hozzájuk: „Minden hatalom nekem adott mennyben és a földön“ (ezt az Ur annak jelen, téseül mondá, hogy a neki adott teljes hatalomnál fogva küldi apostolait minden nemzetekhez, hogy nekik az üdvet hirdessék). Elmenvén tehát tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és sz. Léleknek nevében. (Máté XXVIII, 19, 20.) Előbb ugyan ezen apostolokhoz, kiket küldött tanítani és keresztelni a világ végezteig, ekkép szólott Jézus: „Bizony mondom nektek, amiket megkötöztök a földön, meg lesznek kötve mennyben is, és a miket feloldoztok a földön, fel lesznek oldva mennyekben is.“ (Máté XVIII, 18.) Azokról, kikhez küldettek az apostolok, mondá Jézus: „Aki titeket megvet, engemet vet meg, aki pedig engem megvet, azt veti meg, ki engem küldött.“ (Lukács X, 16.) És „ha valaki nem fogad be titeket, beszédeiteket sem hallgatja: kimenvén azon házból vagy városból, verjétek le a port lábatokról. Bizony mondom nektek, türhetőbb sorsa lesz Sodoma és Gomorha földének az ítélet napján, mint annak a városnak.“ (Máté X, 14, 15.) „A ki (szavaitoknak) nem hiszen, elkárhozik, (Márk XVI, 16.) Továbbá szent Pál apostol az Efezusiakhoz írt levelének 4-ik fejezetében, hivatkozik mindenek előtt annak szükségességére, hogy a lélek egysége fentartassék a béke kötelékével. „Egy test és egy lélek, amint hivatástoknak egy reményére vagytok hivatva. Egy az Ur, egy a hit, egy a keresztség.“ Azután folytatólag megmutatja, hogy ezen egységnek eredete és alapja abban áll, „hogy Krisztus urunk rendelt, némelyeket ugyan

apostolokul (kik az evangéliumot mindenütt hirdessék és gyülekezeteket alakítsanak), némelyeket pedig prófétákul (kik a jövődőlés és irás értelmezés ajándékával birtak) (1. Kor. XII, 29,) ezek fölléphettek ugyan, de mindenütt csak az apostolok hatósága alatt) másokat evangelistákul (az evangéliom hirdetőit. Ezek alatt különösen a diakonok értendők (Ap. cs. VI, 1 sköv.), kik az apostolok alatt tanítottak) másokat pedig pásztorokul és tanítókul (az előbb nevezettek oly egyházzolgák, kik nem voltak lekötve egy községhez; a pásztorok és tanítók alatt pedig ama püspökök vagy papok értendők, kik állandó minőségben intézték a község lelki ügyeit) a szentek (hivék) teljes kiképzésére, a szolgálat munkájára és Krisztus testének épülésére (azaz az egyház alapítására, terjesztésére és vezérletére). És meddig fog tartani az egyházi előljárók ezen rendeltetése? „mig nem mindnyájan eljutunk a hitnek és az Istenfiának ismeretének egységére, tökéletes férfi kort érvén Krisztus teljes korának mértéke szerint“ (13. v.) azaz a világ végezeteig fog tartani. És micsoda hatalma van ezen pásztoroknak és tanítóknak sz. Pál szerint? Oly nagy, hogy teljesen biztosítva vagyunk a tévelyek ellen, ha őket követjük, rájuk hallgatunk. „Hogy ne legyünk, mondja, többé habozó kisedek, és ne hajtassunk ide s tova a tudomány minden szelétől az emberek gonoszsága által, a tévedésbe ejtő álnokság által.“ (14. v.). Azután beszél sz. Pál a benső kötelékről, az egyház tagjainak hierarchiai alárendeltségéről; tehát azon tárgyról, melylyel többször foglalkodik leveleiben, különösen a Korintusiakhoz irt első levelének 12. fejezetében, és végre hozzá teszi még: „Ezt mondom azért és kérve kérlek az Ur előtt, hogy többé ne járjatok úgy mint a pogányok járnak elméjök hiúságában.“ (17. v.) Most már föl-hijjuk az elpártolt testvéreinket ezen két fejezetnek figyelmes átolvasására, és azután mondják meg mellökre tevén kezüket, hol van azon vallásos társaság, és melyik az, mely sz. Pál azon eszményét valósítja, melyet előad „Krisztus titokteljes testéről, mely az élő Istennek anyaszentegyháza, az igazságnak oszlopa és

erőssége (1. Tim. III, 15.). Ha vajjon azon egyház-e, mely Luther idejében már tizenöt század óta fönnállott, és melynek erős szervezése a legdühösebb megtámadásokkal daczolt, vagy talán azon keresztényeknek rendetlen sokasága, kiket a fönnálló egyház ellen fölizgatni sikerült neki és kiket a tudomány minden szelének és az elme hiuságának kitett; midőn sz. Pál oly élesen kifejezett (1. Kor. XII, 29. 30.) szavai ellenére mondá nekik: „Ti mindnyájan apostolok vagytok, tanítók és értelmezői a sz. írásnak.“ A mondottakból kiviláglik, hogy Krisztus urunk nem minden embernek adott hatalmat tanítani, hanem tanítói hivatalt állított, úgy hogy egyházában csak annak van joga tanítani, ki erre felsőbb küldetést nyer.

b) Az apostolok utódaira.

Hogy ezen tanítói hivatalnak, melyet alapított az egyházban, fön is kell állania, kitünik az apostolokhoz intézett következő szavaiból: „Ime én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig.“ Mert miután az apostolok magok nem élhettek a világ végeig, ezt csak törvényes utódaikról érthetjük, kikre természetesen általment a tanítói hivatal is. Az is, mely miatt alapítottatott a tanítói hivatal, létezni az egyházban, soha meg nem szünt. Mert a hit, mely minden időben szükséges, mint az apostol mondja: „hallásból származik“ (Rom. X, 14.), de mikép fognak halhali tanítók nélkül? hogyan tanítanak pedig, ha csak nem küldetnek amint irva vagyon, „mely ékesek a béke-hirdetők lábai, kik jókat hirdetnek.“ Ezekkel meg van czáfolva azon nézet, mely szerint minden embernek szabad tanítania az egyházban aki a lélektől késztetve, vagy a tanításra magát képesnek lenni érzi.

c) Kiket e czélból a csalhatatlanság ajándokával látott el.

Az apostolok habár mint Jézus tanításának és cselekedeteinek tanui, közvetlen vezetése alatt készültek el a tanítói pályára, mégis a hibának ki voltak téve. Ámde a ker. vallás igazságainak hirdetésében minden tevélytől védve kellett lenniök, különben hivatásuknak nem tettek volna eleget; ennélfogva különös isteni segélyre volt szükségök. Ilyen felsőbb segélyt hivatali működésökben ígért is nekik az Üdvözítő: „Ime én veletek vagyok a világ vé-

gezeteig.“ Azután „Én is kérem az atyát és más vigasztalót ad nektek, hogy örökké veletek maradjon, az igazságnak lelkét, kit a világ nem vehet, mert nem látja és nem ismeri őt, ti pedig majd megismeritek őt, mert nálatok marad és bennetek leszen“. (János XIV, 16, 17.) „A vigasztaló sz. Lélek, kit az atya az én nevemben küld, az titeket megtanít mindenre és eszetekbe juttat mindent, a miket nektek mondtam“ (26. v.). Mikor pedig eljön amaz, igazság lelke, megtanít titeket minden igazságra (János XVI, 12, 13, 15.) „Venni fogjátok erejét a fölülről rátok jövő sz. Léleknek, és tanuim lesztek Jerusalemben s az egész Judeában és Szamariában és mind a föld végéig“ (Ap. cs. I, 8.) Mind e helyek a sz. Lélek erejének biztosítását foglalják magokban, mely által a Krisztus tanításának hirdetésénél minden tévelytől meg legyenek védve. Ezen ígéret később teljesedett, mert pünkösdi ünnep napján a sz. Lélek valósággal rájuk szállt. — Végre ezen csallhatatlanságot, melylyel az apostolok birtak, maguknak nyilván tulajdonítottak is. Az első jerusalemi zsinat határozatairól mondják, hogy a sz. Lélek nevében hozták „Tetszetta sz. Léleknek és nekünk“ (Ap. cs. 15, 20.) És sz. Péter apostol így ír első levelében: „Amit hajdan a próféták jövendöltek, azt most azok tanítják, kik az égből küldött sz. Lélek által hirdetik az evangéliomot“ (I. 12.) Sz. Pál apostol annyira meg van győződve tanításának csallhatatlanságáról, hogy a Galatákhöz ekkép ír (I, 8.) „Ha szintén mi vagy angyal mennyből hirdetne is nektek valamit azon kívül, mit nektek hirdettünk, átok alatt legyen“.

A csallhatatlanság emez ajándokának azután is az egyház tanítói hivatalával össze kelle kötve maradnia. Mert nyiltan azt akarta Krisztus urunk, hogy tanítása mindenkor és mindenütt és mindenkitől elfogadtassék, miután azt kívánta, „hogy minden ember üdvözüljön és az igazság ismeretére jusson“ (I. Tim. II, 4.). Ámde hibázhatlan tanítói hivatal nélkül nem lehetünk tökéletes kétkedés nélküli biztosságban arra nézve, mit jelentett ki

Üdvöztőnk és így a tulajdonképeni hit sem nem támadhat, sem fel nem állhat; hol az isteni kijelentés mellett nincs hibázhatatlan tekintély, mely azt czalhatatlanul értelmezze, csorbíthatatlanul megőrizze, s valódi értelme iránt minden kételyt kizár, ott lehetnek alanyi önkényes vélemények, önalkotta változékony nézetek, de nem erős rendületlen és változhatatlan meggyőződés, és így a kinyilatkoztatás czélja önmagától hiúsul meg. Sz. Pál apostol Krisztus urunk igéreteire támaszkodva és a sz. Lélektől vezetettve „az egyházat az igazság oszlopa és erősségének nevezi; az egyház pedig mindenkor kezdettől fogva tanításában csalhatatlannak tartotta magát; sz. Ignác antiochiai püspök sz. János apost. tanítványa az egyházat romolhatatlannak nevezi, írván: „Ob id Dominus in capite accepit unguentum (Rex Ecclesiae ac caput constitutus) ut spiraret Ecclesiae in corruptionem *αφθαρσιαν* (Epist. ad Ephes nro 17.) Sz. Irén lugduni püspök mondja: „Predicationem vero Ecclesiae undique constantem et testimonium habentem a Prophetis et Apostolis (quemadmodum) ostendimus — — — quae est in fide nostra, quam perceptam ab Ecclesia custodimus, et quae semper a Spiritu Dei quasi in vase bono eximium quoddam depositum juvenescens et juvenescere faciens ipsum vas in quo est. — — Et in eo disposita est communicatio Christi i. e. Spiritus S. et confirmatio fidei nostrae. — — Ubi enim Ecclesia ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et omnis gratia, Spiritus autem veritas“ (Adv. Haeres. l. 3. cap. 24. nr. 1. opp. p. 222.) Sz. Cyprian így szól: „Aqua Ecclesiae fidelis et salutaris et sancta, corrumpi et adulterari non potest, sicut et ipsa Ecclesia incorrupta, casta et pudica est.“ (Epist, 73. ad Jubajanum n. 8. opp. Vol. I. p. 219) Lactantius a ker. Cicero ekkép szól: „Sola igitur Cath. Ecclesia est, quae verum cultum retinet. Hic est fons veritatis, hoc domicilium fidei, hoc templum Dei; quo si quis non intraverit, et a quo si quis exiverit, a spe vitae a salutis aeternae alienus est.“ (Inst. div. 2. 4. cap. 30.)

Az apostoli hitvallásban olvassuk: „Credo in san-

ctam Ecclesiam catholicam,“ de szent nem lehet, ha a szentségnek alapját az igazságot csalhatatlanul nem bírja (v. ö. Schwetz Theologia fundamentalis 479. lap és köv.) Minden időben oly tekintélylyel tanuskodott és hirdette az igazságot, mely Isten lelkétől van lelkesítettve és vezetettve, és minden véleményt, mely hit- és erkölcsanaitól eltért, mint Krisztus tanaiba ütközőt elítélt és kizárt. — A pápával egyesült és neki alárendelt püspökök összessége egyszerűen tanító egyháznak nevezetik; és épen ez az, melyet az apostol az igazság oszlopa és erősségének nevez; az ő szája által beszél a Szentlélek, és mindent amit tanít, úgy kell elfogadni, oly igazságnak tartani, mintha Isten, a Szentlélek maga tanítana. Ég és föld elmulnak, hanem az ő szava oly kevéssé mulik el, mint magának Krisztusnak szava. Az egyház csalhatatlansága kiterjed a ker. üdvtanítás egész terére (depositum fidei); minthogy Krisztus urunk egyházának a csalhatatlanságot azon czélból adta, hogy az egész tanítás, melyet nekünk kijelentett, minden idők embereivel csalhatatlanul közöltessék. A tanítás csalhatatlansága magába zárja az ismeretforrások csalhatatlanságát, honnét az üdv igazságait méríteni kell; t. i. a szentírást és a hagyományt, miután a kútfőkbe becsuszott tévely az abból levonandó tant is tévessé tenné. Végre az egyház, ha a ker. üdvtanítást hibátlanul meg akarja őrizni és hirdetni, az ezen tan körül fölmerülő tévelyeket és vitákat is csalhatatlanul el kell döntenie és a vele ellentételes tévelyeket fölismernie és csalhatatlanul kárhoztatnia. Mint a mondottakból kitűnik, az egyház új tanokat nem állít föl, hanem minden időben csak azt tanítja, mit Krisztus Jézus után az apostolok tanítottak, habár a szent és tiszteletre méltó igazságokat kifejleszti, néha új szavakba öltözteti. Azért fejleszt, mert a ker. igazság is vetőmag, mely a hitek lelkében a növekedő észszel együtt fejlődik; sokszor új szavakba öltözteti, mert hogy újkeletű tévelyeket megczáfolhasson, bizonyos kor irányának sikeresen ellenálljon vagy szükségéinek megfeleljen, új szavakat el nem kerülhet, ilyen volt p. o. a transsubstantiatio, *ομοούσιος* szó stb.

III. A protestansok alapelvének alaptalansága és tarthatlansága.

a) Vajjon a sz. írás olvasása és személyes értelmezése

azon Krisztus által választott és rendelt eszköz, mely az embereket a ker. vallás ismeretére és gyakorlataira vezesse? egy oly kérdés, mely egyedül a sz. írásból megoldható, minthogy a protestansok a vallást illetőleg más bizonytságot nem ismernek el. Mutassák meg tehát az evangeliomban azon helyet, melyben Krisztus az embereket kötelezte vagy legalább is szorgalmazta a sz. írás olvasására és mindazon tanoknak, melyeket benne rejleni vélnek, isteni tanoknak való tartására. És ime már három század folyt le, hogy a protestansok kutatják a sz. írást és ezen döntő helyet mind- eddig még sem találták meg. Az evangeliomnak a világos parancs hiányában, legalább is némi jeleket kellene magá- ban benfoglalnia, mik Krisztus urunk és az apostolok azon szándékát elárulnák, miszerint a küldetést a világ tanítására és megtérítésére egy könyvre bízák. De ennek sehol semmi nyoma sincsen. Mindenkor és mindenütt Jézus élőszoval tanít és csak egyszer látjuk őt írni és akkor is ujjával a földön (Ján. VIII, 6.). Az apostoloknak megpa- rancsolá „Elmenvén tanítsatok minden nemzete- ket, tanítván őket, megtartani mind, amit pa- rancsoltam nektek“ (Máté XXVIII, 19, 20.), mely kö- telezettség csak a világgal szűnik meg. Tehát az apostolok- nak nem azt parancsolta Krisztus urunk, hogy a kijelentett igazságokat leírják, hanem hogy szóval hirdessék, valamint az embereket is nem olvasásra, hanem az Isten ígéjének hallgatására utalta. „Az én atyám és atyámfiai azok, kik az Isten ígéjét hallgatják és megtartják.“ (Luk. VIII, 21). „A hit hallásból vagy on, a hallás pedig Krisztus ígéje által“ (Rom. X; 17). Ennélfogva mind- nyájan hirdették az evangeliomot is és hangoztaták szavukat Judeától kezdve egész Hispániáig, Indiáig mindenütt egyháza- kat alapítván. „midőn tanításukat híu emberekre biz- ták, kik alkalmasak lesznek másokat is tani- tani“ (II. Tim. II. 2.). Az apostolok közül csak hatan irtak valamit. Idő szerint sz. Máté első volt, ki tollat ragadott és valószínűleg Krisztus urunk mennybemenetele után hatodik évben. Ámbár sz. Irén szerint még későbbben irt, mint sz. Péter és Pál az evangeliomot Rómában hirdették. Sz. János, ki az írók sorát bezárá, jelenés könyvét, evangeliomát és leveleit csak az első század utolsó tizedében tette közzé, te-

hát mintegy negyven évvel később, mint sz. Pál a rómaiakhoz írta: „a ti hitetek az egész világon hirdettetik“ (Rom. I. 8.) aztán magában a sz. írásban sem mondatik, hogy a ker. igazságok egész öszeve befoglalhatnák a sz. írásban, hanem inkább annak ellenkezője, és az apostolok magok is gyakran utalják hiveiket szóbeli tanításaikra. Így p. o. sz. Lukács evangéliomának (XXIV, 27.) mondja: „hogy a föltámadó Üdvözítő az Emauzba utazó két tanítványnak megfejté az ó-szövetségnek rávonatkozó jóslatait;“ és az ap. cs. I. 3. említettik, „hogy a föltámadást követő 40 nap alatt gyakran beszélt apostolaival az Isten országáról“ és mégis valamint az ó-szövetség jóslatainak ama megfejtéseit, úgy eme beszédek tartalmát az Isten országáról hasztalan keressük az új-szövetségben. Továbbá sz. János evangéliomának ezek a zárszavai: „vannak még sok egyebek is, miket Isten cselekedett, mik ha egyenkint megiratnának, úgy vélem a föld sem volna elég a könyveknek, melyeket írni kellene.“ Más helyeken az apostolok világosan utalnak a tanokra, melyeket szóval adtak elő: „Annakokáért legyetek állhatatosak, és tartsátok meg a hagyományokat, melyeket tanultatok akár beszéd akár levelünk által“. (II. Tessz. II. 14.) Timoteus szeretett tanítványát inti, hogy „tartsa például azon üdvös igéket, melyeket tőle hallott a hitben és szeretetben a Jézus Krisztusban“. És ugyanazon levélben „És a miket tőlem hallottál sok tanubizonyság által, azokat bízd hű emberekre, kik alkalmasak lesznek másokat is tanítani“. (Tim. I, 13 és II, 2.). Azonfelül a sz. írók sehol és semmivel nem árulják el azon szándokot, miszerint az eddigelőkövetett tanmódot meg fogják változtatni, és a népeknek a ker. hittanokról könnyen megérthető és teljes felolvasásokat tartani. — Továbbá az evangelistáknak, midőn Jézus életrajzát közlik semmikép sem volt céljuk az ő tanait bőven, pontosan és teljesen leírni, hanem csak az ő csodáinak ellenállhatlan fénye és az ő-jövendöléseknek teljesülése által bebizonyítani, hogy Krisztus az ígért világüd-

vözítő és Istennek örök fia. Sőt abban is, mit Jézus tanáról tudósítanak, mindig csak történetírók, azaz mindenütt Jézus az, a ki beszél, és ezen közönségesen igen rövid idézések csak némi töredékei egy sokkal hosszabb tanításnak. — Az apostoli levelek egyáltalában csak alkalmi iratok, tekintettel az akkori idők határozott szükségére; a körülmények szorultságaiban feladott kérdések válaszolása, támadt villongásoknak elintézése, szóval bizonyos idő és helyszerinti követelmények folytán irattak, és nem azért, hogy a ker. ki nyilatkoztatás összes foglalatját kimerítőleg tartalmazzák. Aztán, mint főlebb megmutattuk, leveleikben világosan a szóbeli előadásaikra hivatkoznak és ezeknek nem kevesebb erőt tulajdonítanak, mint az írott szónak; igen találatnak benne jeles dogmaticai elemzések, de mindig csak a tévelyek által veszélyeztetett tanokra nézve. Az erkölcsi rész részletesebb ugyan, de a miben a protestansoknak megütközniök kellene az, hogy a ker. kötelmek terjedelmes előadásában mindig és mindenütt teljesen megfelejtkeznek a biblia olvasására, és annak személyes értelmezésére vonatkozó főkötlemről, a szülőkre nézve oly igen fontos kötelességről a z egyedüli hitszabályt gyermekeik kezébe adni.

Aztán a szent írók Mátét kivéve irataikban a görög nyelvet használták, mely akkor ugyan nagyon el volt terjedve, de még sem volt általánosan érthető. Az apostoli cselekedetek szerint az evangeliom hallgatói között tizenkét nemzetségből emberek valának és kiki saját nyelven beszélt. (Ap. cs. II, 8.). Hogy tehát az első hívek a szent írás szorgalmatos olvasóivá tétessenek, szükséges lett volna, hogy a sz. írók az írásban szintugy, mint a szóbeli hirdetésben a nyelvek ajándékával éljenek vagy irataiknak számtalan nyelvekre való fordítását egyes emberekre bizzák. Már pedig a történelem tanusítja, hogy a sz. írás mind művelt, mind barbár nyelvekre csak ritkán fordított és ez is csak sokára az apostoli idők után történt (Peschitó syrus fordítás 2-ik században. Góth 4-ik sz. kopt, aethiop, arab vagy akkor vagy még későbbben készülték.) És távol attól, hogy kezdetben írásbeli közlés által terjedt volna a kereszténység, mielőtt az apostolok irtak volna, már messze terjed és virágzott a ker. hitélet. — Az egyház bölcsője vérrel hintett meg, mielőtt a sz. Lélek szárnyainak árnyába bemártatott

volna a toll, hogy az új sugallat első szavai leirattassanak, szent emberek az örök dicsőségbe mentek, Istvánt megkövezték, Jakabot kinozták, szűz Mária az Üdvözítő édes anyja mennyekbe vétetett, mielőtt irtak volna. Szó szerint igaz tehát, mit sz. Irén mondott, hogy több nép a barbárok közt, melyek Jézus Krisztusban hisznek az üdvöt papír és ténta nélkül birják a sz. Lélek által sziveikbe írva és a régi hagyományokat gondosan fentartják. Ha ezek, kik iratok nélkül vették föl a hitet, nyelvökre nézve barbárok, mindazáltal érzelmeik, életök s erkölcsükre nézve a hit által igen bölcsék s Isten előtt kedvesek. (Contra Haereses L. III. cap. IV.).

A sz. irás köznépileg közölíthető fordításának hiányához járult még a példányoknak sok nyelvbeni sokasításának lehetetlensége! hogy annak olvasása általánosíthatóság. Ugyanis mikép lehetett ugyanazon időben, nem mondom, minden egyes embernek, hanem csak egyes ker. közösségeknek is egy-egy sz. irati példányt szereznii, miután egy oly nagy könyvnek lemásolása az ember életének egy negyed részét igénybe veszi és tömérdek költségbe kerül.

A protestansok rendszere szerint sokkal szükségesebb lett volna az apostoloknak a könyvnyomtatás, mint a nyelvek ajándéka! Lutherra nézve igen előnyös volt, hogy a Guttenberg halhatatlan találmánya után egy félszázaddal későbbben lépet a történelem terére; mert ötlete 300,000,000 emberrel olvastatni a sz. irást, egy századdal előbb hangos kaczajjal fogadtatott, s öt bizonyára a wittenbergi tanszékről valami tébolydába vezette volna.

Hivatkoznak ugyan a protestansok, nem tagadjuk több sz. irati helyekre (p. o. János V, 40. Ap. cs. XVII, 11. Timot. III, 14, 15, 16, stb.) hogy alapelvöket támogathassák, de azok egészen mást tartalmaznak mint a prot. alapelvet, miért is szabadjon azok czáfolását rövidség okáért egyszerűen mellőznünk (v. ö. Abbé Martinet Lösung grosser Fragen 1 k. 49. s köv. lap Tutlingen 1858.)

b) Nehézségek a prot. elv. alkalmazásában. A főnehézség az, hogy egyes protestans embernek maga magának kell bibliát teremteni!

A főnehézség, melyben a biblia vallás követői ütköznek az, ha vajjon van-e biblia? és ezen nehézség valóban nagy!! — Archimedes, ki csak egy emeltyűt és egy támpontot kívánt, hogy a világot sarkaiból fölemelhesse, végtére maga helyén hagyta a világot, mert sem emeltyűt sem támpontot nem talált. Ugy történhetik, hogy egy fiatal lutheranus vagy kálvinista, kinek csak biblia hiányzik, hogy magát fölküzdhesse a természeti vallásról a kinyilatkoztatott valláshoz, egész élete folytán az elsőben megmaradjon, mert soha teljes biztonsággal nem mondhatja: „van bibliám“. De mikép is szerezhethet magának egy protestans teljes biztonságot egy Isten sugallta könyv léte felől? — Ki elveihez hűn ragaszkodván mind a jelen, mind a mult nemzetségektől külön válva és rájuk egy bizalmatlan tekintetet vetve teljes elbizottsággal és dölyfös önhiúsággal mondja: „az emberek mindnyájan a tévelynek és hazugságnak alá vannak vetve; a hit dolgában csak magamba bízhatok.“ — Vagy talán azt fogja mondani, hogy a hiveknek megígért sz. Lélek, minden becsületes embernek kinyilatkoztatja a sz. irás kimondhatlan szépségeit és érezteti vele, hogy ezen könyv nem kevésbbé különbözik az emberi művektől, mint a méz az eczettől és a világgosság a sötétségtől! — És ez valóban az, mit valaha a protestans predikátorok állítani szoktak, de azt manap a mennyire tudjuk, akár a 3-ik isteni személy, akár önmaguk iránti tiszteletből már többé nem mondják. Ugyanis, miután látták és tapasztalták azon tisztességes csíneket vagyis mesterséges és ügyes fogásokat, miket az ihlettek maguknak engedtek, megismerték, hogy az inspiratio ajándéka csak a Bicetre- s Bedlámokat népesítené és azért ezen hatalmas mesterséget igen bölcsen átengedték Münzer Fox Wesley s Schwedenberg rajongó fiainak. A becsületes protestans a sz. Lélek semlegességét (Neutralitát) egyszer megengedvén, mikép szerezhethet magának máskép teljes bizonyosságot a sz. irás valódisága, hitelessége és istenessége felől, mint hosszú és szigorú kutatások és nyomozások által, — Vagy talán azt fogja mondani a minden századbeli keresztények összhangzó és folytonos tanúsága elégséges minden kételyek megszüntetésére, és a bibliának valódisága ép úgy elvitázhatlan, mint Cicero

vagy Virgil munkáinak valódisága. Az öszhangzó és folytonos bizonyság! De vajjon elismerheti-e a protestans ezen bizonyság csallhatatlanságát, míg személyesen annak becsét meg nem vizsgálta. Ha ezt teszi, ugy elismeri egyszersmind a csallhatatlan ker. hagyománynak létét, mely a vallás épületének alapját képezi, és ha tőle ezen isteni könyvet teljes bizalommal elfogadta, mikép szabadkozhatik ellenmondás nélkül arra hallgatni a szentírás értelménye felől és, és mikép állíthatja ellenmondás nélkül, hogy jobban érti és értelmezi a sz. írást mint az? — Ellenben, ha a mult és jelen keresztényekben csak embereket lát, kik a vastag tévedéseknek alá vannak vetve és a római egyház állítólagos iszonyatosságaiiban részt vettek, tehát nem lát egyebet, mint rosszlelkű s gyanus tanukat, akkor kénytelen saját fáradsága által azok tanubizonyosságának folytonosságát és öszhangzását bebizonyítani, akkor be kell bizonyítania az első századbéli újítók ellenmondó bizonyosságának semmiségét is, kik vagy tömegesen, vagy részben elvetették az ó- és új-szövetségi könyveket, az apostoli valódi iratokat megcsontították vagy azok helyébe másokat csempészték. — Aztán valamint bizonyos, hogy a biblia nem képez egy zárt hasonnemű egészet, hanem több, mint hatvan különböző munkát foglal magában, melyek körülbelől 40 egymástól távollevő szerzők tollából folytak: ugy bizonyos az is, hogy ezen gyűjteményben egyetlen egy könyv, egyetlen egy fejezet, egyetlen egy vers sincsen, melyet a reformatio tudós bibliabúvárainak némelyike nem tagadott volna, vagy nem tagadna ma is — és így kell exegetánknak szükségképen az ítészet fáklyáját a háromszáz fejezet és harmincznégyezer vers mindegyike fölött lobogtatnia és így kénytelen legalább is 30 évig laktanyáját felütni könyvtárainkban, mert bár képes is más szaktudósok munkáit fölhasználni, mégis elve szerint szükséges, hogy maga saját szemével olvassa át figyelmesen mind azt, mi manapig a biblia valódisága s hamisítatlansága mellett vagy ellen iratott. Látni való tehát menyibe kerül, hogy valaki a religióban a tudor czimét megérdemelhesse. Azonban eddig csak két, a biblia valódiságára és hamisítatlanságára vonatkozó nehéz kérdéstről beszéltünk.

Vajjon valamely könyv ez vagy ama szerzőtől, e vagy ama századból származik-e, és hogy a tények ecsetelésében átalán hű? oly dolgok, mik a tanubizonyosság folytán könnyebben bizonyíthatók!? — De mikép lehet bizonyítani a belső meg nem fogható tényeket? hogy ez vagy amaz sz. Lélek sugallta könyv? azt senki be nem bizonyíthatja, hanem csak a sz. Lélek maga vagy az, a ki ihletésben részesült; már, miután a protestansok között senki, ki a rajongó sektákhoz nem tartozik, számot nem tart a sz. Lélek közvetlen és személyes ihletésére, így csak az új-szövetségi könyvek szerzőinek bizonyossága marad fön! azonban mely bizonyosság? Talán az ő irott szavuk, akkor mutassák meg, hol tanusítják a sz. írók világosan az új-szövetségi könyvek minden részének ihlettetését. Ha léteznek egy ily világos hely, amint nem létezik, úgy egy lépéssel előhaladtunk volna! — Wiseman a tudós és híres vitázó kérdi: „Mikép bizonyíthatja be a szentírás, hogy Isten sugallta könyv? egész tekintélye a hittanokat illetőleg függ az ő ihlettetésétől. Tehát be kell bizonyítanod, hogy Istentől sugalltatott, miszerint jogod legyen a hittanokat belőle meríteni, származtatni. Ha az isteni ihletésnek (inspiratio) bizonyítását azzal kezded, hogy azt föltételezed, akkor csak álbizonyítékot állítasz elő, mint-hogy egy dolgot, egy más által akarsz bizonyítani, mely maga még bizonyítandó. (Conferences sur les dectrines et les pratiques les plus importantes de l'Eglise catholique. Tom. I. p. 132 et suiv.). Ha pedig hivatkozol az apostolok szóbeli tanubizonyosságára, melyet az első ker. községek nyertek és az utókorra átültettek, akkor a sz. hagyományra hivatkozol, mely ismét csalhatatlan jellegével előjön. — És itt állapodjunk meg! Világos tehát, hogy a protestansnak maga magának kell előbb bibliát teremtenie, hogy belőle religiót meríthessen. Már pedig ez egy óriási munka, mely képes a legerősb szellemeket is megrettenteni. Mi szükséges tehát, hogy a biblia követőjének száját mindjárt kezdetben zárjuk be? Nem egyéb, hanem csak ezen kérdést kell neki tennünk: „Te szaka-

datlanula bibliáthozod föl. De mikép és honnan tudod teljes bizonyossággal, hogy van biblia?“ A többi nehézségekre nézve utaljuk az olvasót abbé Martinet munkájára „Lösung grosser Fragen“ (Tutlingen 1858). Mily boldog tehát a katolikus, hogy van csalhatatlan tanító egyháza!

Jegyzet: Semmi sem függ úgy az egyház alkotmányával össze, mint épen a hatalom, melyet Krisztus üdvözítőnktől kapott; kell tehát, hogy azt az egyházi előljárók, kormányzók Krisztus akarata- s rendelete szerint szabadon gyakorolhassák; kiválólag pedig kell, hogy a tanítói hatalommal teljesen szabadon élhessenek, következőleg szükséges, hogy az állam által hagyassanak akadálytalanul és teljes szabadsággal.

a) Az igaz vallást tanítani, terjeszteni, az üdvön körül fölmerült kételyeket és vitákat saját birói tekintélyök alapján függetlenül eldönteni, az igaz tannal ellenkező tévelyeket felismerni és elítélni és ezen határozatokat a hivekkel szabadon közleni.

b) Az iskolákban a vallás-erkölcsoktatást igazgatni és vezetni, úgy hogy mindenki, ki a vallást vagy a hittant tanítani akarja egyedül csak az egyháztól megnyerje, megnyerhesse a szükséges küldetést és helybenhagyást.

c) Új tagokat az eretnekek vagy pogányok sorából az egyház kebelébe fölvenni és ezen fölvételt illető szükséges föltételeket s szabályokat meghatározni.

d) A vallástanítók vagy hitszónokok részéről netalán fölmerült visszaéléseket saját tekintélyöknél fogva megszüntetni és megfenyíteni stb. 2-or szintugy a kegyosztói hatalom is magával hozza, hogy az egyház teljes szabadsággal és akadálytalanul rendelkezhessék mindazokról, mik az isteni szolgálat és a szentségek kiszolgáltatása körébe tartoznak, milyenek p. o. a közimák, ajtatosságok, a búcsuk kihirdetése, a lelki gyakorlatok, melyek a vallásos érzelmek táplálására és emelésére hasznos eszközül szolgálnak, az isteni tiszteletnek módja stb. ezek bár külsőknek lenni látszanak, mégis merő egyházi dolgok, és azért szentségtörést követne azon profanus kéz, mely a szentélynek rendjét igazgatni vagy meghatározni merészelné; fonákul hozatik az

állam mellett föl, hogy szükséges az isteni tisztelet körül fölmerülhet, visszaéléseknek határt szabni, a fölöslegeseket megszüntetni és a hibákat kiigazítani, mert vajjon nincsenek-e Krisztus urunktól megrendelve egyházi pásztorok, előljárók, kik az isteni szolgálat gyakorlása körül történt visszaéléseket saját hatalmuknál fogva megítélik, megszüntessék? Nem tagadjuk azonban, hogy az okos oeconomia megkívánja, hogy az isteni szolgálatra vonatkozó némely intézkedések a világi hatalomnak tudtára adassanak p. o., ha valamely plebániában missiók tartatnak; de ez inkább a békesség föntartása s az őszinte barátság kedvéért, mint szoros jognál fogva történik; ugy szintén a világi hatóságoknak kedvezni kell, ha nyilvános miséket vagy ajtatosságokat az állam üdveért tartatni óhajtanak, de ezeket ők hatalmuknál fogva nem parancsolhatják. Mind ezen tárgyak fölötti szabad intézkedéseknek akadályoztatása, vagy éppen az állam részéről történt meghatározása, valóban nem egyéb volna, mint jogbitorlás és az egyház önállóságának, szabadságának és a lelkiebni függetlenségének vastag és igazságtalan megsértése, miből az államra leginkább háramolnék a nagy kár és veszedelem.

C) Krisztus felosztotta egyházát, előljárói és alárendelt egyházra; előljárói lelki hatalmat alapított, melyet szintén az apostolokra és azok törvényes utódaira ruházott.

Valamint semmiféle emberi társaság, bárminemű irányzatú legyen, kormány nélkül nem gondolható: semmiféle egyesület nem nélkülözheti az előljárókat: ugy nélkülök az egyház sem lehet el, mely a legterjedtebb és legrendezettebb társaság. Ezen előljárói, kormányzói hatalmat az egyházban nem a hivek adják egyeseknek, hanem isteni intézkedésből származik, mert Krisztus üdvözítőnk azt apostolainak és azok törvényszerű utódjainak adta. Ezt megerősíti az egyház célja és rendeltetése is; mert a vallástársaságnak és így az azt igazgató egyházi kormánynak is célja föld- s természetfölötti, az örök boldogság; ennek miképen lehető elnyerése, nem az emberektől, hanem egyedül Istentől az erkölesi világ közvetlen intézőjétől függ; csak ő tudathatja velünk a föltételeket, melyek alatt, és a szereket, melyek

által czélt érhetünk; kinek midőn törvényeit, ama föltételeket hirdeti, sürgeti, az általa rendelt szereket elrendeli, alkalmazza az egyházi kormány, egyedül az ő meghagyásából, az ő nevében és tekintélyével teheti és teszi azt. Azért is az erkölcsi világnak szoros értelemben vett látható feje nincs; a pápa csak látható személynöke, helytartója a láthatlan főnek az Istennek s kötelessége egyedül annak kijelentett, megszentelt akaratját teljesíteni. — Erre mutat az is, hogy a világi kormány a testen, a külemleren, az egyház a lelken, a belemberen, melyen csak Istennek vagy gon hatalma, gyakorolja hatalmát; ezt erősíti végre az is, hogy a keresztények önként szabad meggyőződés által vették magukat a Krisztus egyházának kormánya alá, de sem ők főt nem választának maguknak, mert az maga Isten Krisztus által; sem a törvényeket, föltételeket és szereket nem ők hozzák, rendelik; sőt Krisztus választta magának tanítványokat, ő szerze magának saját vérével egyházat; ő hozza törvényeket, ő szaba föltételeket, ő rendelete szereket isteni hatalmának teljéből: „Minden hatalom nekem adott mennyben és a földön.“ (Máté XXVIII, 18.) „Minden ami a tyámé, enyim“ (János XVI, 15.) azért változhatlanok azok minden időre. De az egyház mint emberekből álló társulat látható főnököket, kormányzókat igényel, kik azt kormányozzák, és ezek nem lehetnek mások, mint kiket Krisztus maga erre rendelt, és ezek a reájok bízott kormányhatalmat nem gyakorolhatják másként, mint ez az Üdvözítő Isten fia által lón meghatározva, a kölcsönös viszony köztök nem lehetvén más, mint egyházalkotónk azt megállapítá.

Krisztus urunk az előljárói hatalmat az egyházban apostolaira ruházta, midőn hatalmat adott nekik, hogy egyházát helyette kormányozhassák, törvényeket alkothassanak, ezek megtartása fölött örködjének, büntetéseket szabjanak és azoktól feloldozzanak, ennél fogva minden egyház hatalom eredetileg közvetlen isteni küldetés és föl hatalmazáson nyugszik. Midőn Krisztus urunk Máténál XVIII, 17. parancsolja, hogy az egyházra hallgassunk, ha pedig az egyházra nem hallgat, legyen neked, mint a pogány és a vámos,“ szoroson meghatározza, hogy kit kell érteni az egyház alatt,

ezen az apostolokhoz intézett szavaiban: „Bizony mondom nektek, a miket megkötöztök a földön, meg lesznek kötve mennyben is; és a miket feloldoztok a földön, fellesznek oldva mennyben is.“ Ezen kötési és oldási hatalom alatt előljárói hatalmat kell érteni; ilyenén magyarázatot kíván nem csak az összeköttetés, hanem a keletiek beszédmódja is, melyben a kötés és feloldás szavak a kormányzás képes kifejezetei. Még inkább fölvilágosít e tárgyban egy hely szent Lukács evangelistánál X, 16. „A ki titeket hallgat, engem hallgat, és a ki titeket megvet, engem vet meg; aki pedig engem megvet, azt veti meg, a ki engem küldött,“ és János XX, 21. „Amint engem küldött az atya, úgy én is küldlek titeket t. i. ugyanazon teljhatalommal, melyet nekem az atya az egyház alapítása és kormányzása végett adott, azzal küldlek el benneteket.

Ezen istenileg kapott hatalmat gyakorolták is az apostolok, használták a törvényhozói tisztet, mert Jeruzsálemben összegyültek és kinyilatkoztatták, hogy a zsidó szertartástörvény többé nem kötelez, és határozatot saját vallomásuk szerint a sz. Lélek sugallata szerint hoztak és megtartására a keresztényeket kivétel nélkül kötelezték. Sz. Pál apostol hasonlóan parancsokat osztott a korinthei községben arra nézve, hogy miképp kell tartani az isteni szolgálatot. „Ezt, ugymond, én parancsolom (1. kor. XI, 17.). Az asszonyoknak parancsolja, „hogy az egyházban hallgassanak“ (1. kor. XIV, 34.), a férfiaknak, hogy födetlen fővel imádkozzanak, mit az asszonyoknak tilt (1. kor. XI, 4 s köv.) és egyéb más számos rendeletet hoz (1. kor. XI, 17—34. VIII, 1 és köv. X, 14—21. XIV, 1 és köv. XI, 1—5, 1. Tim. I. 20. Tit. III, 10. XI, 2.) Ugyanis gyakorolták a bíraskodási és a fenyítő hatalmat is, így szent Pál elítélte a vérfertőztető Korintheust és „átadta a sátánnak a test veszedelmére, hogy a lélek üdvözöljön Krisztus Jézus nevében és hatalmával,“ és később amint megtért, ismét bevette (II. kor. II. 5—8.). És azután azért irom ezeket, távol levén, hogy megjelenve keményebben ne bánjak a hatalom szerint, melyet az Úr adott nekem építésre és nem rontásra

(II. kor. XIII, 2, 10.). És készek vagyunk megbüntetni minden engedetlenséget. (II. Kor. X, 6.)

2-or. Az apostoloknak adott előljárói hatalom Jézus akaratja folytán általment azok törvényszerű utódjaira. Mert valamint az egyháznak föl kelle állania, természetes, hogy minden lényeges eredeti intézménynek is meg kelle maradnia. Az előljárói hatalom pedig világosan nagyon lényeges, mert föltételeztetik azon szükségektől, melyek minden időben ugyanazok. A szentírás világos helyeiből kitétnik, hogy az apostolok Krisztustól kapott teljhatalmukat kézföltevés által a püspökökre, kiket több helyen utódjaiknak rendelték, átruházták. Sz. Pál mileti bucsúbeszédében nem csak kormányzási hatalmat tulajdonít a kisázsiai püspököknek, hanem azt is mondja, hogy ezen hatalom Istentől ered „Vigyázzatok az egész nyájra, melyen titeket a sz. Lélek püspökké tett az Isten anyaszentegyházának kormányzására, melyet maga vérevel szerzett“ (Ap. es. XX. 28.). A püspökök kormányzási hatalmát leginkább bizonyítják a Titus és Timotheushoz irt levelek, kik közül amaz Krétában, ez Efezusban volt püspök, így Tit. I, 5. „Ez okért hagyta lak téged Krétában, hogy amik hátra vannak, eligazítsd, és rendelj városokint egyházzolgákat, amint én meg is hagytam neked.“ II. Tim. IV, 2. „Hirdesd az igét, légy rajta alkalmasan és alkalmazatlanul, ints, kérj, dorgálj teljes türelemmel és tudománnyal“ (1. Tim. V, 20) „A vétkezőket mindenek előtt (publice) fedd meg, hogy a többiek is féljenek.“ (Tit. I, 13.) „Annakokáért fedd meg őket (a bünösöket) keményen, hogy épek legyenek a hitben“ (Tit. II, 15.) „Ezekről szólj és ints és dorgálj minden hatalommal, senki se vessen meg tégedet“ (I. Péter V. 2.) „Legeltessétek az Istennek rátok bizott nyáját gondot viselvén nem kényszerűségből, hanem szabad akaratból Isten szerint, nem a rút nyereség kedvéért, hanem jó szándékból.“

Ennélfogva az egyház kezdetétől fogva a püspökök az egyház előljáróinak neveztetnek, s általán olyanokul el is ismertetnek. Sz. Ignác antiochiai püspök, ki sz. János

evang. tanítványa volt, majdnem mind a hit levelében, melyeket Ázsia különféle egyházaihoz irt, különösen kiemeli a püspökök hatalmát és tekintélyét „Akárkit, írja Efezusba, küld ki a családatya, hogy vezesse családja ügyeit, azt úgy kell fogadniok, mint a ki küldötte; innét világos, hogy a püspököt úgy kell tekintenünk, mint magát az Urat“. Másutt: „Ne ellenkezzünk a püspökkel, mert csak így lehetünk engedelmesek Isten iránt“. A Tralokhoz így ír: „Minthogy a püspöknek alá vagytok vetve mint Jézus Krisztusnak, nyilván nem éltek emberi kívánatok, hanem Krisztus okozata szerint, ki meghalt hogy azok, kik benne hisznek, elkerüljék a halált“. A magnesiabeliekhez ekkép szól levelében: „Valamint Urunk semmit sem tett az atya nélkül mindig egyesülve vele, sem maga, sem apostolai által; úgy ti se cselekedjétek semmit a püspök és papok nélkül“. Smyrniába így ír: „Ahol a püspök van, ott legyen a nép, valamint ott, hol Krisztus van, van egyszersmint a kath. egyház“ és ismét: „*Revereanimi episcopum vestrum ut Christum, quid enim aliud est Episcopus, quam is, qui omnem principatum et potestatem super omnes obtinet*“, (epla ad Trallenses), Római sz. Kelemen sz. Ignác kortársa és szintén apostoli tanítvány hasonlólag az egyház előjárói a püspökök iránt inti engedelmességre a korinthebelieket; *προηγούμενοι* (Duces) nevezi a püspököket, mint kiknek tekintélye valamint az ószövetségi levitai papságé, isteni intézkedésen alapszik és a püspökök az apostolok utódjaiul tekintendők. Azért mondja a trienti zsinat is „*Episcopus, qui in locum apostolorum successerunt ad hierarchicum ordinem praecipue pertinere*“. (Sess. 23. de Ord. cap. 4.).

D) Krisztus egyházában főpásztori hivatalt (Primatus) állított föl, melyet sz. Péterre és törvényes utódaira ruházott.

Az apostoli közönséges anyaszentegyház rendszere,

mely különösen a IV. század óta az üldözések megszüntével a kereszténység teljes kivirágzásával fejlett ki saját egész méltóságában az egységnek föntartására van irányozva. Mely egység a tanításban és kormányban lényeges tulajdonsága az isteni intézetnek, mely igazságon alapszik és szereteten; mely igazságot hirdet, szeretetet kíván, hogy az ő tagjai mindnyájan miként az apostol mondja: „egyet mondjanak, egyet érezzenek, távol lévén tőlök minden egyenetlenség és szakadás“ hogy így az elmék igazság, a szívek szeretet által csatoltassanak együvé.

Ilyen egységet szerezni, föntartani bármi kicsiny társaságban is lehetetlen bizonyos egyenlő központ nélkül; minél nehezebb, lehetetlenebb egy az egész világon elterjedt nagy társaságban, mely kebelében foglal tagokat minden nemzet, különféle nyelvű, szokásu, gondolkozásu emberei közül, sőt fönséges czélja, melyre minden intézete, munkássága irányozva, az egész embertömeget kebelébe hozni.

Ez az egység szükséges központja magával hozza a tagoknak egymáshoz és egymástóli közelebb vagy távolabb állásukat. Ámbár ugyan minden tagnak szükséges bizonyos közösülésben állani a központtal, de mivel mindnyájan egyaránt vele nem közösülhetnek; szükségesek a közösülésnek egymást érő pontjai, miként egy nagy láncban egymást érve kapcsoltatnak össze az egyes karikák, mindnyájan a főponttól függve egymás által. Mások azért közelebb állanak az egység központjához, mások attól távolabb, vele mégis egyesülve azok által, kik azt közvetlenül érintik, közvetleg. — Így él egyik tag a másikban s valamennyiben az egész társaság; így részesül egyik a másik által s valamennyi által az egész test az igazság és szeretet közjában egyesülve. — Így van ez az egész nagy természetben, így minden jól elrendezett emberi társaságban.

Bátor azért a Jézus által fölállított az egyházi kormány vezetői az apostolok egyenlő hatalmat vevének Jézustól, bátor egyenlőséget látszik közöttük alapítani erkölcsi értelemben; mégis tekintve a nagy intézet vezérlését, akarván az általa alapított egyháznak egységet szerezni, szükségképen arról kellett gondoskodnia, hogy legyen központ, melyben

a világ minden részei felé terjedő egyház összpontosulhas-
son, miáltal a hitszakadásoknak eleje vétessék „prop-
terea inter duodecim unus eligitur, mond sz.
Jeromos, ut capite constituto schismatis tolla-
tur occasio (epla ad Jov. Libr. I. cap. 14) mi-
czélra a kirendelt főnökség egyszersmint a szükséges
hatalomkörrel volt ellátandó, és e főnökség jelesen
Péter apostolra ruháztatott föl, mi következőkből
tünik ki :

a) Valamint Péter az apostolok közt erős hite és lángoló
szeretete által kitünt, úgy kitüntette őt Krisztus Jézus is.
Már meghívása alkalmával az akkori idő szokása szerint,
melynél fogva kiváló érdemek névváltoztatással jutalmaztat-
tak (v. ö. Gen. XVII. 5. Gen. XXV, 10. Num XIII, 17
stb.) jövendő méltóságára czélozva megváltoztatja Simon
nevét képhásra ~~Σίμων~~ vagy Petrusra kőszál; kér-
dések és felszólítások alkalmával általában először vagy
különösen hozzája fordul; őt különösen hívja cselekedetei-
nek, tanításának és csodálatos tetteinek tanujául; ő találja
meg az adógarast és maga- s Jézusért fizet; érette imádkozik
szenvédéseinek küzdelmeiben, hogy hitét el ne veszítse,
neki legelébb mossa meg lábait; föltámadása után jele-
nik meg különösen; neki hirdeti kereszthalálát stb. Ilyen
nyilvános kitüntetés nem lehetett esetleges, ha a szent-
írás egyéb helyei nem világosítanak is fel még inkább az
ügyet.

b) Miután Simon Péter Krisztus istenségét nyíltan be-
vallá, mondá neki Jézus „Boldog vagy Simon Jó-
nás, mert test és vér nem nyilatkoztatá ki
ezt neked, hanem az atyám, ki mennyben van.
És én is mondom neked, mert te Péter vagy
és e kőszálon építendem egyházamat és a po-
kol kapui nem vesznek erőt rajta“ (Máté XVI,
17—19.) Mindenek előtt megjegygyezzük, hogy e szavak
e kőszálon a nyelvtanszbályai és az egész gondolatme-
net szerint csupán Péterre vonatkoznak, és nem a hitre,
melyet bevallott, nem is Krisztusra. Mert miután
ezen kőszálon mondatik, ezen szócska a kőszálra tar-
tozik, melyről már szó vala. De közvetlenül előbb Pétert

kőszálnak nevezte Krisztus urunk, mert syrus nyelven beszélt, syrusul pedig Petrus Képhas כֶּפְחָס (János I, 42), képhás pedig kőszált jelent. Monda tehát Krisztus, „te vagy képhás és ezen képhán vagy latinul: tu es petra et super hanc petram (v. ö. syrus, arab, perzsa, aethiop, armen, kopt, ruthen, szláv fordításokat. Valton polyglotta t. 5 h. l. Card. Du Perron. Replique au roi de la Grande, Bretagne ch. 46 p. 469 és köv.) Miből következik, hogy ezen hanc csak Péterre vonatkozható, ki kőszálnak neveztetik; ezzel tehát Péter az egyháznak és egyház hatalomnak alapjának nyilatkoztatott.

Jegyzet. Hogy a latin fordító nem tu es petra, hanem tu es Petrus szóval élt, oka, mert görög szöveg után iudult, hogy azonban a görög író nem fordította οτι ον εις πετρα, hanem inkább ον εις πετρος ismét onnét van, mert a görögben mind πετρα mind πετρος egyaránt követ, sziklát jelent (v. ö. Perrone praelect. Dogm. Tract, de locis theol p. I. sect. II. cap, I. n. 472 edit. Lov. 1838 ezt megerősíti maga Beza, ki e szöveget így értelmezi „Dominus syriace loquens nulla usus est agnominacione, sed utrobique dicit כֶּפְחָס quemadmodum et vernaculum nomen „Pierre“ tam de proprio, quam de appellativo dicitur. In graeco quoque sermone πετρος et πετρα non re sed terminatione tantum differunt. Versio syriaca habet, tu es kiphos et super hanc kiphos aedificabo Ecclesiam meam és az író jobbnak látta Péternek férfi, hogysen nőhangzásu nevet adni; másodsor azonban nem akarta mondani επι τω πετρω, mert ez két értelmű lehetett volna, hanem επι τη πετρα, mert ez utóbbi csak sziklát jelent. Hanem az egész gondolatmenet is csak ily vonatkozást enged meg, különben merőben hiányoznék az összefüggés, ha az ur Pétert elhagyva vagy önmagát, vagy a hiveket mondotta volna egyháza látható kőalapjának, azután ismét Péterre visszatérve a mennyország kulcsait adta volna neki. Tehát az egész hely értelme csak a következő lehet, „Jézus Krisztus, hogy Péternek oly fényesen bevallott hitét megjutalmazza, azt igéri neki, hogy egyházához oly viszonyba helyezi, minőben egy alap az épülettel áll, azaz

hogy rajta mint rendületlen alapon fog egyháza nyugodni s általa egységben fel fog tartatni olyképen, hogy a pokol hatalma rohamai soha sem győzik le.

c) Krisztus urunk Péternek legelőször is többi apostoltársai előtt kötési és oldási hatalmat adván, sőt azt egyenesen a kulcshatalommal fölruházván, őt valóságos apostolok fejedelmévé tette „És neked fogom adni a mennyország kulcsait és amit megkötendesz a földön, meg lesz kötve mennyekben is, és amit feloldandasz a földön, fel lesz oldva mennyekben is.“ És ez által neki adja a legfőbb kormányhatalmat egyházában, nevezetesen a legfőbb kegyosztói hatalmat, melyet a kulcsok hatalma alatt jelez (v. ö. Izaiás XXII, 22; János jelen. könyve III, 7.).

d) Midőn Péter Krisztustól háromszor megkérdezve, vajjon mesterét jobban szereti-e hivataltársainál, igenleg felelt, mondá neki Jézus „legeltesd az én bárányimat, legeltesd az én juhaimat (János XXI, 15 és köv.) miáltal a szavaknak akkori értelme szerint (v. ö. Ps. 77. 71. Ezechiel 34, 32. 37, 42. Izaiás 44, 28.) valóságos főkormány ruháztatott reá, miután ez által nem csak a nyáj, hanem még a pásztoroknak is pásztorává vagyis főpásztorrá rendeltetett a nyáj legeltetésével az akkori nyelvszokás szerint a főkormányzási hatalom tétetvén le kezébe.

e) Kiválólag neki ígértetett, hogy Krisztus imája folytán hite nem fog fogyni, miszerint a többi társait is hitükben erősítse. Az utolsó vacsorán így szól az Ur az egybegyűlt apostolokhoz: „Smon Simon ime a sátán megkivánt titeket, hogy megrostáljon mint a búzát,“ majd pedig egyes számban így folytatá a beszédet: „Én pedig könyörögtem érted, hogy el ne fogyatkozzék a te hited; és te egykoron megtérvén erősítsd meg atyádfiait.“ (Lukács XXII, 31 s köv.) mi világosan arra mutat, hogy a tanítói hatalom is kitünőkép reá ruháztatott és így Péter az egyházi hatalom mindhárom tényezőivel fokozottabb és kiváló mérvben lön fölékesítve. Most már tartsuk össze Pétert a többi apostolokkal a) Krisztus akarta mind valamennyi apostolait az ő egyházának falaivá, de Pétert különösen

maga helyett annak hősziklájába tenni, mely tulajdonképen Krisztus maga, hogy ezen álljon az egész épület; b) Az apostoloknak föl kellett a kötés és oldás hatalommal ékesíttetniök, de Péternek különösen mint házi gazdának a kulcsokat megnyernie; c) Az apostoloknak el kellett az egész világra menniök : de Péternek különösen mint főpásztornak, kinek aklában egy nagy nyáj vagy a barányoknak és juhoknak legeltetésével foglalatoskodnia ; d) Az apostoloknak el kellett a sz. Léleknek ajándékait venniök, de Péterre különösen bízott az ő atyafiai (kétségkívül leginkább az apostolokat) a hitben orósiénie; e) Krisztus mind valamennyi apostolaiért könyörgött az atyához, hogy őket a hitnek egységében megtartsa (János XVII, 11) de Péterért különösen imádkozott, hogy a hite el ne fogyatkozzék. — Ha az ember mindezen ígéretek egy keveset megfontolja, melyeket tett Krisztus az apostoloknak összesen, közbök foglalván Pétert is, és a melyeket különösen és kiválólag tett Péternek, lehetetlen nem látni, hogy Krisztus Péter személyének a többi apostolok fölött való rangot és felsőbbséget adott. Ez nem csupa szószaporítás, mert ez Krisztus bölcseségével és Péter vallásának megjutalmazására czélzó szándékával meg nem fért volna. Tehát Péternek nem merő tiszteleti, tekintélyi, hanem joghatósági elsőbbség, főnökség adatott és így mind ama jogokkal és teljhatalommal is ellátott, melyek hatalmának gyakorlására szükségesek t. i. az egyházra érvényes rendeleteket kibocsátani, vagy a meglevöket megszüntetni, a parancsolatok teljesítésére fölügyelni az ellenkezőket megbüntetni, sőt ki is zárni az egyházi községből, szóval mind azt tenni és elrendelni, ami az egyház fölépítésére, föntartására és növekedésére, a tanítás és egység épentartására stb. szükséges vagy hasznos.

d) Az eddig mondottakat megerősítik a sz. atyák és pedig közmegegyezéssel, ugyanök a sz. Pétert nevezik „Caput, Apostolorum Principem, Apostolorum verticem, apostolorum summum, apostolorum chori principatum, primum mundi praesidem stb. (v. ö. sz. Cirillt, Jeromost, Epiphaniust, Chrysologus, Hilariust, Leot, Optatust, Augustinust stb. Lásd Schwetz alaphit-

tan 1. k. 399 és köv. lap.) Péter elsőbbségét elismerik a zsinatok is; így az efezusi zsinat 3-ik act. olvassuk: „Nulli dubium, imo omnibus saeculis notum est, quod sanctus beatissimus Petrus apostolorum Princeps et caput, fideique columna et Ecclesiae catholicae fundamentum a D. N. J. Chr. Salvatore, humani generis Redemptore Claves regni accepit (v. ö. még chaledoniai, III. konstantinápolyi, IV laterani, II lyoni és florenczi zsinatokat is Mansi coll. Conc. Tomus 4, 6, 22, 31 stb.)

II-or Krisztus urunk azt akarta, hogy az általa az egyházban megalapított főpásztori hivatal egyházában örök időkre fönálljon és sz. Péter minden utódjára általmenjen. Sz. Péternek mindenkori utódja pedig a római püspök; sz. Péter római püspök Rómában mulván ki vértanu halállal, mindenkor a római püspök, a pápa isteni rendelvény folytán az egész anyaszentegyháznak látható feje és Krisztus helytartója a földön. A Jézus által alapított sz. Péteri főnökség az egyház szerkezetének lényeges alkatrésze volt, mert Krisztus maga tűzte eléje rendeltetését, hogy az egyház alapköve és egységi pontja legyen. Ha már most az egyháznak Jézus akarata szerint fön kell állania „ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi“ nyilván való, hogy egyszersmint fön kelle állania a lényeges és szükséges intézvénynek és alapnak, köz- s egységi pontnak is. Az apostoli időkben esalhatatlanságánál fogva, melylyel minden egyes apostol birt, az egyház csekély terjedelme és az előljárók szeretetlanczának folytán ezen tám- s egységi pontra nem is volt olyan nagy szükség mint későbbben, midőn annyi tévtan emelte föl fejét és egész nemzetek léptek az egyház kebelébe és a községek távolsága és véleménykülönbségek folytán az elszakadás veszélyei nagyobbak és sürgetőbbek lőnek. Tehát lehetetlen, hogy Krisztus urunk a pápai főnökséget a rövid apostoli korra alkotta volna, hanem inkább azon egész időre nézve, mig csak egyháza létezni fog. Meg nem halhatott tehát Péterrel, hanem mintegy kézről kézre minden utódjaira át kellett szállnia. De Péter törvényszerű

és természetes utódjai épen ugyanazon római püspöki székekben ültek, melyet ő alapított, és mely végtére az ő birtokában volt. Tehát e székek jogszerű birtokosa utódja Péternek az Istentől rendelt főpásztori és előljárói hatalomban is az egyházra nézve; mi mellett nem csak a latinszertartásu egyház erős hite, hanem a sz. atyák iratai, a görög nem egyesültek egyház könyvei, a közzsínatok és a római pápák cselekvényei egyaránt tanuskodnak.

a) A római pápák cselekvényei. Így már első Kelemen a korinthiabeliekhez irt egy ottani zendülést elintézendő, bár még közel azon vidékhez János apostol időzött; ez által a római püspök felsőbbségét elég világosan tüntette föl; mert különben egy akkoron még életben volt apostol irányában bizonyosan nem merészkedett volna önhatalmilag intézkedni, ha csak maga nem birt volna saját főnöksége öntudatával és az a többi egyházak részéről nem lett volna elismerve; — továbbá a második században Victor pápa az egyház főnökének bizonyította be magát az ázsiai püspökök, kik a husvétet a római egyház ellenére Nisan hó 14-én a zsidókkal együtt ünnepelték. irányában, midőn őket az egyházból való kizárás büntetésével is fenyegette. A 3-ik száz. Dénes Szamosatai Pál eretnek ellen; a 4-ik sz. Sylvester és Gyula az arianusok ellenében és így tovább minden következő században — 1-ső Miklós Mihály császárhoz czimzett levelében nyolcz konstantinápolyi patriarcháról tesz említést, kik a római pápák által fosztattak meg patriarchai székektől. Mindezek pedig ellenmondás nélkül történtek és a római pápák folytonosan és öntudattal ezen elsőbbségi jogot gyakorolták, mi a ker. hitre tért császároktól is készségesen elismertetett.

b) A sz. atyák iratai. A sz. Ignác a már többször említett apostoli atya, ki leveleiben a püspöki tekintélyt annyira védi, egyszersmint oly világos bizonyosságot tesz a római püspök elsőségéről is midőn a föld kerek ségen lévő minden egyházakat, melyek külön véve központjokat saját püspökeikben birják, a római egyházban mint azok zárkövében egyesítetteknek tekinti, és az utóbbit mint az egész kereszténység szeretet szövet-

ségének előljáróját üdvözli. Sz. Irén, kit Theodoret a nyugati egyház világosságának nevez elsőséget tulajdonít a római egyháznak. Ad hanc (sc. rom. Eccl.) Ecclesiam propter potiore[m] principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, h. e. eos, qui sunt undique fideles; in qua semper ab his, qui sunt undique conservata est ea, quae est ab apostolis traditio.“ Contra Haeres. III. cap. 3.) Sz. Cyprián „Navigare audent ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis orta est (Epla 55 ad Cornelium papam). Sz. Ágoston „Petri cathedram (igy nevezi a római egyházat) contra quam nunquam praevaliturae sunt superbae inferorum portae“ (Psal. contra part. Donati.) Sz. Jeromos Damasus pápához írt levelében (14 epla) mondja: „A halásznak tisztfolytatójával a kereszt tanítványával tartok. Krisztuson kívül elsőnek senkit nem követvén a te boldogságodnak azaz Péter székének közösségében állok, az anyaszentegyházat ezen kőszálon építettet tudom. Valaki ezen házon kívül husvéti bárányt eszik, szentségtelen; valaki Noe bárkájában nem lesz, vizözönben vesz.“ Xystus pápa „Beatus Petrus ap. in successoribus suis quod accepit, hoc tradidit“ (Epla 6. ad Joannem Antioch.) Sz. Leo „B. Petrus, qui in propria sede vivit et praesidet (epla 25) Fabiani locus i. e. locus Petri (can. 5. caus. 17. quaest. I) stb. (v. ö. Schwetz l. c. p. 517 és köv.)

c) Az általános zsinatok; így a 4-ik lateráni zsinat 1215 (cap. 5. can. 23. X de Privil. V. 33.) — — — ut super Romanam Ecclesiam, quae disponente Domino super omnes alias ordinariae potestatis obtinet Principatum utpote Mater omnium Christi fidelium et magistra“ a 2-ik Lyoni zsinat (1274) „S. Romana Ecclesia summum et plenum Principatum et Primatum super omnes Ecclesias cath. obtinet, quem se ab ipso Domino in B. Petro Apostolorum Principe sive vertice cujus R. Pontf. est successor, cum potestatis

plenitudine recepisse varaciter et humiliter recognoscit“. A florenczi zsinat (1439). Diffinimus S. Apostolicam Sedem et R. Pontificem in universum orbem tenere Primatum et ipsum Romanum Pontificem successorem esse Petri Principis Apost. et verum Christi vicarium totiusque Ecclesiae caput et omnium Christianorum Patrem et Doctorem existere et ipsi in B. Petro pascendi, regendi et gubernandi universam Ecclesiam a D. N. J. Ch. plenam potestatem traditam esse.“ A trienti zsinat (Sess. 14. cap. 7.) „Merito S. Pontifices pro suprema sibi potestate in Ecclesia tradita causas aliquorum criminum graviores suo poterant iudicio reservare“ VI. Pius „Super soliditate“ kezdetű bullájában így szól : „Super soliditate petrae fundatam a Christo Ecclesiam, Petrumque singulari Christi munere praeceteris electum, qui vicaria potestate apostolici chori princeps existeret, totiusque ideo gregis pascendi, fratres confirmandi, totoque orbe ligandi et solvendi summam curam et autoritatem in successores suos omnitempore propagandam susciperet dogma cath. est (Enchiridion Dentzinger p. 387. cap. 115. Nro 1367.)

d) a görög nem egyesült egyházak szertartáskönyvei: így Menaeum az első sz. Leo. pápát nevezi „Principem et summorum Sacerdotum fundamentum“ az orosz egyház a szakadás előtti könyvei szintén ezt bizonyítják, így az akaphisti Sedmitschinii (heti imák) „O. S. Petre Princeps Apostolorum, Primas apostolice, aeternum fundamentum Ecclesiae“ — a Mineia Mesatschnájában ezeket olvassuk „post mortem S. Petri et duorum suorum successorum Clemens sapienter tenuit gubernaculum cymbae, quae est Ecclesia Christi item S. Leo successor in throno supremo S. Petri, haeres invicti Petri et successor in ejus imperio“ (v. ö. Maistre Du Papet. I. L. I. ch. 10. et Sclosser Die morgenl. orth. Kirche Russlands. Heidelberg

1845.) és így igen szembe ötlő, hogy vagy nem térnek vissza a róm. kath. egyházba, vagy hogy ezeket ki nem törlik könyveikből.

e) Végre a ker. császárok így 3-ik Valentinián 445-ik évben kelt novellájában de Episc. ordinat. a mostani kormányok megszivleléseül ekképir: „*Quum igitur Sedis apostolicae Primatum S. Petri meritum, qui Princeps est episcopalis coronae et romanae dignitas civitatis sacrae etiam Synodi firmiter (I. Nicaeaei zsinat. Cap. 6. vagy I. Constantin. cap. 5.) auctoritas, ne quid praeter auctoritatem sedis illius illicita praesumptio attentare nitatur: tunc enim demum Ecclesiae pax ubique servabitur, si rectorem suum agnoscat universitas, hac perenni sanctione decernimus, ne quid tam gallicanis episcopis, quam aliarum provinciarum contra consuetudinem veterem liceat sine viri venerabilis Papae urbis aeternae auctoritate tentare, sed hoc illis omnibus pro lege sit, quidquid sanxit aut sanxerit ap. sedis auctoritas*“ (lásd Dr. Schulte K. R. t. 2. p. 181. Dr. Philips K. R. tom. 1. p. 158.) Az egyházi személyeknek tehát nem csak mint Krisztus helyett követségben járóknak, hanem mint isteni hatalommal fölruházott előjáróknak is tisztelettel és engedelmességgel tartozunk. Ha csak egy püspök is az ő megyéjében parancsol valamit, minthogy jogával él, vakmerőség és bűn nélkül nem vethetni meg az ő parancsolatját. Mennyivel nagyobb tisztelettel és engedelmességgel kell fogadnunk és pontosabban teljesítnünk, mikor a római pápa, Krisztus helyettese a földön parancsol valamit.

5. §. A római pápa állása az egyházban és a püspökséghez való viszonyban.

Az egyházi főnökséget (Primatus), melyet Krisztus urunk egyházában alapított, a római egyház püspökei bírják, mint Péternek az apostolok fejedelmének természetes és közvetlen örökösei az apostolságban. E fő és valódi souverénitási hatalomnak alanya vagyis a pápa, a Róma városának püspöke, ki ez egyház püspöki székét. azaz püspöksé-

gét elnyerve magában ez által és elválaszthatlanul elnyeri egyszersmint az egész anyaszentegyház fölött az elsőséget (Primatus) főnökséget, mert a római pápában, ki minden emberi hatalomtól független szükségképen és absolute egyesül és összeesik a rendi hatalomnak és az egész egyház fölötti joghatóságnak, azaz kormányhatalomnak átruházása.

Az elsőségben központosul a Krisztus alapította papság telje (plenitudo sacerdotii) központosul mindazon előjogok és hatalmak telje, melyeket Krisztus urunk földi egyházának adományozott. E teljhatalom s következőképp mindazon jogok és szabadalmak, melyek abból, az elsőség (primatus) rendeltetési céljának eléréséhez, szükségképp folynak, a főnökség természetéhez (natura) és lényegéhez (essentia) tartoznak, a főnökséghez legszorosban, elválaszthatlanul és szükségképp kapcsolódnak.

Krisztus egyházát főnökség nélkül (sine Primatu) képzelnem nem lehet, mert csak egység által kormányoztatik, csak egység által tartathatik és maradhat fön; már pedig az egység fő nélkül nem létezhetik, sem nem állhat fön rendíthetlennül. — Hogy az Isten-ember Krisztus urunk e földön alapított egyházában főnökséget rendelt, melyben mint a hierarchiai lánczolat első és utolsó tagjában az összes és minden egyes tanítói, kegyosztói és kormányzói hatalom központosul, s megvan, és onnét ismét kiömlik, és hogy a római pápák, mint Péternek az apostolok fejedelmének igaz és közvetlen utódai az ő halála által üresedésbe jött római püspökségben, ezen isteni jogon alapuló elsőséget birják: dogma s így az egyházjogban fő és változhatlan alapúl szolgál.

Ha már az egyházban a legfőbb hatalmat valóban Krisztus urunk rendelte: magától és szükségképp következik, hogy az magában foglalja a jogot is és hatalmat, mindazon eszközöket összesen és egyenkint meghatározni és alkalmazni, melyeket a pápa, belátása szerint, akar általán, akár egyes esetekben a helyek, idők és szükségletek különféle változataihoz képest az elsőség céljának elérésére, tehát az egyház és hívek javának előmozdítására, az egyház egységének fentartására, öregbitésére és helyrehozására szükségessé s hasznosaknak itél. Ezen eszközöknek mindig alkalmasoknak, Krisztus akaratával, az elsőség céljával, az egy-

ház szellemével, a hivek üdvével egyezőknek ugyan: de még sem kell mindig és mindenütt ugyanazoknak és egyöntetűeknek lenniök, sőt gyakorta az idők és viszonyok változékonyságához képest kell hogy különbözők legyenek, miután az egyház minden időre, minden ember számára alapított, az pedig ami külső és merőn jogi, nem mindig egy s ugyanaz; de nem is lehet. Az tehát, hogy a római pápák némely jogokat nem mindig, vagy nem ugyan oly módon és mérvben gyakoroltak, az elsőséggel épen nem ellenkezik, sőt tekintve a dolog természetét, másképp nem is lehetett vagy történhetett. Az bizonyos, hogy a római pápa elsősége, akár teljhatalmát, akár az ebből folyó előjogokat vesszük figyelembe, ugyan azon változhatlan alapon nyugszik, melyen az egyház; tehát nem változhatik, hanem magában véve mindig egy s ugyanaz és mint ilyen marad fön Krisztus egyházában; azonban mi a módot illeti, melyen e hatalom nyilvánul, az elsőség célját munkálja és céllozza, külső, azaz történeti kifejlésnek van alávetve és így különböző lehet.

Ennek következtében bármely jog, melyet a római pápák, mint ilyenek gyakorolnak, habár azt ezelőtt épen nem, vagy nem ily módon gyakorolták is, nem ugy tekintendő és ítélendő, mint új esetleges (*accidentale*) és szerzett (*acquistum*) jog; hanem csupán mint az elsőségben székelő teljhatalom külső nyilatkozata, kifejlése, mint az elsőség eredeti természetéből (*nativa indole*) folyó, következőképen, mint lényeges jog, az elsőség természetével és céljával szükségképen egybe van kötve. Vagyis ha új körülmények valamely új, eddig nem ismert, jognak gyakorlatát kívánják, az is minden kétségen kívül a pápa lényeges jogai közé sorolandó.

A római pápa joga és kötelme az egész egyházat vezérelni, legeltetni és kormányozni, annak javát előmozdítani, egységét megőrizni, magától és szükségképen magában foglalja mind azon egyes jogokat, melyek nélkül az elsőség célja el nem érhető. Azok különös és kimerítő felsorolása és elészámítása nem szükséges, de nem is lehetséges; mivel a perczenkint létrejövő új viszonyok és körülmények új eszközöket, azaz jogokat szükségelhetnek és kívánhatnak.

Azért, kik kérdezik, vajjon a pápák már régtől fogva gyakorolták-e minden egyes jogukat történetanilag és en-

nek bebizonyítását sürgetik, nagy járatlanságot tanusítanak nem csak az elsőség (Primatus) természete és czélja, hanem az általános jog természete körül is. Ugyanis az elsőség lényege és kötelme az egész egyház kormányzásában, egységének fentartásában áll; az egységet egyedül a pápa, mint az egyház feje s főpásztora őrizheti meg; s e czélból adatott neki a legfőbb hatalom függetlenül minden emberi hatalomtól.

Innen következik, hogy az elsőség egyes jogai, mint szükséges eszközök a cél eléréséhez, annak természetén és isteni alapításán alapszanak, és hogy azok megválasztása és meghatározása egyedül a pápa, ki e legfőbb hatalommal bír, ítéletétől függ. Elvi tekintetben kevés figyelembe jöhet: vajjon valamely jog mindig gyakorlatban volt-e? mivel a jog a gyakorlattól nem függ mint föltételtől; és valóban sajnálatra méltó amaz elmélet, mely szerint a jogok, melyek nem gyakoroltatnak, elenyésznek, felbomlanak. Ezért a római pápa ma épen úgy elkezdheti valamely jog gyakorlását, mint ezer év előtt, vagyis csak most gyakorolhat valamely jogot, a nélkül, hogy azért ez csekélyebb erejű vagy kevésbé lényeges lenne, mint többi jogai, melyeket 1000 év előtt vagy az egyház kezdete óta gyakorolt. Épen abban, hogy a pápa hatalmát különböző módon gyakorolhatja, tűnik ki istenisége vagyis isteni rendeltetése; mert miután az egyház következésképp az elsőség is minden emberek számára és minden időre alapított, kell hogy a külsőkben és jogiakban, melyek külfefejlésnek vannak álvetve, maga is képes legyen külső kifejlődésre és így alkalmas arra, hogy hatalmát majd nagyobb mérvben és szababban, majd ismét kisebb mértékben és szűkebben gyakorolja, amint ezt az egyház szüksége, java és üdve kívánja.

Ki az állam vagy magánjog körében nem ismerne el más jogot, mint amely mindig gyakorlatban volt, azt jogosan és méltán kinevetnök valamennyien; tehát az egyház irányában is legyünk jogosak és méltányosak. (Dr. Schulte 2. k. I. r. 190. l. 2. jegy.)

A most kifejtett elveket szorosán szem előtt tartva, minden olyan tényt, mely az egyház alkotmányával és rendjével ellenkezni látszik a legjobban meg lehet vele egyeztetni; azonkívül tisztán kiviláglik, hogy a pápa jogai-

nak lényegesekre, melyekkel maga Krisztus ruházta volna föl, melyeket a pápák az első öt században gyakoroltak legyen, és melyek nélkül az egyház egysége fel nem állhatna: és esetlegesekre (*accidentalia*), mellékésekre (*accessoria*), melyek az elsőség czéljából nem folynának, és melyeket a pápák később különféle helyes vagy helytelen okok következtében nyertek volna, való felosztása, melyet Febronius álnok elmével kikoholt és azon szándokkal tanított, hogy a püspökök a római Curia által állítólag tőlök *contra fas et nefas* elvett merőn esetleges (*accidentalia*) jogokat visszaszerezzék, s a mely egyes tudósoknál időnkig tartotta magát, nem csak minden szilárd alapot nélkülöz, hanem magával az elsőség (*Primatus*) természetével és czéljával is ellenkezik. Egyébaránt már régen el van vetve és kárhoztatva, mint szakadást okozó és a hierarchiai rendet felbomlasztó azon vélemény, mely szerint a püspököknek lehet, sőt kell is eredeti jogaikba visszalépni, valahányszor ezt egyházuknak nagyobb java kívánja (v. ö. VI. Pius „*Auctorem fidei*“ kezdetű bulláját.)

Az elsőség (*Primatus*) egyes jogait hitágazatilag (*dogmatice*) meghatározni nem szükséges, de az egyház sem határozta azokat valaha; mivel azok szükségkép magával az elsőséggel (*primatussal*) adva valának, mint annak külső nyilvánulásai, és az elsőségben székelő teljhatalomnak külső kifejlődései, s így az elsőség czélja által szükségkép meg vannak határozva és saját határaikkal korlátolva. Hasonlókép nem vala szükséges magában az elsőség alapításában meghatározni és megjelölni (*dogmatice*), miként kell az egyházban az elsőség fentartását, megszerzését és állandóságát eszközölni, miután ez is, mennyiben az egyház alaptörvényein nyugszik, az elsőségnek Péteren az apostolok fején történt alapításából magától és szükségkép következik; a mennyiben pedig e dologban változásnak helye van, a történelemnek hagyatott fön. A Krisztus alapította elsőséget Péter viselte, meddig e földön időzött? Mivel pedig a főnökség nem volt Péter *physikai* személyéhez kötve, hanem Péterben az egyház java és egysége végett alapított, önként következik, hogy Péter halálával az elsőség (*Primatus*) korántsem szűnt meg, hanem az örökké tartandó egyházban fönmarad, a kereszténység minden idejére kiterjeszkedik, a

világ végezteig főáll az egyházban, szóval örök. Továbbá miután az elsőség csak egy lehet, önként következik, hogy bármely felszentelt egyén, csupán azért, mivel Péter által püspökké szenteltetett föl, a főnökség legfőbb hatalmát épen nem nyerte el, hanem ezt egyedül csak az nyerte, nyerhette el, ki azon üresedésbe jött püspöki széket, melyhez az elsőség elválaszthatlanul hozzá volt kapcsolva, vagy a Péter halála által üresedésbe jött püspökségét törvényesen örökölte. Tehát már magában az elsőségnek Péter személyében történt alapításában meg lön határozva, hogy az mely módon tartassék meg és maradjon fön az egyházban; az pedig, hogy Péternek a halála által megüresedett püspökségben ki legyen valódi utódja, kitűnik Péter tettéből, ki Rómába ment, e város püspökségét viselte és ugyanott kereszthalál által kumulva az elsőséget (Primatust) és a fő cathedrát a római egyháznak hagyta, mint legdrágább és leggazdagabb örökséget. Tehát a római pápának mint Péter örökösének elsősege hitágazatilag bizonyos és nines mód, melyen megdőntető lenne.

Az örökösödés minőségét a római püspökségben az egyház kezdetétől fogva bővebben és közelebről meghatározni nem volt szükséges. Mivel hogy a papság teljét más nem nyerheti el, mint a ki a püspökök sorába fölvétett, vagyis püspökké érvényesen szenteltetett, az egyházzal magával meg volt határozva; hogy pedig a püspöki rendet, a püspöki hatalmat valósággal ki nyeri meg, az egyház kezdete óta gyakorolt felszentelés minden kétségen kívül helyezi, ekkép a *conditio sine qua non* ahhoz, hogy valaki képes legyen az elsőség fönségét elnyerni lényegében mindig ugyanaz s így szükségképen meg van határozva. Hogy pedig egyes esetben ki nyeri el az egész egyház e valóban fönséges főnökségét, az üresedésbe jött római püspökség törvényes betöltésének ténye határozza meg.

E betöltés módja, vagyis azon mód, mely szerint a megürült római püspökség a püspöki kar valamely tagjának adományoztatik nem lényeges (*non est de substantia*) vagy az egyházi nyelvszokás szerint nem isteni, hanem emberi jogu s így különböző lehet, amint valóban különbözött is; mert hajdan a római Clerus, mainap kizárólag csak a bibornokok választják a pápát.

A római pápa isteni jognál fogva feje az egyháznak, az egység központja, Péter utódja, Krisztus helytartója, minden keresztények atyja és tanítója, kinek az egész egyházban nem csak tekintélyi és tiszteleti, hanem joghatósági elsősége is van. A római pápa tiszteletben mindenkit meghalad, mindenki fölött joghatóságot gyakorol, miután az egész egyházban teljes legeltetési, vezérlési és kormányzó hatalmat adott neki Krisztus, mikép ezt a florenczi zsinat meghatározta (v. ö. Dr. Schulte K. R. 2. k, 178 és köv. lap. Phillips 1. k. 21. §. és köv. Möhler Symbolik 6. kiad. 391. lap. Devoti Inst. I. k. III. tit. I. Sect. 164. lap. stb.

A pápa oldala mellett állanak az apostolok utódjai a püspökök, kik szintén Krisztus tekintélyével, de már közelebről meghatározott módon vannak az egyház kormányzatára hivatva és rendeltetve. Azonban sem egyesek, sem együttesen mint collegium nem bírnak oly hatalommal, hogy szavok által a pápa lekötve vagy határozataiknak alávetve legyen. A római pápa nem csupán formaszzerű feje az egyháznak (caput ministeriale, formale) nem csupán végrehajtója a püspökség határozatainak, kinek talán a püspökség helybenhagyásáig ideiglenes határozatokat joga van hozni; hanem az egyház egységének folytonos szükséges fentartása és védeése, ugyszintén azon bizonyosság, miszerint Krisztus egyházával maradand világ végezetéig és hogy annak a sz. Lelket minden időre elküldötte; továbbá, hogy Krisztus egyházát soha kételyek és bizonytalanságok nem veszélyeztethetik, ezen és más számtalan okok szükségkép követelik, hogy a római pápa az egyház feje és alapja magában és közvetlenül birjon teljes és legfőbb hatalommal arra, hogy az egész egyházat kormányozza, legeltesse, vagyis legyen neki teljhatalma mind arra, mi az egyház külső kormányzatához szükséges.“ És pedig annál inkább, miután a püspököket egybegyűjteni nem mindig lehet, ellenben az egyházat mindig biztos és marandó hatalommal, erős karral kell kormányozni; miután

az egyház egységének, a fő és tagok közti összhangzat minden időben és helyen fõntartására, és mindazoknak, melyek az egyház czéljának elérését eszközlik és pedig amint a különféle körülmények parancsolják, helyes elrendezésére, az idők különbözõ szükségleteihez képest részint új törvények hozatalára, részint a létezők megszüntetésére, vagy azok szigorának enyhítésére és nagyobbítására okvetlenül kelle rendelni egyet, ki a legfelsőbb hatalommal fölruházottan minden fölött álljon, minden fölött egyenlõ joggal és módon öröködjék és uralkodjék. — A pápa irányában mindenki kivétel nélkül, legyen bár a Clerus legfelsõ vagy legalsó fokán, vagy tartozzék a laicusok sorába, a legkészségesebb engedelmisséget köteles tanusítani. Azonban a pápa fõnöksége az egyház java és egysége végett van alapítva; a szelidség, szeretet és jog elvein nyugszik, nem önkény, hanem törvényes uralom. Az isteni jog azt szükséges korlátokkal veszi körül, az egyházjog hatalmában van, az emberi jognál fölebb áll. Mindazáltal, míg valamely törvény erõvel bír és tart, azt figyelmébe kell vennie. Tehát maga a jog határozza meg módját, mikép kelljen a pápa ellenében is valamely jog fõntartását kérni, illetõleg tiszteletteljes elõterjesztéseket tenni (v. ö. cap. 1. de Constitut in sexto; cap. 4. de concessione Praeb; 14 Benedek „Magna nobis“ kezdetû 1748-iki junius 29-én kelt bulláját és de Syn. Dioce. IX. k. 4. és 8. fej. stb.)

A mondottakból következik, hogy a római pápa legfelsőbb törvényhozó hatalommal bír, kinek beleegyezése nélkül bárkinek rendelete csak saját területén belül kötelez, kinek beleegyezése nélkül az egyetemes zsinatok határozatai is sem birnak erõvel, hatálylyal (trienti zsinat 25. ülés 21. fej. de Reformatione; IV. Pius bullája „Benedictus Deus“ 1564) hogy bír joggal, miszerint minden egyes szükséges eszközt meghatározzon és alkalmazzon az egyház egységének fentartására, a már létező törvénynek hatályának megvédésére, vagy mikép mondani szokták a canonok sürgetésére (canones urgere); miszerint felügyeljen, nehogy valaki hatalmának korlátait tullépje, hogy hivatalát és tisztjét mindenki jól betöltse; bír legfelsőbb felügye-

lési joggal az egész egyházban, bir joggal eldönteni a hit és erkölcs dolgait, gyógybüntetéseket hozni, azokat érvényesíteni; isteni tiszteletet, missiókat, szerzetes rendeket, szenttéavatásokat elrendelni és rendezni, bir joggal ünnepnapokat határozni és megszüntetni s így tovább; — bir joggal mindenkit megítélni, védeni és büntetni, nála van a legfelsőbb birói és fenyítő hatalom — a hierarchia tagjainak megszabja tiszti körét, joghatóságuknak határokat tesz, nyáját kijelöli, a részletes egyház kormányzására hatatmat ad s így tovább; — egyházmegyéket emel, körvonaloz, püspököket nevez ki, ítél és letesz; az egyház javait őrzi, azokról rendelkezik, és hogyan alkalmaztassanak az egyház javának előmozdítására, céljának kivitelére, szükséges eszközök meghatározása stb. szóval nála van a legfelsőbb tanítói, kegyosztói és kormányzó hatalom az egyházban, a legfelsőbb kormányhatalom.

Végtére a római pápát mint az egyház fejét, senki — sem egyesek sem az összegyűlt püspökök nem ítélhetik el. Megtörténhet k ugyan, hogy kötelességgé váljék a pápának netán igazságtalan evident törvénytelen parancsolatait nem teljesíteni, azoknak szenvedőlegesen ellenállni, nem tevén amit parancsol, és akadályozván, hogy ne hajtsa végre akaratát (v. ö. Aichner J. E. 68. l. és Bellarminus de R. Pontificibus 2. k. 29. fej.), hanem az egyházi dolgokban őt senki el nem ítélheti, meg nem büntetheti, ehhez csak főlebbvalónak van joga, az ehhez szükséges birói hatalom senkinek sem adatott, mert egyedül Istennek van alávetve, egyedül Istennek felelős.

Nevezzék bár e rendszert pápainak (systema papale) vagy nem; az mindenesetre egyetlen egy, mely mindig érvényben volt, melyet mind az egyház szüksége, mind az egyházi jog szelleme, valamint a történelem, hagyomány és zsinatok tekintélye megerősít és állapít, az ellentétes ugynevezett püspöki rendszer (systema episcopale), mely csak méltánytalanul és a püspökök gyalázatjára viseli nevét, s mely a pápát a püspökök és zsinatoknak aláveti, soha érvényben nem volt s nyilvánosan téves; noha egyes maradványai, gyászos következményei és elvei a tudomány és iskolák köréből teljesen kiirtva nincsenek.

6. §. Az apostolság jogutódja a püspöki kar.

A püspökök közvetlen és törvényes utódjai az apostoloknak, mint azt a szentírás (v. ö. sz. Pál a Filippiekhez írt levelének II, 25; János Jelenk. II. 1 és köv.) a sz. atyák és a közzsinatok világosan tanúsítják. Így a püspökök már a szentírásban *αποστολοι, αγγελιοι*, azaz nuncii, missi — neveztetnek, bizonyára nem más okból, hanem hogy a hivatásukért adassék, hogy ők az apostolok utódjai. De tárgyunkat kiválólag a hagyomány bizonyítja, így a többi közt: a karthágói zsinatban egybegyült püspökök ekkép nyilatkoznak „Manifesta est sententia Domini N. J. Christi apostolos suos mittentis et ipsius solis potestatem sibi a Patre traditam permittentis, quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Dei gubernantes“ sz. Cyprian így ír Cornelius pápához: „Hoc vel maxime frater laborare debemus, ut unitatem a Domino per apostolos nobis successoribus traditam, quantum possumus obtinere curemus“. (Epla 42.) Sz. Jeromos: „Apud nos apostolorum locum tenent episcopi (epla 42 ad Marcellum) ismét: „Episcopi omnes sunt apostolorum successores (epla 93 ad Evangellum) sz. Ágoston: „Patres missi sunt apostoli pro patribus nati sunt episcopi super terram“ (Comm. in Ps. 44.) Sz. Gergely pápa: „Horum sc. Apostolorum profecto nunc in Ecclesia Episcopi tenent locum“ (Homil. 26.) végre a trienti zsinat: „Episcopi, qui in locum apostolorum successerunt, ad hierarchicum ordinem praecipua ratione pertinent“ (23 ülés 4. fej. de Sacr. Ordinis). Azonban meg kell jegyeznünk a) hogy a püspökök utódjai ugyan az apostoloknak, de nem oly értelemben, mint a római püspök az egyházfőnökségben; mert midőn amaz Péternek személykénti utódja, a püspökök nem egyénileg véve az egyes apostoloknak követői, tisztfolytatói, hanem csak az összes püspöki kar, mint az apostoli testületnek valódi utódja tekintendő; innét következik, hogy minden egyes püspök is nevezethetik az apostolok utódjának, de csak tágabb érte-

leben. — b) Valamint Péter, mint az egyház hatalom gyűpontja és zárköve, ki nem zárható az apostoli karból, úgy a püspöki kar mint egységes test nem képzelhető a római pápa nélkül, csak ő benne és általa vesznek az egy testbe egyesült püspökök részt az ő teljhatalmában, a csalhatatlanságban, mint az egyház kormányzásában „ubi Petrus, ibi Ecclesia“ avval a lényeges különbséggel, hogy még Péter utódja egyenkint az egész egyház fölött áll, a püspökök egyenkint csak egyes egyházközség kormányzására vannak meghiva Péternek ezen szava szerint: *Pascite, qui in vobis est gregem Dei* (I. Lev. 5, 2.) Az apostolok az általok rendelt püspökökhez nem úgy szóltak, mint Krisztus az apostolokhoz „*Ite et docete omnes gentes*“, hanem „*ite et docete hanc gentem*“ és sz. Pál apostol a Mileten egybegyűlt püspökökhez így szólt: „*Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus S. posuit regere Ecclesiam Dei*“ (Ap. cs. 20. rész). Továbbá az apostoloknak csak a rendes hatalomban, a püspökségben, nem pedig a rendkívüli apostoli hatalomnak is örökösei. Az apostolatus kiváltságai, melyek szerint az apostolok mindenütt hirdethették az evangéliumot, alapíthattak egyházakat, hozhattak törvényeket, rendelhettek püspököket stb. csak a Péterre nézve rendesek voltak, a többi apostolokra nézve pedig csak rendkívüliek, azért is csak a Péter utódjára mentek át, kinek mai nap is szükségesek, de nem mentek át az apostolok utódaikra, de nem is szállhattak át a legnagyobb zavarok nélkül, és azért már az apostolok, mint fentebb láttuk, az általok rendelt püspökök hatalmát bizonyos korlátok közé szoríták és az egyes püspökségeknek ezen korlátozása számos egyház zsinatbeli határozatok által tüzetesen lőn elismerve.

És habár az apostolokban mint első rendű papokban, a presbytereket is mint azok segédjeit rendelte Krisztus urunk, midőn az utolsó vacsorán mondá: „*Ez t cselekedjétek az én emlékezetemre*“ (v. ö. trienti zsinat 23 ülés I. fej. de Inst. Sac. N. L. és 22 ülés 2. can. de Sac. Missae) és így a presbyterek az apostolokból szoros értelemben vett püspökökből, mint a csira a törzsből sarjadzanak, mint a patak a forrásból fakadnak; mindazáltal az apostoloknak az Istentől nyert teljes hatalomban

utódjai egyedül csak a püspökök (v. ö. Porubszky J. E. I. köt. 48 §.—59 lap).

7. §. Jogi észrevételek és általános elvek a püspökök állása, viszonya és jogai körül az egyházban.

Miket a püspökökről mondandók vagyunk, ugyanazok állanak egyszersmint a hierarchia felsőbb tagjairól is mint a patriarchák, primások és metropolitákról, miután ezek saját-szerű jogai nyugszanak merőn tételes (positiv) alapon, emberi jogon és csak a püspökiek folynak a püspökségből, isteni jogból.

A püspökök, mint az apostolok egyedüli valóságos és törvényes utódai, akiktől lelki származás, azaz fölszentelés és püspökké avatás útján folytonos szakadatlan sorban erednek, a hierarchiának szükséges, isteni joggal rendelt tagjai és egységben az egyház fejével a római pápával és fő hatalma alá rendelten, a nekik adott hármassal hatalom szerint vannak hivatva az egyház kormányzására (azonban, midőn azt mondjuk, hogy a püspökség az egyház kormányzására van rendelve vagy hivatva, nem tévesztjük szemelől hogy a római püspök nem csak tagja e püspökségnek, hanem annak csúcsa (vertex) és alapja, és hogy neki adott elsőség (Primatus) erejénél fogva, minden püspöknél fölebbvaló, és hogy lényegesen ő az, ki által a hármassal hatalom különös módon az egyháznak adatott (v. ö. D. Schulle 2. k. 29 §. 212 lap. és Dr. Phillips 2. köt. 18—25 §; Barbosa de offo Episc. Lugduni 1698; Thomasinus Pars I. Libr. I. cap. 50—60; XIV. Benedek de S. P. ki-tűnő műve; trienti zsinat VI. ülés I. fej. de Reform. VII. 3. can. de confirm. XXIII, I fej. de Inst. Sac. 4. fej. de Eccl. Hierar. 6. 7. fej. de Sac. Ord.)

Ezen állást és helyet birják az egyházban (e hatalomnak és tekintélynek részesei) mind azok, kik püspöki fölszentelésben részesülnek, kapjanak bár alacsonyabb vagy fensőbb rangot, méltóságot a külhierarchiában, a külső kormányzásban. A püspökök mindnyáján egyesülve az egyház fejével, az egység központjával, Krisztus helytartójával képezik a püspöki testet (corpus episcopale) vagyis Petro-apostolicum collegium-ot, létrehozzák amaz egységet, mely Krisztus egész egyházát, a hivek egyetemes közönségét,

társulatát jelképezi. Tehát midőn az egész egyház kormányzása, és azon hatalomnak, melyben minden püspök, mint ugyanazon egy püspökségnek tagja, részt vesz, gyakorlata forog fön, akkor a püspökök mindnyáján a hierarchiának csak egy és pedig szükséges, legfelsőbb fokozását képezik, melynek csúcsa és alapja a római pápa, az egyház feje (trienti zsinat XXIII. ülés 6. can. de Sacr. Ord.) Azonban ezen egyenlőség valóban és tényleg csak az egyetemes zsinaton nyilvánul és működik. A püspökségnek adott jogok gyakorlata végett szükséges volt minden egyes püspököt, hogy a külső rend föntartassék az egyházban meghatározott terület, a hivek bizonyos nyájának élére állítani, hogy azt tulajdon joggal, kizárólag, legközelebről és közvetlenül kormányozzák. Már az apostolok idejében a püspökök bizonyos egyházak élére állítottak (v. ö. Péter V. 2. Tit. I. 5. Ján. Jelk. II. 12. 18.) Az időtől fogva az egyházban a püspökök mindig megállapított, biztos földrajzi határokkal kijelölt területet, egyházmegyét birnak, hogy az egyházakat, a hivek seregét alávetve az egyház fejének, amennyiben őket a jog szerint illeti, kormányozzák. Tehát a hierarchiának, amennyiben olyanokat foglal magában, kiknek joguk van az egyházat, mint külön pásztorok, igazgatók, kormányozni, — valóságos és önálló tagja csupán az egyházmegyével biró püspök lehet, ki Ordinarius (sc. Judex) valamely megállapított területben; mivel csak ez gyakorolhatja saját joggal a kormányzói tisztelet (ius proprium habet munus regendi exercendi) ellenben a fölszentelt püspök (Episcopus consecratus) a ki részt vesz az egyetemes egyház kormányzásában, mint a püspökségnek, melynek csúcsa és alapja a római pápa, tagja, nem bir saját kormányzási és hivataloskodási joggal, és azért az egyházjogtan rendszerében csupán a közzsínatok tárgyalásánál szükséges helyet foglal, egyébkint a rendes és külső kormányzás kifejtésében és gyakorlatában csak mint a pápa vagy püspök segédje. A hierarchia rendben a püspökök vagy közvetlenül a pápának vannak alávetve, a mennyiben t. i. az alsóbb középső emberi jogon alapuló fokozatok valamelyikét birják, (patriarchák, primások, metropoliták), vagy függetlenek ezek joghatóságától és közvetlen a pápa alatt

állanak (episcopi exempti); vagy a hierarchiában a rang és kormányzat tekintetében a pápán kívül még más fölebbvalónak, tehát a pápának csak közvetve vannak alávetve (episcopi suffraganei alicuius metropolitae). Azonban e különbségből a) épen nem következik nagyobb joghatóság, ha ilyen tágasb hatalomra hivatkozás történik, azt be kell különösen bizonyítani, b) a püspököknek akár a pápához, akár megyéjéhez való viszonyában nem keletkezik különbség, kivéve a metropolitai kapcsolatot; hanem e különbség minden ereje és eredménye csupán a nagyobb tisztelet és kitüntetésben nyilvánul, e szerint a hierarchák sorozata következő: érsek, az érseki méltósággal és czim-mel felruházott püspök tartomány nélkül, exemptus püspök és egyszerű ordinarius.

A püspökségnek egyedül alapítása isteni jogú; de nem az egyháznak külső elosztása megyékre és ezeknek püspökök között. Hogy a püspökök bizonyos határozott nyáj élére állíttatnak, emberi ugyan, de apostoli és a jogban nélkülözhetlen intézmény, noha alkatidoma különböző lehet.

Ha már a püspököt valamely megállapított egyházmegye élén észlelet alá vesszük a) mint első rendű áldozárt, ki magában birja a papság teljhatalmát (plentudo sacerdotii); b) mint ordinariust valamely nyáj felett, c) mint a hierarchiának szükséges tagját, ugy mind általán az egyházhhoz, mind különlegesen a római pápához való viszonyát oly módon határozhatjuk meg, mely a jog alapelveiből szükségképen következik, és pedig:

1-ör. Miután az istenileg alapított kormányzási hatalom, melyben minden püspök részt vesz, a hierarchiában isteni rendelésnél fogva van letéve; önként következik, hogy mihelyt valamely püspök a püspöki fölszentelés által a püspökök sorába iktattatik és a hierachia tagjává leszen: már ez által magában és az isteni rendelés erejénél fogva részesévé válik az egyetemes egyház kormányzásának. Tehát a püspökök az egyetemes zsinatban nem a pápa átruházása, hanem az őket megillető isteni jognál fogva birnak szavazati és ülési joggal, melytől csak akkor lehet megfosztatniok, ha valamely vétség miatt jogosan megvonatik tőlök annak gyakorlata (v. ö. dr. Schulte 2. k. 214. l a p. 1. sz.)

2-or. A püspökök lelki képessége (habilitas spiritalis) lelki hatalma mindazok gyakorlására és véghezvitelére, melyek a kath. tan szerint a papi és püspöki rendből származnak, érvényes fölszentelésök és püspöki avatásuk következménye. Azokban, melyek a rendi hatalmat illetik, a püspökökben a hatalom teljes székel (plenitudo potestalis residet), mely magától az Istentől, azaz mint mondják, közvetlenül a fölszentelés által adatik nekik és így a pápa megerősítésétől nem függ. — Innen világos, hogy aki már egyszer megkapta a rendhatalmat, azt annak törvényes gyakorlatában meg lehet ugyan sok okból akadályozni; azonban a hatalom hatálya mindig megmarad, úgy hogy nem lehet annyira megsemmisíteni vagy megkötni, hogy ne eszközölje azt, amit isteni intézésénél fogva eszközölnie kell. Azért a püspök bárhol szolgáltassa ki az egyházi rendet, csak helyesen végezze és a lényeges belső kellékek meglegyenek, érvényesen szolgáltassa, habár talán e tényével a tételes jog rendelményeit sérti, következőkép jog szerint tilosan cselekszik.

3-or. Noha Krisztus urunk a püspökséget az egyház kormányzására rendelte: noha a püspökök egyesülten az egyház fejével részt vesznek az egyetemes egyház kormányzásában: ebből még sem következik, hogy mihelyt valaki püspökké szenteltetett, azonnal gyakorolhasson kormányzási hatalmat, vagyis birjon joggal valamely nyáj, megállapított terület legeltetésére, vezérlésére, kormányzására. Mert abból, hogy az egyház fejével egyesült püspökséget megilleti, az egész egyház kormányzása, épen nem következik, hogy egyesek akár általános kormányzási joggal birjanak, akár hogy bizonyos és meghatározott nyáját, melyet vezéreljenek kaptak légyen. Az egyháznak megyékre való felosztása, bizonyos nyájnak kijelölése nem isteni, hanem emberi jogu, tételes emberi vagyis apostoli intézmény (iuris eccl. positivi) mainapság is a történelmi kifejlődés alapította jog szerint kizárólag a római pápát illeti meg, (a nélkül hogy a módosulásnak hely nem adatnék). Tehát a külső hivatásnak, bizonyos meghatározott nyájnak kormányzására való törvényes küldetésnek attól kell származni, kinek minden püspök alá van vetve, s kinek hatalma kiterjed az egész világra. És kinek adott Krisztus másnak ilyes az egész

világra kiterjedő hatalmat, ha nem a római pápának az egyház fejének, főnökének? Következésképp vagy tőle közvetlenül és egyenesen, vagy legalább az ő beleegyezése és megerősítése mellett kell kapni minden püspöknek törvényes küldetését, melyben adatik számára a nyáj s az ezt kormányozhatási jog. A ma szokásban lévő jog szerint a püspöki hivatás valamely meghatározott nyáj vezérlésére a pápa akarata és tekintélye által nyer először kánoni erőt (*primum obtinet vim canonicam.*). Innen logikai szükségességgel következik:

4-er. Hogy minden egyes püspök azon jogát és tehetségét, melynél fogva az őt mint püspököt megillető és vele járó előjogot és hatalmat valamely megállapított terület határai közt gyakorolhatja vagyis az u. n. részletes joghatóságot (*iurisdictio particularis*), melylyel bizonyos nyáj és megállapított terület fölött birnak, Krisztus helytartójától a pápától és pedig az egyedül ennek adott teljhatalom erejénél fogva kapják, azaz: hogy ezen joghatóság a pápától és a pápa azon ténye által veszi eredetét és származik, melyben az egyházmegyék kormányzását reájok bizza. Következésképp a püspökök, a mennyiben küldetvék bizonyos megállapított terület határain belül vezérelni az egyházat, valóban hivatva és téve vannak a római pápa gondjábanani részvételre (*vocati et positi sunt in partem sollicitudinis R. Pontificis* (v. ö. III. Incze de *Electione* cap. 4. (I. 6.) trienti zsinat 23. ülés 4. 7. 8. can. *Devoti Instit.* J. E. 1. k. VI, §. I. Jegy. 120 lap. római kiad. 1792; Bouix de Eppis I. k. 56. lap. Dr. Schulte II. k. 215. lap. 4. §.)

5-ör. A püspök törvényes módon a sz. Cánonok s az apostoli széktől jóváhagyott szokásos fegyelem szerint bizonyos megállapított nyáj élére állíttatván, elnyeri a jogot, hogy a püspöki hivatal erejénél fogva őt megillető jogokat gyakorolhassa. Az egyes jogokat isteni jognál fogva, azaz püspöki hivatalának erejéből gyakorolja.

6-or. A pápa isteni rendelésből minden püspök fölé van helyezve, az egész egyházra kiterjedő joghatóságánál fogva; és amint az egyház javának és czéljának előmozdítására minden szükségest és hasznost elhatározhat és alkal-

mazásba vehet: épen ugy a püspökök hatalmát is ennek használata és gyakorlata körül bizonyos határok közé szoríthatja és foglalhatja. Miután az egyetemes egyház kormányzása s e végből az általános törvényhozási hatalom a pápának van átadva (és az egyetemes zsinatoknak) következik, hogy a püspökök alája vetvék, különben az egység föntartása lehetetlenné válnék. Tehát a pápai törvények iránti engedelmesség és annak joga a püspökök hatalmát a gyakorlat tekintetben bizonyos határok közé szorítani, szükségképen magában az egyház alapításában eredeti alkotmányában feneklik. Innét következik, mily téves ez elvont állítás „minden püspök, pápa saját megyéjében“ vagy mint mások mondják „amit tehet a pápa az egész világon, kivéve azokat, melyek az egyetemes egyház állására vonatkoznak, mint hitczikkelyeket meghatározni, ugyanazt teheti a püspök is megyéjében, ha csak a pápa azt maga számára különösen fön nem tartotta (v. ö. VI. Pius bulláját „Auctorem fidei“ 1794. 14. Benedek de Syn. Dioce. L. IX. 1. fej. 5. sz. és köv. Dr. Schulte 1. k. 21. §. 99. lap.)

Hogy meddig terjedt a pápának hatalma a püspökök ezen korlátozásában, szorosán meghatározni nem lehet; csak az az egy bizonyos megdönthetlenül, hogy elmozdítván a püspököket, kinevezett helynökei által nem kormányozhatja az egyházat; mert Krisztus akarata, hogy az egyházmegyéket rendesen püspökök, mint tulajdon és rendes pásztorok vezéreljék. Minthogy ez az egyház isteni alkotmányához tartozik, melytől eltérnie soha sem szabad, nem történhetik meg, hogy a római pápa a helyettes kormányzati rendszert az egész egyházra kiterjeszsze, mert ezzel megsértené az egyház isteni alkotmányát.

7-er. Egyes püspökök hatalma a püspökség egységbeni közösségből foly, mely püspökségnek csucsa és alapja a pápa. E közösségtől függ szükségképen s a nélkül nem létezik. Ezért jól mondja sz. Cyprián „egy a püspökség, melyben minden egyes együttesen részt vesz“. Az egyes püspökök hatalma az egyházban létező teljes kormányzói hatalomból foly, azaz minden püspök részese azon vezérlési és legeltetési hatalomnak, mely-

nek gyakorlatában áll a püspökök hivatala, ez értelemben egy a püspökség....“ Tudniillik egy a püspökség részint mivel annak részestársai egy erkölcsi testet képeznek; részint mivel ama kormányzói hatalom, melyet a püspökök a pápával egyesülve birnak (s a melyet ez maga is bir) egy; és pedig az egyes püspökök ez általános joghatóságnak egy részecskéjét birják, de nem mint különvált és önállót, hanem közösen a többiekkel, mivel azon nyáj, melyet kormányoznak, csak részecske az összes nyájnak, mely az egyház pásztoraira van bízva. Következésképp csak az nyerhet püspökséget, ki a többi törvényes püspökökkel főképen a római pápával egységben van, (az egyház dogmáiból és alapzatos alkotmányából föltétlen szükségességgel folyó ezen tételekkel, úgy véljük, jogilag eléggé meghatároztuk „vajjon és mennyiben isteni jogu a püspökök hatalma (v. ö. VI. Pius „Auctorem fidei“ bulláját. Dr. Schulte t. 2. p. 215 és köv. 3. jegyz.)

8-or. Tehát a püspök mint megyéjének isteni és emberi rendelés következtében pásztora, gyakorolhatja minden és egyes püspöki hivatalából folyó jogait és egyháza javának előmozdítására mindennemű törvényt hozhat, kivéve ha azok használata körül mindkét tekintetben vagy a pápa, vagy az általános zsinat valamely megszorítást tett volna.

9-er. A püspöknek megyéjében mindenki engedelmeskedni tartozik az egyházi ügyekben; a joghatósága alóli exentiók külön esetekben és az egyház fejéhez (illetőleg Metropolitához) a jogilag meghatározott esetekben és jogilag előírt módon történt fölebbezések kivitelével. A püspöktől elválás, jogos törvényei irányában az engedelmesség megtagadása, a szakadás jellegét hordja magában.

10-er. Egy püspök sem hozhat törvényeket vagy gyakorolhatja jogait más megyében, hanem csak külön jogból vagy a pápa beleegyezése folytán.

Jegyzet : Minthogy Krisztus urunk a hivek cselekedeteiknek az örök üdvösség elnyerésére szükséges igazgatását és vezérlését az ő általa rendelt egyházi előljárókra bízta, kell hogy azok az Istentől nyert kormányhatalmat

gátoltalanul és szabadon gyakorolhassák. Ide tartoznak :

1-ör az egyházfelügyelési jog (*ius inspectionis ecclesiasticae*). Valamint minden társasági, ugy az egyházi kormányzásnak is az a természete, hogy a főkormányzónak kell, ha csak azt nem akarja, hogy minden tönkre jusson, az alattvalók cselekedetei fölött örködni. Tehát méltán követelhetni, hogy a római pápa a mondott czélből szabadon küldhessen követeket a különféle nemzetekhez, a püspök szabadon látogathassa megyéjét — azután sem a pápa, sem a püspökök ne gátoltassanak abban, hogy távolabb helyekből szükséges jelentéseket tétethessenek maguknak. És így az államnak nem szabad, jogszerűn nem lehet a hierarchiának ezen bensős saját jogának gyakorlását akadályoznia, p. o. tiltván a fő és a tagok közti kölcsönös közlekedést, és még nagyobb méltatlanság követtetnék el, ha a fejedelem e felügyelési jogot magának talajdonítaná.

2-ör. A törvényhozói hatalom. Miután Krisztus urunk az egyháznak, önálló és független törvényhozói hatalmat kölcsönzött, magától értetik, hogy az egyháznak teljes szabadsággal kell birni mind az egyházi törvények hozásában, mind azok alkalmazásában és végrehajtásában. A világi fejedelemnek nem szabad egyházi törvényeket hozni, sem azok hozását vagy kihirdetését gátolni. (III. Incze cap. 10. de Constitut. I. 2. X.) Már ezen tekintetből is kell a statustól megtagadnunk az ugynevezett tetszvényi jogot (*ius placeti regii*) mert ez az egyházi törvényhozás önálló és független természetével merőn ellenkezik. Valóban, miután a törvény érvényességéhez kívántatik annak kihirdetése, ez pedig a fejedelem tetszésétől függővé tétetik, világos, hogy az egyház szabadsága az egyházi törvényhozásban megsemmisítettik; mert a fejedelem az egyházi törvényeket mindjárt kezdetben mindenféle ürügy alatt elnyomhatja. És így nem a püspökök, kiket a sz. Lélek tett az Isten anyaszentegyházának kormányzására, hanem a fejedelmek lennének a valódi egyházi törvényhozók. Mi milyen képtelenség, könnyen átláthatja, ki a dolgot csak kevéssé komolyan megfontolja; mert miután a római pápának a florenczi közzsinat szerint, *universos fideles pascenti, regendi et gubernandi plena potes-*

tas concessa sit,“ melyik fejedelem merészkedendik annak rendeleteit és pedig még a hitágazatiakat is ítélete alá bocsátani? és vajjon fogja-e ezt merészelni egy fejedelem, ki mint a többi laikusok az egyházi kormányzásnak az ő czélját illetőleg alá van vetve. Mikép lehet tehát ezen alárendeltséget a tetszvényi joggal meg egyeztetni? Tudjuk, hogy némelyek a tetszvényi jogot a fölségi jogok közé számítják vagy ez jure cavendi származtatják; de mind a kettő helytelenül történik! Mert ha e jog fölségjog, akkor kell azt a pogány fejedelmeknek is tulajdonítanunk. Már pedig az első ker. időben a tetszvényi jog nem létezett. Ugyanis az apostolok minden tetszvény nélkül szabadon hirdették az evangéliumot, rendezték az egyházi fegyelmet. Ha pedig a fejedelmek kezdetben ezen jogot nem élvezték, nem lehet megérteni mikép azok a ker. vallásra megtérve és így az egyházi hatóságnak alárendelve, nyerhettek új jogokat az egyház joghatósága ellenébe? — Az egyház a fejedelmekben nem törvényhozókat, hanem inkább törvényvédőket és pártolókat nyert. Ha pedig a ius cavendi követeltetik, miszerint az állam tetszvényi joggal élve csak a természeti védelmi jogot gyakorolja, nehogy az egyház által sértessék meg. De ez nemcsak nevetséges, hanem az egyházra nézve igen méltatlan; mert ezen ferde irányú törekvés azon gyanúsítgató véleményből származik, mintha az egyház a polgárzat vetélytársa, sőt ellensége volna, melytől leginkább kell félnie, s melynek minden rendeleteit, minden lépteit figyelő szemekkel kell kísérnie. Kik ilyeseket vitatgatnak, megfelejtkeznek az egyház és a polgárzat közötti viszonyról, nem emelkednek föl az egyház isteni rendeltetéséhez, az ő magasztos, csak az örök üdvösséget czélzó hivatásához, a lelkiismeret-szabadság magasztos gondolatához, annál kevésbbé, a vallásos társulat alapos igényeihez, mikre egy ker. státus figyelni tartozik. Ne is mondja valaki, hogy a fejedelmek a tetszvény használatában nem lépik át a méltányosság határait, mert az idegen jogok bitorlása, mint a legközelebbi idők tapasztalása is tanúsítja, nem ismer határokat. Aztán vajjon a polgári törvények nem sérthetik-e az egyházat? tehát az egyháznak is meg kellene engedni a tetszvényi jogot!

III-or. A biráskodási és büntető jog. Azon hatalomhoz, mely törvényeket hoz, tartozik egyszersmiut a törvény áthágásait is megítélni és a bűnösökre kellő büntetéseket szabni. Tehát az államnak nem szabad az egyházi biráskodásba beleelegyedni, vagy az egyházi előljárókat a büntetések meghatározásában és végrehajtásában gátolni; mit nyilván tilt a trienti zsinat. rendelvén: „Nefas autem sit seculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico iudicine quem excommunicet, aut mandare ut latam excommunicationem revocet sub praetextu, quod contenta in praesenti decreto non sint observata; cum non ad seculares sed ad ecclesiasticos haecce conditio pertineat“. (25 ülés 3 fejt. de Reform.)

Ennél fogva meg nem engedhető az ugynevezett „appellatio tamquam ab abusu seu recursus ad Principem“, midőn valaki az egyházi hatalom visszaélése által magát igazságtalanul megsértettnek érzi. Ennek oka szembetűnő, mert mindakét jogban általános szabályként tartatik, hogy a törvényhozót illeti a törvények magyarázása is (v. ö. l. 12. Cod. de legibus l. 14, és cap. 31 X de sententia Excomm. V. 39). Tehát vajjon valamely törvény az alsóbb bíró által részletes esetben jól alkalmaztatott-e? jól és igazán ítéltetett-e? ezt csak az egyházi előljáró határozhatja meg, ugymint a kihez tartozik a törvények magyarázása! — Ellenben a világi bíró az egyházi bíróságba beleelegyedvén, igazságtalanul cselekszik — mert ugyanis honnét kapott a világi bíró küldetést megítélni, vajjon az egyházi bíró megtartotta-e a canonszerű eljárást vagy sem? Aki magát megsértettnek érzi, szabadon felebbezheti ügyét felsőbb bírósághoz. Miután az egyházi forumon is több instantia létezik, ugy nem engedhetjük meg a megsértettnek a polgári bírósághoz felebbezést tenni, valamint nem szabad a polgárilag megsértettnek az egyházi bírósághoz felebbezni! Azoktól, a kik a történt visszaélésekre hivatkoznak, egyszersien kérdezzük, vajjon szabad-e az emberi visszaélések miatt Istentől rendelt joghatóságot zavarni vagy feldúlni? (v. ö. VIII. Orbán pápa „Pastoralis“ kezdetű 1627. kelt bullájának 13. és 15. §§.) Azonban minthogy a fejedelem csak a

jogot és nem az önkényt biztosíthatja és alattvalóira nézve akár egyháziak, akár világiak a büntetéseket végre nem hajthatja, míg a jogformáknak elég nem tétetik; következnek, hogy a fejedelemnek, mikor az ő segédkeze igényeltetik az egyházi büntetések végrehajtásában, joga van kívánni, hogy előbb bizonyíttassék be, vajjon az eljárás canonszerű volt-e, vajjon az elítéltetésben a jogformák megtartottak-e? (v. ö. *Notam ad Concordatum art. XIII.*) De tovább nem mehet; így nem vizsgálhatja meg a bűn minőségét, a büntetés igazságát sat. Tehát a fejedelem a mondott esetben csak alakilag vizsgálhatja meg a dolgot, aztán a világos tárgyi igazságtalanságnál közbejöttét megtagadhatja, végre közbenjárhat az egyházi előljárásonál különösen a római pápánál (v. ö. *Dr. Schulte System. t. 2. p. 398 és köv. és nota 2.*)

8. §. Az egyházi kormánynak monarchiai alkatidoma.

Az egyház alkotmányának természete részint monarchiai, részint hierarchiai. Abból t. i., hogy Krisztus urunk e földöni országát az egység alapjára fektette és Péterben valamint annak közvetlen jogörökösében a római püspökben, mint saját képviselő, látható helytartójában rendelte az egyház kormányzat főnökségét az egyház látható fejét, következik az egyházkormánynak monarchiai alkatidoma; abból pedig, hogy még más előljárók is rendeltettek, kik különböző fokozatok szerint bírnak hatalommal, az egyház hierarchiai alkatidoma származik.

I. Kiválólág az egyházkormány alkatidoma monarchiai.

A kormányzásnak alkatidomát meghatározza a hatalomnak alanya. Már minthogy az egyházi hatalom alanya a Péter-apostoli testület (*Collegium Petro-apostolicum*) világos a) hogy az egyházkormánynak alkatidoma nem demokratiai; mikép ez költetik (*figitur*) Luther rendszerében. T. i. Luther állítása szerint a hatalom a népnek adatott át és ettől merő jogbitorlás folytán átháramlott a pápára és püspökökre. Ezen véleményről nem igen távol áll Richerius és követői a febronisták és pisztoriaiaknak állítása, miszerint a hatalom Istentől

főleg az egész egyháznak adatott, gyakoroltatik pedig ministerialiter, azaz megbizás-alakban a pápa és a püspökök által. De ezen tan már ismételve és legujabban VI. Pius által mint eretnek kárhoztatik „Propositio, quae statuit, potestatem a Deo datam Ecclesiae ut communicaretur pastoribus qui sunt ministri eius pro salute animarum, sic intellecta, ut a communitate fidelium in pastores derivetur ecclesiastici ministerii et regiminis potestas, haeretica est“ (v. ö. „Auctorem fidei“ bullát 2. és 3. sz.)

b) Szintugy nem aristocratiái. Mert Krisztus urunk hatalmát adományozta ugyan a püspökségnek, de nem mint egyenlők testületének, hanem egyet kiválasztott és azt fölruházta fő és teljhatalommal, hogy e testületnek csúcsa és alapköve legyen és neki mindnyájan alá legyenek rendelve.

c) Mivel a II. lyoni zsinat hitdöntése folytán a „Sancta romana Ecclesia summum et plenum primatum super universam Ecclesiam catholicam habet“ és mivel ugyanezen zsinat szerint „eidem omnes Ecclesiae sunt subjectae et ipsarum Praelati obedientiam ac reverentiam tenent“ nincs helyes ok, miszerint megtagadjuk az egyháztól a monarchiai alkatomot — mert ha a monarchiának természete abban fekszik: hogy egy a többi fölött főnökösködjék, és neki mindnyájan tartozzanak engedelmeskedni: akkor a római pápa, kire nem csak a bárányoknak, hanem a juhoknak vagyis a pásztoroknak is legeltetése bízott, méltán megtiszteltetik a monarcha-czimmel. A római pápának hatalma teljes, mert nem létezik az egyházban semmiféle hatalom, melyet ő nem birna; legfőbb, mert nálánál nincsen kitünőbb az egyházban, minthogy az ő hatalma más hatalomtól nem függ, sőt inkább minden egyéb hatalom tőle függ. Ennélfogva a római pápa mint Péternek jogutódja, az Istentől nyert legfőbb kulcshatalom, a legfőbb tanítási és kormányzási hatalom folytán az isteni fejedelemnek e földön való fejedelmi helytartója és akkép tekintve az egyházi kormányzat valódi souverenitással bir. Tehát az egyház monarchia, a római pápa monarcha, az

egyház alkotmánya monarchiai! Igaz ugyan a római pápa a kuleshatalomnak nem egyedüli alanya, miután az Istentől nem egynek, hanem egységnek a Collegio Petro-Apostolorum adományoztatott, és így meg kell engednünk, hogy a püspökök nem merő helyettesei, tisztjei és föl-hatalmazottjai a pápának, akkép mintha a püspökök hatalmát önkényt meg lehetne fogyasztani, vagy mindenkép el is venni tőlök! Mindazáltal Istentől ezen az apostolokra és jogutódjaikra bizott hatalom, az egyházi főnökségből legkevesebbet sem von le! mert legyen a püspökök hatalma isteni eredetű, vajjon azért nem lehet-e az egyház- legfőbb hatalomnak alávetve? vajjon ellenmondást foglal-e magában, hogy valamely hatalom az isteni alapításnak jelességével tündöklök és egyszersmint egy felsőbb hatalomnak alá van rendelve? De továbbá abból, hogy a püspökök a pápának alárendelvék, távol sem következik, hogy ők a pápának merő helyettesei, mert ismét e kettő „*subjectionis humilitas, et divinae originis gloria*“ igen jól összeegyeztethető.

Krisztus urunk alapítván a püspöki méltóságot az egyházkormány alakidomába, mint mondani szokás, az aristocratiai elemnek némi nemét egybevegyíté. Azonban nem beszélnek helyesen vagy legalább nem kimerítőleg azok, akik azt mondják, hogy az egyház monarchia aristocratia temperata (v. ö. Petavius 3. k. 25. fej. 9. sz.) Mert főleg ezen beszéd abban az értelemben egészen téves és így elvetendő, mintha az egyház-hatalom meg volna osztva úgy, hogy az egyik rész a pápa. a másik pedig a püspökök birtokában lenne, mint ezt a világi statusoknál p. o. Magyarországnak lenni tapasztaljuk! Mert a római pápa önmaga is fő és teljhatalommal bír és azért önállólag és püspökök nélkül is mindent tehet, mi az egyház kormányzására, czéljának elérésére és az egység fentartására szükséges: a püspökök pedig nem tehetnek semmit, hanem csak „*quatenus Papae uniti, subjecti, tamquam fundamentales lapides secundarii super principali et communi fundamento consistant*“. Azért a pápa önmaga is és pedig a legigazabb a legteljesebb értelemben képviseli és jelképezi az egész egyházat, t. i. nem csak mint az, aki föl-hatalmazott nevében és tekintélyével cselek-

szik, hanem mint az, aki saját főhatalmának alárendelt embereket képvisel; ez értelemben értendő sz. Ágoston ezen mondása: „Cuius sc. Ecclesiae Petrus Apostolus propter apostolatus sui primatum tenebat figurata generalitate personam (tract. in S. Joannem 124.) De eltekintvén is ezen teljesen hibás és téves értelemről a mondott beszéd a dolog kifejezésére nem alkalmas; mert nem az volt a püspöki méltóság alapíttatásának célja, hogy általa a központi hatalom kisebbittessék, mérsékeltsék, sőt inkább, hogy a központi egység, mint Phillips mondja, a köröskörtől a központba irányuló egység által erősbüljön és gyámolittassék! Tehát mondanunk kell, hogy Krisztus akarata szerint a pápának a püspöki méltóságtól nem mérséketet, sőt inkább erőt kell nyernie!

II. A monarchia előadott természetéből következik, hogy a püspökök soha semmiféle ürügy alatt nem emelkedhetnek sem a pápa fölé, sem a pápa ellen bűn és szentségtörés nélkül! Ugyanis megszűnnék a pápa az egyház feje és főpásztor lenni, mihelyt nagyobb emberi hatalmat, felsőbb bírót ismerne el. Azért a püspökök semmiféle gyülekezete nem ítélhet a pápa fölött, nem szabhat neki törvényt, annálkevesebbé van följosítva a pápának akármilyen okból letételére, mert az egyházban mindig szentül tartatott e szabály: „Prima sedes a nemine iudicatur“. Azért is az ő ítéletétől nincs további fölebbezés.

III. Azonban a római pápa hatalma bár legfőbb és minden emberi hatalomtól független, még sem abszolút és korlátlan (absoluta et illimitata) sőt inkább legközelebb természetű határokkal van körülvéve — az ő hatalma jogszerű hatalom. E természetű határokat képezik a hit- és erkölcsen, az egyháznak eredeti és isteni alkotmánya, szóval az isteni jog, melyeket a pápának sem szabad átlépni.

Ebből a következők folynak:

a) Általán szólva, a pápának teljhatalmával az egyház szent célja s rendeltetésére, Krisztus urunk és Péter apostol példájára, keresztény szeretettől vezérlett nyájassággal az idők kívánalmainak és szükségleteinek és a nemzetek természetének kellő méltánylásával kell élnie, mindenkor

szem előtt tartva sz. Pál apostol a korintheiához írt II. levélben foglalt épületes szavait: „secundum potestatem, quam Deus dedit mihi in aedificationem et non in destructionem“ úgy szintén Krisztus urunk a mérsékletet és szelidséget lehellő szavait: „legeltesd juhaimat“. És azért nem tehet semmit, nem hozhat semmiféle rendeletet, mely az egyház szellemével és javával és a hitek üdvösségével ellenkeznék. Mert a „Salus Ecclesiae“ a főszabály, melyhez akármely egyházi hatalomnak, tehát a pápai hatalomnak gyakorlásának is szoritkoznia kell; különösen

b) a római pápa nem változtathatja meg a hitágazatokat; nem rendelhet semmit, ami a hittanokkal vagy az erkölcs alaptörvényeivel ellenkeznék (v. ö. cap. 6. Caus. 25. q. I; cap. 13. C. II. q. 7; cap. 6. Dist. 40; Ap. cs. V, 29; cap. 92. C. XI. q. 3. Dr. Phillips 2. k. 31. §.) Mit parancsol az Isten, mi tartozik az isteni jog körébe a sz. írásból az egyháznak értelmezése szerint, a hitdöntésekből, az isteni hagyományból és a közzsínatok határozataiból merítendő — magától értetik pedig, hogy egyrészt a hit- és erkölestannak nyilvánosnak kell lennie, másrészt evidensnek, hogy a pápai rendelet valóban az isteni jogba ütközik; tehát hogy valamely rendelet az Isten parancsa ellen van bizonyos s evidensnek kell lenni; mert miután a pápának joga van a hitágazatokat megmagyarázni, megvilágosítani (v. ö. Dr. Schulte 1. k. 13. §.) ennek ítélete alá tartozunk mindnyájan ítéletünket alárendelni, mivel ellenkező esetben az egyház tekintélye minden talaj nélkül szükölködnék; miután továbbá a pápai ítéletétől további fölebbezésnek nincsen helye, így a kötelezettség a kétesekben engedelmeskedni bizonyára föltétlen, bizonyos és aggálytalan (arg. cap. 4. C. 23. q. 1. cum glossa.) Hogy ily elméleti kérdések a gyakorlati életre és Krisztus ígéreteire nézve szükségtelenek, elismerjük, azonban megoldásuk a teljesség s tökéletességhez tartozik.

c) A pápa az egyház alkotmányát, mennyiben ez az isteni jogon alapul, nem alakíthatja át; azért tilos és érvénytelen lenne p. o. a püspökök szükséges állásának megváltoztatása, az egyszerű áldozárnak adományozott engedelem a papi rendnek föladására stb. ide tartozik a lehetetlenség is

oly cselekvényeket véghez vinni, miket az isteni jog tilt p. o. egy érvényes elhált házasságot felbontani, valamely áldozárt laicussá tenni, a keresztséget ismételni stb.

d) A pápának hatalma egyházi, lelki és nem világi. Tehát a mennyiben, vagy bizonyos történeti keresetalap és czim folytán, mint p. o. a pápai statusban, vagy különös jogviszony folytán, mint p. o. az egykori germánbirodalomban és a pápai hűbéri tartományokban (v. ö. Dr. Schulte System 85 és köv. §§.) nem illeti őt a világi törvényhozás és biráskodás, az ő hatalma az egyház czélján és hivatásán túl nem terjed, és azért nem bir joggal a merő világi dolgokban törvényeket hozni, az alattvalókat fejedelmök iránti engedelmességtől és hűségtől feloldalni vagy olyas valomit parancsolni, ami azon állami törvényekkel egyenes ellentétben állana, melyek az isteni jogba nem ütköznek. Megvalljuk, ezen kérdés igen kényes és veszedelmes; de az egyház iránti tiszteletből nem volt szabad azt egészen elmelőznünk, vagy azon merő szóvirágokkal átsurranunk (v. ö. Fagnani ad cap. 10. cum esset X de testamentis III. 26. num. 332; Pirhing I. I. tit. II. sect. I. §. IX. et Sect. II; Reiffenstuel L. I. tit II. n. 56. és köv; Schmalzgrueber eod. n. 16; Böckhneodem n. 34; Franciscus Fernandus de Minnano „Basis pontificiae iurisdictionis et supremae potestatis Matriti 1664. fol; és Dr Schulte I. k. 90. lap stb.)

Már ha a pápának valamely rendelete ezen természeti határokat ez vagy amaz irányban valóban tetteleg átlépné: akkor bizonyára legközelebb a püspököket, azután egyes híveket is illetné a jog, sőt kötelesség eziránt a pápa elébe teljes tisztelettel terjesztéseket tenni és közelebb felvilágosításokat s kételyeknek megoldását kérni. Ennek helyének kell lenni az egyházban, mely a szeretet és tiszta szabadság országa és csak észszerű engedelmességet kíván (obsequium rationabile). Már ha ezen fölterjesztések és kérések czélt nem érnének és mindamellett a szembeötlő törvénytelen rendelet irányában az engedelmség követeltetnék, akkor nem maradna egyéb hátra, mint azon tanhoz hiven, melyet Péter és a többi

apostolok a zsidófőpapoknak ellenvetettek: „*Obedire oportet Deo magis, quam hominibus*“ (Ap. cs. V. 29.), mert akkor bizonyára az emberi akaratot, Isten akarata fölé kellene tennünk: nem engedelmeskedni és a többit nyugodtan a legfőbb bíróra, Istenre bizni. — Ezen „*passivae resistentiae*“ jogot, sőt kötelességet elismerik a pápa hatalom legnagyobb védirői is. Így Bellarminus ekkép szól: „*Licet resistere Papae invadenti animas vel turbanti rempublicam et multo magis si ecclesiam evertere videretur, licet inquam resistere, non faciendo quod jubet et impediendo ne exequatur voluntatem suam. Non tamen licet eum judicare, punire vel deponere; quia hoc non est, nisi superioris. Est enim regula constanter in Ecclesia servanda „Prima sedes a nemine iudicatur“.* (v. ö. de Romano Pontifue l. II. cap. 29.)

Azon fölül vannak még tételes határok is (*limites positivi*), melyeket átlépheti ugyan a pápa, de nem vélelmeztetik azt tenni, hanem csak ha erre nézve világosan nyilatkozik. Ilyen határok a) a régi jó szokások, a régi jó még erővel bíró szabványok. Ha ezek valamely rendelete által sértetnének, vélelmeztetik, hogy azokat a pápa nem ismerte és következésképp nem akarta megszüntetni (v. ö. cap. I. *Licet de Constit. in sexto*) Ily esetben szabad vagy egyszerűen a közjogra hivatkozni, vagy fölvilágosítást kérni; b) míg valamely törvény erővel bír, azt tartanunk kell, ez szükséges a római pápa részéről is, mert ő a törvényeknek fő őre (v. ö. cap. 1. 7. 14. C. 25. q. 1.) és azért vélelmeztetik, hogy a pápa a főnálló törvény szerint cselekszik, míg az ellenkezőt világosan ki nem mondja, tehát a fölmentési szándékát el nem árulja (v. ö. cap. 4. X. de *Concess. Prael. III. 8.*); c) továbbá teljes biztossággal bír a *legitime quaesitum ius*. A törvényesen nyert jog vagy kiváltság addig teljes épségben föntartandó, míg csak lehetséges, azért annak változtatása vagy megszüntetése csak akkor történhetik a) ha az egyház célja vagy java ezt kívánja; mert itt van azon eset, midőn egyesek tartoznak az egésznek áldozatot hozni, b) ha azon cél el nem érhető, nem remélhető többé, a melyért a kiváltság adatott; ezen eseteken

kivül az érdekeltnek megegyezése föltétele a megszüntetésnek (v. ö. Dr. Schulte 1. k. 91. lap.)

Azonban mindezen megszorítás csak erkölcsi minőségű és a jog terére addig át nem vihető, míg be nem lesz bizonyítva, hogy van egy hatalom, mely az ily tettek és rendeletek fölött ítélhet, azokat megszüntetheti. Erre szükséges egy pápa fölötti hatalom, mely a pápa tetteit és így magát a pápát elítélhetné. Már pedig az ily hatalom sem az egyes püspököknek, sem a püspökök testületének nem adatott, erre nézve hiányzik teljesen Krisztus urunk positiv rendelete; de nem is adathatott, mert főt rendelni és azt egyszersmint másnak hatalma alá vetni, merő ellenmondás. Még valaki azt mondhatná, hogy talán a püspökség idő folytával fejlesztendő hatalmánál fogva áll a pápa fölött, de erre vonatkozó tana vagy határozata az egyháznak szintén teljesen hiányzik, és így igaz marad örökké „Prima sedes a nemine iudicatur (v. ö. Dr. Schulte I. k. 91. köv. lap. Dr. Aichner J. E. 65. és köv. lap.)

9. §. Az egyház hierarchiai szerkezete.

Krisztus urunk a monarchiai alkatidommal egy tökéletes rangfokozati tagozást köt össze. Miután az apostolok isteni intézmény folytán a reájok szállt hatalmat másokra nem egyenlő fokozatokban származtatták át. Ezen tagozat mely különben három fokozatban, t. i. a püspöki, presbyteri és diaconi fokban nyilvánul, hierarchia vagy sacer principatus neve alatt foglaltatik; ez oly renditlen alaptan, hogy a trienti zsinat 23. ülés 6 canonjában üggyöntőleg mondja: „Si quis dixerit in Ecclesia cath. non esse hierarchiam divina ordinatione institutam, quae constat Episcopis, Presbyteris et ministris anathema sit“.

Ezen isteni rendelvénnyel nyugvó fokokból idővel az egyház hatalom egyes ágai és különféle irányai szerint még egyéb fokok fejlődtek ki; jelesen tekintve a papi vagy kegyosztói hatalmat a Diakonatustól lefelé a subdiaconatus és a kisebb rendek képződtek ki; tekintve pedig az egyházhatósági hatalmat, a püspöki rendből fölfelé a patriarchi, rész-

letes primási és érseki fokok sarjadtak ki, a presbyteri rendből az archipresbyterek, világi és szerzetes praelatusok indultak ki, míg végre a Diaconatusból az Archidiaconatus képződött ki.

Az iskola két egymástól eltérő rangfokozatot különböztet, t. i. az egyházrendi és egyházhatósági fokozatot.

A két fokozat közti különbség tekintettel az alapra, melyből kiindultak, magától szembeszökik, miután az egyik az egyházrenddel járó papi tisztség teljesítésére, a másik az egyházkormányzatból folyó hatósági hatalom gyakorlására vonatkozik és lényeges különbség köztök az, hogy mivel a hierarchia ordinis-nál a diaconatusból lefelé menő fokozat szerint képződtek ki a többi rendek, azoknak korlátozottabb hatalomköre a diaconatusból mint természeti forrásból fakadt ki, míg ellenkezőleg a hierarchia jurisdictionis-nál a három fokból fölfelé menő sorozatban fejlődvén, más forrást igényelnek, melyből keletkeztek és ez a püspökséget meghaladó fokokra nézve az egyházfőnökségben vagyis a római pápában, a presbyteri és diaconi rendet meghaladó fokokra nézve a püspökségben keresendő.

Jegyzet: A hierarchia helyes fogalmához három dolog kivántatik a) egy különös status, melynek Istentől minden hatalom adatott; b) de nem egyenlő mértékben, hanem különböző rangfokozatok szerint; és c) hogy a különböző fokozatokon levő egyének egymásnak alá legyenek rendelve úgy hogy a távolabbak azok által, kik közelebb állanak a középponthoz, vele egyesüljenek és így a hierarchia „*acies castrorum bene ordinata efficiatur*“ (trienti zs. 23. ülés 4. fejj. de Sacr. Ord.)

10. §. A hierarchiának tagjai.

A joghatósági hierarchia és hatalom az alattvalók kormányzása- s igazgatásában áll és azért ép úgy nem képzelhető alattvalók nélkül, mint az ur szolga és az apa fiu nélkül. E joghatósági hierarchiához tartoznak a pápa és a püspökök. A presbyterek és az egyházi szolgák (ministri) szükségképen nem tartoznak oda. Mert a presbyterek és diaconok joghatósági hatalma, mindég különleges átszármaztatásán alapszik és nyugszik. Ezen átszár-

maztatási jog illeti a pápát, ha kormányzati püspöki jogok gyakorlásáról van szó, mely a püspök beleegyezésétől nem függ — a püspököt, ha a mondott jogoknak gyakorlása az ő megegyezésétől függ; ezen joghatósági hatalom a presbyteri és diaconi rend fogalmát túlhaladván, a presbytereket és diaconokat nem illeti mint ilyeneket, hanem csak a meny nyiben valami bizonyos jogrendelte hivatalt viselnek, nem különben a pápa vagy püspöksegédi minőségben szerepel nek — hasonló alapokon nyukszik a Praelati nullius-nak joghatalma is; — azonban bizonyos, hogy a presbyterek és egyházzolgák a felszentelés folytán nyernek benható (habitualis) képességet a joghatósági hatalom gyakorlására, és hogy a pápa kivételesen a presbyterekre és egyházzolgákra is bizhatja egyes egyházak kormányzását. — Tehát a joghatósági hatalomnak a külső forumra néz vesti alanya és eredeti forrása csak a püspök ség, következőleg az alsóbb clerusnak a joghatósági hata lom gyakorlását csak a püspökök engedhetik meg, kik a saját értelemben vett kormányzó egyházat képezik.

Azonban a püspökök között, kik az eredeti hatalomra nézve egyenlők, egy t. i. a pápa, fő s teljhatalommal bír s így a joghatósági hierarchiának isteni joggal csak két fokozata van, t. i. a pápaság és a püspökség. A püspökök között, kik isteni jognál fogva egyenlő hatalommal bírnak, idővel az egyház oekonomiája ugy hozván magával, több alsóbb középső fokozat képződött ki u. m. a patriarchák, exarchák, primások és érsekek következőleg ezek is tartoznak a joghatósági hierarchiához jure humano, sőt ide tartoznak még a püspökök alatt álló fokozatok is, p. o. általános helynök fő- s alesperes (Vicarius Generalis, Archidiaconus, Vicearchidiaconus). — Végre még megjegyzendő, hogy a joghatósági hatalomnak pro foro interno való képes alanya minden áldozár és pedig a fölvelt rend erejénél fogva.

A hierarchia Ordinis püspökökből, presbyterekből és szolgákból áll. Ugyanis Krisztus urunk egyházában külső és látható papságot alapított meg, és neki hatalmat adott: tanítani, kereszteni, oldani és kötni, a kenyeret és bort Ur testévé vál-

toztatni és a hívők erkölcs- s vallásos életére gondot viselni (v. ö. trienti zsinat 23. ülés 1. fej. de Sac. Ord.) Tehát az ujszövetségi papságnak hivatala kitünőleg nemes és jeles u. m. akik az Ur igaz testét és vérért consecrálják és a szent miseáldozatban följánlják. Ezen hatalmat Krisztus urunk egyedül csak a papoknak (sacerdotes) adta. De a papokon kívül vannak még más alsóbb rendű szolgák az egyházban, kik nem részesülnek a papok teljhatalmában, hanem csak némi lelki szabadalványokat nyernek és csak némely sz. ténykedéseket vihetnek véghez s így mintegy fokozatokat képeznek, melyeken a papságra juthatni (trienti zsinat 23. ülés 2 canon. de Sac. Ordinis). Következőleg a papok és az egyházi szolgák közt lényeges különbség van. — Mindazáltal az áldozárok sem részesülnek a rendhatalom teljében, melyet Krisztus egyházában alapított meg; mert ez magában foglalja nem csak a kötés és oldásra, az Ur igaz teste- s vérenek consecrálására és a miseáldozatnak való följánlására szükséges lelki hatalmat és képességet, hanem egyszersmint hatalmat lelki nemzés által új egyházzolgákat teremteni vagyis másokat püspökké, másokat presbyterekké és ismét másokat diaconokká stb. fölszentelni, és bennök a sz. Lélek közlésével a szükséges lelki hatalmat és képességet átszarmaztatni. Ezen hatalom egyedül csak az apostoloknak és jogutódaiknak a püspököknek adatott az Ur által és így ismét lényeges különbség van a püspökök és a presbyterek között, vagyis a hierarchia Ordinis püspökökből, presbyterekből és szolgákból (ministeri) áll. — Mindezen fokozatokat magában foglalja az ordo, mely az ordinatio által adatik föl.

Jegyzet: A rendi joghatósági hatalom egymástól különlegesen (specifice) különböznek; mert a rendi hatalom megváltozhatlan és elveszthetlen (immutabilis és inamissibilis), ellenben a joghatósági hatalmat lehet megszorítani vagy tágítani vagy végképen el is venni. Továbbá a joghatósági hatalom a rendi hatalommal nincs úgy összekötve, hogy ezt amattól nem lehetne elkülöníteni, így p. o. már a régi egyházban találtak az ugynevezett episcopi honorarii, kik föl voltak szentelve, de

joghatósággal nem bírtak, mert nyájok nem volt; így a pápától megerősített püspök megkapván a megerősítési bullát, gyakorolhatja a joghatósági hatalmat, bár még fölszentelve nincsen stb. Tehát nem képeznek ugyanazon egy hatalmat, mintha az ordo egyedül forrása volna az egyházi hatalomnak (ez volt véleménye a Patavini Marsiliusnak, melyet XXII. János pápa kárhoztatott), hanem egyszerűen az egyház küldetése, missio Ecclesiae szem előtt szükségképen tartandó, mint ez a trienti zsinat 23. ülés 7-ik canonjából kiviláglik.

A fölszentelés az ordinis hierarchiába teljesen vezet be, de a joghatósági hierarchiában csak benhatólag (habitualmente), a mennyiben a fölszentelt képességet nyer a joghatósági hatalom gyakorlására, de nem ad tetteges (actualis) joghatósági hatalmat, erre szükséges még az egyház küldetése (Missio).

11. §. Az egyház jegyei.

Krisztus urunk látható egyházát alapítván s akarván, hogy minden időbeli emberek belépjenek és abban üdvöket eszközölhessék, azt bizonyos jegyekkel is ellátta, melyeknél fogva minden időben mint igaz egyházat meglehessen ismerni. Ezen megkülönböztető jegyeket vagy Krisztus egyházának ismérveit meglehet határozni azon alapítási alkotmányból, melylyel Krisztus urunk, mint megmutattuk, egyházát eredetileg ellátta, amint az eddig mondottakban előadtuk. Ezen ismérvek, melyeket a niceai zsinat kiemelt, a következők t. i., hogy egy, szent katólikus és apostoli.

I. Jézus egyháza egy. Egynek látjuk tanítása és hite egységében, szentségei kiszolgáltatása és az isteni szolgálat egységében és végre látható fejének egységében. A tanításra nézve már főlebb volt mondva, hogy Krisztusnál nincs úgy és nem, hanem vagy úgy, vagy nem. Nem tanított ő most ezt, most különbözöt, most ellenkezöt, hanem azon egyet, mintsz. Pál mondja: „Jézus Krisztus ugyanaz tegnap és ma és mindörökké (Zsid. 13. 8); szintén az eltévedtekről is azt mondja: „hogy el kell azokat hoznia, hogy szavát hallják, és akkor egy

akol legyen és egy pásztor. „Épen azért állította anyaszentegyházában a tanító hivatalát is — adott annak apostolokat, pásztorokat és doctorokat; és őket a sz. Lélek malasztjával, valamint azzal is védelmezi, hogy velök van a világ végezteig, hogy habozó kiseddek gyanánt ne ragadtassunk el a tudomány minden szelétől, az embereknek gonoszsága és tévedésbe vezető álnoksága által; hanem valaminthogy az Isten, egy az igazság, egy az erkölcs, egy a mennyország, egy a Krisztus, úgy egy legyen a hit és keresztség, egy az erkölcsnek és üdvösségnek utja és mindnyájan annak ismeretére jutván a szerint tökéletes férfiakká nevededjünk Krisztusban ki a fő. Aztán az anyaszentegyháznak Krisztusban egy testet kell alkotni, melynek láthatlan feje ő maga, látható a sz. Péternek tisztfolytatója, nemesebb és parancsoló tagjai az előjárók, alattvalók és engedelmességek a közönséges hívek, és mégis egy egészet tegyenek, melynek célja a legtisztább erkölcs, lelke pedig a szeretet. Ez volt minden időben az anyaszentegyháznak is az ő egységéről való tanítása (v. ö. római sz. Kelemen kor. lev. 46. fej. sz. Ignác sz. Smyr. irt lev. 1. fej. Efezus 5. fej. Magn. 7. fej. sz. Iren L. I. 10. fej. IV. 25. fej. V. 10. fej. Tertull. de praescript. 20. fej. Alex. Kelem. Strom. VII. k. sz. Cypr. és Ágost. de unitate Eccles. I. k. stb.

II. Az egyház szent — mert Krisztus annak szerzője, kit az atya megszentelt és a világra küldött (Ján. X. 46.) szent; a tanítás a szent életre vezet, tagjai is szent életre hivattatnak; az eszközök is, melyekkel az emberi gyarlóság gyámolittatik vagyis a szentségek szentek; és végtére valóban is több szenteket foglal magában, és ilyeneknek nem csak emberektől, hanem Istentől is a csodatételek adománya által elismertettek és dicsőítették.

III. Az egyház katolikus vagyis egyetemes és pedig a) a térre nézve, mert egységének megsértése nélkül arra van hivatva, hogy minden világrészre kiterjedjen, és minden népet magában foglaljon; b) egyetemes időre nézve, mert mindenkor kell főállania; c) egyetemes tanítás és intézményeire nézve, mert az Ur meghagyásából Krisztus egész tanítását sértetlenül megőrzi, hirdeti és mindent szilárdan főtart, mit Krisztus urunk parancsolt, és végre d)

mert tanítása egészen, minden helyen, minden időben, minden embert érdeklő, minden embertől elfogadandó és elfogadható, azért, mert Krisztus minden embernek erkölcsi szükségleteihez alkalmas tanítást, minden embertől megérthetőt és teljesíthetőt hozott a mennyből.

IV. Az egyház apostoli, mert az apostolokra alapított és különösen sz. Péterre, kit Krisztus egyházának kősziklájává tett; és az apostolokra alapítva, mint ilyen csak is rajtok nyughatik, valamint minden épület csak saját alapján állhat fön. Az apostolság jegye az által tűnik ki az egyházon, hogy benne szakadatlanul fönáll az apostoli örökösödés és így a háromféle hivatal is, melyet Krisztus az apostolságra ruházott, azok utódjaiban szünet nélkül foglaltathatnak.

V. Az anyaszentegyház elfogyhatatlan (indefectibilis). Ezt világosan mondja Krisztus urunk Méténál azon szavaiban, melyekkel Pétert tette az egyház fejévé és alapkövévé: „Te vagy Péter és e kőszálon építem az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui erőt nem vesznek rajta“. Azután mikor mondá apostolainak „Ime én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig“. Ide tartoznak azon helyek is, melyeken Krisztus urunk a tanító hivatalnak sz. Lelket ígért, ki örökké vele lesz, minden igazságra megtanítja és mindeket megjelent.

12. §. Az egyház egyéb jegyei.

I. Az egyház látható. A kik nem Krisztus idejétől vannak, hanem későbbben támadtak, midőn hallják sz. Ágoston: szavait „Tegnap nem voltatok“ vagy Tertullianusét: „Kik vagytok? mikor és honnan jöttetek?“ azt szokták felelni, hogy ők is Krisztus idejétől fogva vannak, hanem láthatatlanul mint az igazak, kik külsőképen egy testet tesznek ugyan a gonoszokkal, belsőképen pedig tőlök különböznek. Ezeknek ekkép válaszolhatunk: „Már Izaiás prófétálván az anyaszentegyházról, azt a hegyek tején és halmokon épített háznak mondotta, melyhez minden nemzetségek és szintén egymást biztatva hívogatják: „Jertek, menjünk föl az Ur hegyére és Jákob

Istene házához s ő megtanít minket utaira és ösvényein fogunk járni, mert Siontól megyen ki a törvény és az Ur igéje Jeruzsálemből. (Izaiás II, 3.) Ami pedig a hegyek tetején ki van téve, vagy a halmokon építve, látható az, tehát Krisztus egyháza is (v. ö. sz. Ágoston epla contra Parmenianum cap. 5; tract. 166. contra Donatistas; de unitate Ecclesiae cap. 16.) És valóban Krisztus urunk láthatókép született, növekedett, köztünk járt, kelt, tanított, csodákat tett és tanítását oly szándokkal adta át egyházának, hogy nyilván hirdettessék és annak szabályaihoz szabja kiki nem csak belső gondolkodását, hanem minden cselekedeteit; és még a segítő malasztnak elnyerésére is látható eszközöket vagyis szentségeket, — s az egyház kormányzására látható fel- és alárendü előjárókat rendelt, és azt akarta, hogy minden hivei, követői egy testté, egy társasággá összeforrjanak. Továbbá Krisztus urunk tanításának külső vallását parancsolta „aki megvall engem a emberek előtt, én is megvallom őt atyám előtt, ki mennyeekben vagyon“ (Máté X, 32. 33.) és sz. Pál apostol mondja: „szívvel hiszünk az igazságra, szájjal pedig vallást teszünk az üdvösségre (Rom. X, 10). Az apostolok is valóban látható egyházat alapítottak; a hivek külső szertartásokat végeztek, külső isteni szolgálatra gyültek egybe, az oltári szentségben részesültek hirdetvén az Ur halálát amíg eljő (I. Kor. XI, 26.) látható volt tehát Krisztusban, látható az apostolokban, látható a hivekben; kitetszett az üldözők kardja alatt, a bölcsekedők észcsavarásai és az ujitóknak agyarkodásai közt, minden időben látható feje volt, összegyült látható gyülekezetekben, vizsgálta, nyomozta és határozta, hogy mit tart a Krisztus tanítása és az új költeményeket a semmiségekbe visszaparancsolta; látta a polgári alkotmányoknak változását, a nemzeteknek vándorlását, az országoknak feldulását, maga pedig mint rézbástya minden veszedelemtől menttlen áll. Az egyház a láthatóság ezen tulajdonát mindig sajátjának tartotta, vallotta. Nem lehet tehát Krisztus egyháza, mely láthatatlanul és elrejtve lappang és egyszerre mint a gomba napfényre kel.

2-or. Az egyház különleges és kiválatos társaság (est societas specialis et distincta). Mert az anyaszentegyháznak van saját célja, miszerint az embereket az örök üdvösségre vezérli; vannak saját eszközei, melyek céljának elérésére szolgálnak, — tehát különleges és kiválatos társaság.

3-or. Az egyház teljes, egész és tökéletes társaság, mert az egyházban van alapítva saját kormányhatalom, melynek mindnyájan alá vannak rendelve, amint azt fölebb bőven megmutattuk és aztán az egyházhatalom minden más társaságtól és társasági hatalomtól független. Ilyen társaság pedig teljes és tökéletes. Állításunk második része kiviláglik a következőkből: mert a) Krisztus urunk minden embert az egyházban megállapított kormányhatalom alá rendelt: „Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket; aki hiszen és megkereszteltetik. üdvözül, a ki pedig nem hisz, elkárhozik“. „A ki az egyházra nem hallgat, legyen neked mint a pogány és vámos“. „Aki titeket hallgat, engem hallgat“; „legeltesd bárányimat, legeltesd juhaimat“. Tehát minden ember akármely társasághoz tartozzék is és akármilyen hatalommal bírjon, tartozik az egyháznak engedelmessé válni, vallván ugyanazon hitet, melyet ő tanít és magát az egyházkormányatnak mint a juh a pásztornak alávetvén; de ha minden ember alá van rendelve a tanító és kormányzó egyháznak, úgy nincsen semmiféle emberi társaság is, mely szintén nem rendeltetnék alá az egyháznak az ő saját célját illetőleg. Tehát az egyház és annak hatalma mennyiben egyházi és az marad, minden más társaságtól és annak hatalmától független. — b) Azon társaság független minden más társaságtól, mely saját céllal és eszközökkel bír, de ilyen az anyaszentegyház. Ugyanis Krisztus anyaszentegyházán kívül nem rendeltetett semmi más társaság, hogy az embereket az igaz hit tanítása, a kegyeszereknek kiszolgáltatása és az erkölcsös életnek vezérlése által az örök boldogságra, magához az Istenhez vezesse. Minthogy tehát egyedül csak az egyház nyerte Istentől ezen küldetést és hatalmat, ha az egyházat más társaság kormányozni merészelné, bizonyára az egyház küldetését és hatalmát bitorolná, igazságtalanul cselekednék

ugyan, de azért az egyház az ő saját célját illető függetlenségét nem szüntetheti meg. c) Az egyház jól ismeri s tudja Istentől nyert jogait, és jogkörén túl nem terjed, nem terjedhet, mert különben megszűnnék Krisztus egyháza lenni, mi Krisztus igéreteire nézve soha sem fog történni. Már pedig az egyház minden időben azt tanította, hogy ő céljára és isteni rendeltetésére nézve minden más akármilyen néven nevezendő társaságtól független s így gyakorlatban folytonosan cselekedett is, sőt függetlenségét ügydöntőleg meg is határozta; minden más hatalomnak ügyeibe való beavatkozását szilárdan visszautasította; az üldöző hatalmak ellen is teljesíté Istentől megállapított hivatását; sőt az ellenálló és beavatkozó hatalmakat büntetéseinek alá is vetette. Mint hogy tehát az egyház mindig elméletileg és gyakorlatban is vallotta függetlenségét, és ebben nem hibázhatott, következik, hogy ő valóban független. — d) Ezt követeli az egyháznak eszméje is (idea). Az egyház Istentől alapított meg, hogy az embereket az igazságra és igazság által az örök üdvösségre vezesse és pedig az igaz hit hirdetése, az erkölcsöknek úgy azon hit szabályainak szerinti kiképzése és az erkölcsös és vallásos életnek közvetve az örök boldogság előmozdítására hozott legjobb törvények által — már pedig az ilyen társaság szükségképen független; mert az „ordo societatum sequitur ordinem finium“. Azért azon társaság, melynek célja valamely más társaság céljának szükségképen alárendeltetik, maga is ugyanazon más társaságnak alá van rendelve; de az egyház céljának alárendeltetik minden más társaságnak célja; mert az egyház célja az örök üdvösség, tehát abszolút és mindenkép szükséges lelki jó; más egyéb társaságoknak célja pedig csak ideiglenes földi, a jelen élet hasznaira vonatkozó jó; de e földi jó szükségképen alá van rendelve a lelki jónak, és csak mint valami eszköz a lelki jóhoz mint célhoz viszonyul; következésképpen minden egyéb társaságnak célja az egyház céljának alá van rendelve. És így ámbátor az állam független, független lehet saját legközelebbi céljára és rendeltetésére nézve, miután az egyház a világi dolgok (mint merő világi dolgok) kormányzására, az ideiglenes javak mint ilyeneknek előmozdítására nem alapított meg; azonban az állam tartozik céljának előmozdításában alkal-

mazkodni az egyház céljához és saját dolgait úgy intézni, rendezni, amint azt az egyház célja kívánja, és így mindent lehetőleg kerülni, ami az egyház céljával ellenkezik, vagy azt tetemesen akadályozná. Tehát az egyház saját céljára nézve független, továbbá saját kormányhatalommal van fölrüházva, következőleg teljes és tökéletes társaság és mint ilyen képes minden társasági jogokra; továbbá hamis és téves azon állítás, hogy az egyház a statusban vagon.

Jegyzet: Az egyház lényegesen különbözik minden más társaságtól, mert a) az egyházat Isten maga alapította meg; minden egyéb társaságnak, az államot sem véve ki, szerzői csak emberek. b) Az egyház szerkezetét, alkotmányát Krisztus urunk, Isten-ember maga határozta meg; azért az a vallás megsértése nélkül meg nem változtathatik — a világi hatalom csak átalán Istentől jó: a mennyiben azon ely, hogy legyen hatalom és az emberek engedelmeskedjenek neki, Istentől vagon; de annak szerkezete, alkotmánya az emberek szabad akaratára bízott, miért is a világi kormányoknak alkatidoma különböző lehet. c) Az emberi társaságokba az emberek fölvételnek szabad, ideiglenes kötmény folytán; az egyházba isteni, szükséges s ünnepélyes frigy, a keresztség által; és bár Krisztus urunk nem kényszerít senkit egyházába való bemenetelre, s így mindenki szabadon csatlakozik hozzá, mindazáltal tagjának nem ismer el senkit, aki meg nem kereszteltetett — és a keresztséget nem csak azért rendelte meg, hogy egyházába való fölvételi mód legyen, hanem egyszersmind mint föltételét az örök üdvösségnek „Bizonymondom neked, aki ujonnan nem születik vízből és sz. Lélekből, nem mehet be az Isten országába (János 3, 5). d) Az emberi társaság sokszor a gonoszokat halálos büntetéssel fenyíti meg, sőt az ártatlanoknak életét is a közjónak föláldozza — az egyház nem öl senkit, hanem a bünösöket feddi és dorgálja, ut vitam habeant et abundantius habeant. e) A magán és közjó tekintete is más az egyházban és más az államban, mert ebben valahányszor a magánjó összeütközik a közjóval, mindig a magánjónak engedni kell: az egyházban valamint senki az üdvösségről le nem mondhat, szintugy az egyház is az egyesek üdvösségére oly szigoruan fölügyel, hogy soha

sem egyesek sem többek veszélyével és romlásával nem szabad az egész testet gyógyítani, föntartani, hanem inkább Jézus tanítása szerint, ha valamely juh elvesz, a kilenczvenkilenczet kell a pusztában hagyni és az után indulni, mely elveszett vala, és azt megtalálván a vállára tenni és az akolba visszavinni (Lukács 15, 2). f) A polgári társaság tárgyát merően világi dolgok képezik, célját egy ideiglenes mulandó boldogság; az egyháznak tárgya, lelki dolgok, célja az örök boldogság, és azért mindenütt a célra vezető eszközök is különbözők. g) Minden polgári társaság az államtól függ és annak részét képezi; az egyház sem nem függ az államtól, mert valamint az Isten rendeletei menttek az ember önkényétől, úgy mentnek kell lenni azon kötelezettségnek is, miszerint az örök boldogságra törekedjünk, következésképpen az e célra Istentől rendelt vallásos társaságnak is; sem nem képezi az államnak részét, ugyanint a mely eredetére, céljára és eszközeire nézvest lényegesen különbözik tőle — aztán főállását sem kölcsönzi státustól, mert az egyház mellett Isten örökös, és az egyház kereszt alatt is főállott, sőt virágzott, terjedett. Mindazáltal az egyház és az állam közti szeretetteljes viszony és béke Isten akarata.

13. §. A római kath. egyház az igaz egyház.

Minthogy Krisztus urunk csak egy egyházat alapított és ezen egyház látható egyház, következik, hogy a meglevő ker. társaságok közt csak egy lehet Krisztus igaz egyháza. Ezen egy és igaz egyház a római katholika egyház; következik ez közvetlenül abból, mit az egy látható és szakadatlanul föntartandó egyház alapítása, belső elrendezése, alkotmánya és jeleiről az imént szólottunk. a) A római kath. egyház Krisztusnak egyedül igaz egyháza, mert a meglevő vallásos társaságok közt ez az egyedüli, mely Krisztustól származva, szakadatlanul minden időn át főáll; b) mert ez egyedül lényegére nézve úgy van szervezve, mikép egyházát Krisztus szervezte; c) mert a fennemlitett jegyeket egyedül bírja, mert 1-ör egy, miután minden tagja össze van kötve ugyanazon hitköteléke, ugyanazon isteni tisztelet, névszerint szentmise, ugyanazon hét szentség és végre a római pápa

főnöksége által. 2-or A római egyház s z e n t, mert szerzője, vezetője és kormányzója szent; a szentség az egyedüli cél, melyet tagjai elé tűz, szentek az eszközök, melyek által tagjait a célhoz vezérli, ugymint tana, szentségei, isteni tisztelete, hierarchikus rendje és alkotmánya. 3-or A római egyház katolikus, mert elterjed minden népek közt; egyetemes mindannak sértetlen föntartása és hirdetése által, amit Krisztus urunk tanított. d) Apostoli, mert a kath. egyház püspökei szakadatlanul, szakadatlan sorozatban törvényes fölszentelés által az apostoloktól származnak, úgy hogy a kath. püspökség valóban folytatott apostolságnak tekinthető, és így az apostolokon, nevezetesen a római pápán mint Péter személyes utódján és alapon nyugszik. — A többi vallási társulatok egyike sem bir ezen jegyekkel; bővebben erről (v. ö. Westermayer Antal legújabb munkáját „Ist die kath. Kirche die Carricatur der Kirche Christi? Principielle Abfertigung der Schrift „Gottes Wort gegen Menschen Wort.“ Schaffhausen 1867.)

Z á r s z ó.

A mélyen és messze látó bölcset mindent pontosan számol fel; terveit erejéhez mérsékli s erejét gazdálkodva, de nem fősvényen teszi ki a már fölfogottaknak, fölszámoltaknak végrehajtásukra. Oly alapon épít, úgy besánczolja építményét, hogy sem idő, sem közönséges számbavehető ellen-erő ne mozdíthassa meg azt, s oly előgonddal adja át azt az időknél, hogy könnyen ne szoruljon gyámoltásra.

A bölcsök bölcsé Jézus így építé anyaszentegyházát, mely alig észrevehető kicsinységéből lassadán emelkedve, úgy tűnt föl az emberiség körében, miként a hosszú sötét éj után tűnik föl a világokat átragyogó nap! vagy hogy hason nagyságú legyen a kép, miként az örök éj méhéből s a vizörvényből emelkedett föl a mélyen süppedt föld. A teremtés műve csak teremtés művéhez hasonlítható és Jézus teremté a tudatlanság tévelygés sötét örvényében a rútság tengere mélységében me-rengett erkölcsi világot. — Sinlődött az emberiség, mert tapodva feküdt az erkölcsiség, és nem volt kéz, mely fölemelje azt; — E célra Jézus alapítá egyházát. Az egyháznak és

annak elrendelt egyházi kormányának főczélja: tanítása, példa és atyai, vezérlés által az emberiséget szentségre és ez által az üdvösségre vezélni. Oly intézet, mely nélkül egész Jézusig el kelle lennie az emberi nemnek, és a milyent csak maga Isten az erkölcsi világnak titkos intézője alapíthatott egyedül. A tanításnak fő kútfői: a szent irás s apostoli hagyomány, a kormányzásé pedig Jézusnak és az apostoloknak, ugy az egész anyaszentegyház folyvásti törvényes rendeletei alkalmazva mindig a jelenkorszükségeihez. Ezekteszik az egyházi törvényt.

Az egyházi kormánynak rövid rajzolatja annak ama fönséges és valódi isteni elrendelését mutatja, mely szerént mint külsőképen az apostolok (püspökök) és az alsóbb rendű egyházi férfiak között az egyesség, mint pedig belsőképen magának az egyháznak és religiónak egysége föntartassék. Hogy pedig ezen egység annál bizonyosabban, tisztán és sértetlenül megálljon, Jézus az általa rendelt egyházat a hibázhatlanság kegyelmével ajándékozta meg, bizonyossá tevén azt, hogy ellene és rajta semmiféle erőködés és hatalom győzedelmeskedni nem fog; nem csak azért, mivel erős kőszálon építette azt, hanem azért is, mivel vigasztalót kért az atyától, ki örökké vele maradjon és megtanítsa őt minde-
nekre (Máté XVI. János XIV.)

Az ekkép rajzolt anyaszentegyháznak kormányáról és a hibázhatlanság tulajdonáról maga a reformáció szerzője Luther így jelenté ki ítéletét: „Nem kétkedünk, hogy Krisztus föntartja egyházát, melyet a mostani időkig csudálatosan és mindenhatóan (mirabiliter et omnipotenter) föntartott, és mely isteni jegyesének fönn fog állani örökké minden pokol kapui ellen győzhetetlen“ (super cap. I. ad Galatas) Melanchton pedig így: „Az én ítéletem szerint annyira szükséges a római pápának monarchiája a végre, hogy a tudománynak egysége megtartassék, hogy ha nem volnának püspökök, azokat rendelni kellene (epla ad Bellarminum). És Kálvin János így: „Mint régen Isten a zsidóknak, nehogy a vallásoknak különfélesége által tévedésre vezetessenek, egy főpapot rendelt, hogy az egységben föntartassanak; ugy az

egyháznak egységére egyet mint középpontot rendelt“ (Inst. libr. IV. cap. 6.) Noha engesztelhetetlen ellensége volt Luther a pápa hatalmának és az egyház hibázhatlanságának, tetteleg mégis azt mutatta, hogy elkerülhetlenül szükségesnek hiszi lenni mind egyikét, mind másikat, mondván maga felől: „Az én tanításom nem az enyém, hanem az Istené, az Isten szólott én általam, az én evangéliomom nem embertől való hanem az Isten által.“ (Tom. 2. fol. 7. és 57.) Nem egy rendkívüli hatalmat-e? nem a hibázhatlanság lelkét ruházza-e magára?

Azonban, midőn a reformátorok Istentől küldetésüket be nem tudták bizonyítani olyan emberi erős haladó cselekedetekkel, mint Krisztus és az ő apostolai, azért az egyházi hatalmat átruházták a világi fejedelmekre, hogy ezek méltósága szerezzon némi tekintetet az új tanításnak és korlátozza a lélekismeretnek úgy is már nagyra tágitott határait, a még messzebbre azokat terjeszteni törekvő merészlőkben. Azonban, hogy ezen intézet célhoz nem vezetett, őszintén megvallják a protestans tudósok a történetek nyilvánossága mellett: Luther az egyháznak magától főnálló és megalapított egészét egészen elosztotta, és az ő hathatóságát a világi kormányoknak kedvezésére annyira megkisebbitette, hogy eredeti hatalmának és fölségének alig maradt árnyéka (Kirchhof: Wiederherstellung der Prot. Kirche Leipzig 1817). Hozzá teszi Fessler superintendens ezeket „Ha a reformátorok a püspöki méltóságot és ítélő hatalmat megtartották volna, egyházuk egy száraz és hideg rationalismusban nem tébolyodna, ellenben az örökös Róma, ámbátor némely idők viszontagságai alatt látszatik süllyedni, valóságban soha meg nem szünhetik lenni (Geschichte VII. Band 566. és 673. lap.)

Kezdték ugyan a protestansok a kath. hierarchiát utánozni némiképen, midőn 1610. három, 1734. pedig négy superintendentiákra osztották föl magukat magyar honunkban, de amint Fessler jegyzi ugyanott: „Zuspät begriff man die Unentbehrlichkeit des Episcopats“ másodszer hibázott a „Mittelpunct der Kirchlichen

Einheit.“ Hozzá teszi Göthe „die christliche Volksbildung“ (§. 825).

Már Luther, Melancton és több fölvilágosodott korbeliek érzették, hogy protestans egyháznak kormánya tökéletesen elrendelve nincsen, és hogy a püspöki hatalomnak a nemzetek fejedelmeire lett általruházása csak egy vég szükségbeli lépes semmi esetre sem elegendő; a püspökök hatalma általtétetett a consistoriumokra; de a tapasztalás tanítja, hogy ezen rendelet czéliránytalan, hogy a protestans egyház organisációja még hibás, és hogy az apostolok kormánya eszményének semmikép meg nem felelő. Innen van, hogy sem a katolikusokkal, sem magokkal meg nem egyezhetnek. Fesslernek eme kifejezése szerint: „Ha Thurzó György a zólyomi zsinatban mind a két felekezetű evangélikusok pásztorainak a pápaság iránti gyűlölséget megtiltván, a római Jus Canonicumot, mint minden európai törvényes csinosodásnak eredeti kútfejét kezébe vette volna és ennek szorosán öszhangzó katolikai rendeleteit utánozván egy fő társasági hatalmat (Social Macht) fölállított volna, az evangéliom tisztasága mellett buzgólkodók oly foganatosan meg nem támadtattak volna“ (ott 668 lap). Valamint t. i. az elszéledt juhokat nyáznak, az egyenkint álló vagy halomra hányt köveket nem lehet épületnek nevezni; ugy ekklesiát sem annak, keletkezében, sem főállhatóságban fő nélkül gondolni nem lehet. „Egy látható (igyir Über die Unfehlbarkeit des christlichen Lehramtes von einem Protestanten in Theol. pract. Linz. Monatschrift 13. Jahrg. 2. B. 75. lap) test, látható fő nélkül csak fél s nem egész test lenne, mivel lételének és hathatóságának legfényesebb részétől volna megfosztva;“ megengedvén tehát hogy a protestansoknak Krisztus láthatatlan egyházáról való fölfogásuk nem csupán chymera, és hogy ezen láthatatlan Krisztus egyháza látható fej nélkül ellehetne, ha kívánják, hogy ezen külső társaság czélirányosan elintézve legyen, látható főnek is kell lenni. Legnagyobb önártalmára szütkölködött a protestans felekezet mindeddig ezen a minden

ilyes külső emberi társaságnak leginkább szükséges rendelet nélkül; innen azon sok szakadások és vetélykedések, melyek mindjárt a protestantismus keletkezésétől lelkébe hatottak; onnan az anarchia és rendetlenség, a mely még mai napon is náluk az egyházi igazgatásban divatoznak. — Már 1743. évben panaszolkodott Fröhreiser strasburgi predikátor: „hogy az ágostai vallásbeli egyház hasonló egy féreghez, mely legkisebb darabokra van szabadalva, melynek minden része mindaddig mozog, míg csak bármely kis ereje is van; végre még is lassan lassan az életet és azzal minden mozgony erejét elveszti. Mindaddig, míg mi protestansok a közvetetlen isteni kinyilatkoztatást hisszük, ugyanaddig kénytelenítettünk a keresztény tanításnak csalhatatlanságát mint „conditio sine qua non“ biztosításunkra elismerni és mint ilyet tisztelni. Ezen hibázhatlan tanítói hivatal nélkül — azt mondja tovább — a sz. irás nem egyéb a protestans kezében, mint egy tabula rasa, melyre kiki saját ítéletét, és az egymással legnagyobb ellenkezésben álló magyarázatokat jelelheti föl; — és a tanulatlan nép mikép lehet meggyőződve, hogy azon értelem, melyet tanítója elébe ad, valóságosan az Istentől kijelentetett értelem legyen? mikép nyugtathatja meg magát, ha előre nem bizonyos, hogy a sz. Lélek kormányozza a tanítói hivatalt? aki nem hiszi a tanítói hivatal hibázhatlanságát: vagy vakon kell hódolni a nálánál semmivel sem hibázhatlanabb ember ítéletének, vagy semmit sem hiszen: azért ha Luther saját szívének felkevert epéjét le bírja csendesíteni se primatust, se infallibilitást ki nem mustrál az egyházból. Eddig ő. (Ugyanott Linz Monatschrift). Láthatni ezekből, mennyire eltévedtek azok Jézus egyházának eredeti és folyvást teljesebben kiképzett szívéből, kik részint a szükséges rendet a pápa, püspökök és presbyterek közt felbonták, részint ezekkel egyenlítvén a világiakat, az egyházi kormányt a világi hatalomra ruházzák az egyházi szabadságnak és függetlenségnek ellenére; feledék ők, hogy Jézus országa nem e világból való és ezt „cuique suum“.

Tehát egyedül a római kath. egyház Krisztusnak igaz egyháza mint főlebb megmutattuk. „Mily nagy büntényt

követnek el tehát azok, kik ezen egyházat majdnem napokint megtámadják! Aki az egyházat és a sz. széklet megtámadja, az az Istentámadja meg.“ Aki titeket megvet, engemet vet meg. „Az egyház elleni harcz, bármely ürügygyel szépítsük is azt, istenrablói apagyilkos harcz, mert az egyház Isten műve és az emberiség anyja. Mily névvel illessük azon erkoresosult fiut, ki anyját gyűlöli, rágalmazza, sértegeti, bántalmazza, ki őt elüzni és meggyilkolni akarja.

„Aki az egyházat megtámadja, az mindegyikünk lelkét és üdvösségét támadja meg; mert lelkünk és üdvösségünk a gondviselés által az egyházra van bizva.“

„Aki az egyházat megtámadja, az megtámadja egyszerűsmint az emberi társadalmat és a polgárisodást, melyek szintén az egyház szent küldetésének tárgyát képezik, s melyek csak hamar elfajulnak. ha a hitvilága és a vallás ereje megszűnt azok támasza lenni.“

„Aki az egyházat megtámadja, ugyanaz mindenek felett megtámadja a szegény népet, azon szerencsétlenek végetlen számát, kiknek köny- és nélkülözéseken kívül e világon más örökségük nincs, kiket egyedül az egyház képes vigasztalni, midőn a közelgő öröklétre utal, midőn szemök elé állítja Jézus Krisztus jászolát és keresztjét, a vértanuk szenvedéseit, a szentek fáradalmaikat, a szentségtartóban levő oltári-szentséget, a pap atyai szivét, a legszentebb szüz Máriának szeretett Megváltónk anyjának szeretetteljes védelmét“. (Eddig Segur abbé.)

A korszellennek és törekvéseinek észlelései gyaníttatják velünk, hogy egyházunkat egy nagy átalakulás fenyegeti, és hogy mindnyájunknak, ha csak a kisértések alatt elesni nem akarunk, ébren kell lennünk és imádkoznunk kell, hogy buzgóbb ker. katolikusok legyünk, a hit javára jobban törekedjünk, az Ur asztalához gyakrabban járuljunk, az eddiginél nagyobb áldozatkészséget fejtünk ki, szóval hogy szentebbek legyünk és a világtól mindinkább távozzunk. Kell, hogy személyünket följánljuk, vagyonunkkal adózzunk és magunkat Jézus és anyaszentegyházért egészen föláldozzuk. Hisz nincs mitől félnünk, mert Istené vagyunk és a jövő a miénk.

Ime tehát Krisztus sz. serege! csatold magad szorosabban közvetlen vezérlődhez — a püspökökhöz és a lelkek legfőbb pásztorához a római pápához. Ne engedd magad az ördög szakadári cselei, az ujság irkászainak egyházellenes izgatásai által elcsábíttatni, és a netalán reád következő kísértetekben emlékezzél meg sz. Ambrus e hatalmas szavairól: „A hol van Péter, ott van az egyház“.

Te confitemur Domine
Te Nate Teque Spiritus
Certare qui das fortiter
Feliciterque vincere.

TÁRGYMUTATÓ.

	Lap.
1. §. Egyház és vallás	1
2. §. Az Ecclesiának vagy az anyaszentegyháznak értelem határozása	4
3. §. Az egyház alapítása	9
4. §. Az egyház szerkezete és alkotmánya	16
A) Az egyház tagolata	16
B) Krisztus felosztotta egyházát tanító és hallgató egyházra, alapított benne tanítói hivatalt, melyet az apostolokra és jogutódaira bízott	23
1-ör. Az egyház élő, hiteles és szakadatlan tanító karának és a hittanokat illetőleg türelmetlenségnek szükségessége	23
2-ör. A tanító egyház rendeltetésének valódisága	28
3-ör. A protestans alapelvének alaptalansága és tarthatlansága	34
b) Nehézségek a prot. elv alkalmazásában. A fő nehézség az, hogy egyes protentansnak maga magának kell bibliát teremteni	38
Jegyzet : a tanítói és kegyosztói hatalom szabad gyakorlá- sára nézve	42
C) Krisztus felosztotta egyházát előljárói és alárendelt egy- házra, előljárói lelki hatalmat alapított, melyet ismét az apostolokra és azok törvényes utódaira ruházott	43
D) Krisztus egyházában főpásztori, főnökségi hivatalt (Pri- matust) állított föl, melyet szent Péterre és törvényes utódaira (a római pápákra) ruházott	47
5. §. A római pápának állása az egyházban és a püspökséghez való viszonyban	57
6. §. Az apostolság jogutódja a püspökség	66
7. §. Jogi észrevételek és általános elvek a püspökök állása, vi- szonya és jogai körül az egyházban	68
Jegyzet : A kormányzói hatalom szabad gyakorlását illetőleg	74
8. §. Az egyházkormányzatnak monarchiai alkatidoma	78
9. §. Az egyház hierarchiai szerkezete	85

10. §. Hierarchiának tagjai	86
11. §. Az egyház jegyei a) egy, b) szent, c) katolikus, d) apostoli	89
12. §. Az egyház egyéb jegyei a) látható, b) különzetes és kiválatos, c) teljes és tökéletes társaság	91
J e g y z e t : Az egyház lényegesen különbözik mind en más társaságtól	95
13. §. A római kath. egyház az igaz egyház	96
Zárzó	97

Sajtó hibák.

5. lap. 20. sor min helyet olvasd mint
13. „ 2. „ da „ „ ha
16. „ 28. „ apoztolt hely. olv. apostolt.
33. „ 3. „ czalhatatlanúl h. olv. csalhatatlanúl
33. „ 39. „ Inst. dio. 2. 4. h. olv. Inst. div. L. 4.
37. „ 11. „ a a szóbeli h. olv. a szóbeli
39. „ 30. „ Schwedenberg h. olv. Schwedenborg
53. „ 8. „ chaledoniai h. olv. chalcedoniai
69. „ 6. „ fokozasát h. olv. fokozatát

